

Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte

Academiejaar 2006-2007

Beeldende kunst in Gent tijdens WO I (1914-1918)

Pauwels Han

Promotor: Prof. Dr. Jan Art

Commissaris: Dr. H. Vandevoorde

Commissaris: Dr. Anne-Laure Van Bruaene

Scriptie voorgelegd aan de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte voor het
behalen van de graad van Licentiaat in de Geschiedenis

Wit blad

Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte

Academiejaar 2006-2007

Beeldende kunst in Gent tijdens WO I (1914-1918)

Pauwels Han

Promotor: Prof. Dr. Jan Art

Commissaris: Dr. H. Vandevoorde

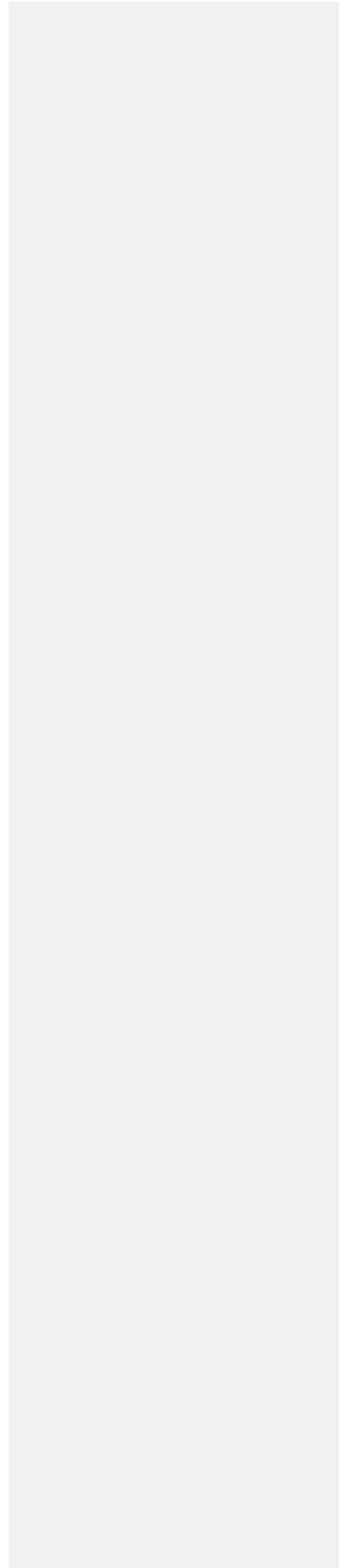
Commissaris: Dr. Anne-Laure Van Bruaene

Scriptie voorgelegd aan de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte voor
het behalen van de graad van Licentiaat in de Geschiedenis

DE NOOD, LEON SARTEEL
1918

Verklaring toegankelijkheid licentiaatsverhandeling

Voorwoord

Ettelijke maanden neuzen in archieven en puffen boven boeken hebben dit bescheiden werk als resultaat. Het onderzoek rond mijn thesis is afgerond en alles ligt klaar om in bundeltjes samen gebracht te worden. Maar wanneer men terugkijkt naar het doen en laten voor dit onderzoek, vraagt men zich af of het ook niet anders kon verlopen zijn. Is de aanpak de juiste geweest? Welke stukken konden misschien toch nog beter worden uitgewerkt? Is er cruciale informatie over het hoofd gezien, want de bronnen zijn uiteindelijk onuitputtelijk en de gegevens die je worden aangereikt overspoelen je.

Een concrete opmerking die ik wil maken naar mezelf toe, en een tip die ik wil geven naar anderen toe, is om niet verlegen te zitten hulp te vragen. In een bui van zelfvermoed denkt men alles wel op zijn eentje te vinden, zolang men maar genoeg zoekt, maar meestal zijn er mensen rondom je die net die ene vraag kunnen beantwoorden. Veel getreuzel en gepieker vergen immers zoveel van die o zo kostbare tijd, terwijl met een simpele vraag aan de juiste persoon meteen veel opklaring kan gebracht worden. Een les die ik nooit meer zal vergeten.

Een lange weg is afgelegd tussen de registratie van de scriptietitel en het uiteindelijke resultaat, een weg die niet altijd even effen lag maar die met behulp van andere mensen is bewandeld. Daarom zou ik mijn voorwoord graag gebruiken om een aantal mensen te bedanken voor hun bereidwillige medewerking.

Vooreerst gaat mijn dank uit naar het personeel van het stadsarchief van Gent. Mailtjes werden behulpzaam beantwoord en een uitleg die me wegwijs moest maken in het archief was helemaal niet teveel gevraagd. Stukken werden zonder morren naar boven gesleurd en nadien terug naar hun veilige opbergplaats gebracht. Ook de mensen van de stadsbibliotheek en de universiteitsbibliotheek verdienen een pluim voor de vele aanvragen van boeken die uit het magazijn moesten gediept worden.

Bij de herwerking van deze bundel zijn een aantal nieuwe deuren opengestaan en wederom kon ik rekenen op lachende gezichten en de bereidwillige medewerking van Catherine Verleysen van het Museum voor Schone Kunsten in Gent en Mr. Beyens van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse volkskunde.

Daarnaast is mijn onmiddellijke omgeving een belangrijke steun geweest, want na veel vloeken en zagen wisten velen me toch nog de goeie kant van de zaak te laten inzien. Vrienden en vriendinnen zijn hierin van onmisbare waarde wanneer het doel ver buiten bereik lijkt.

Ook mijn ouders wil ik hier bedanken voor de kans die ze me hebben geboden de studies Geschiedenis te mogen volgen en daardoor ook de kans dit onderzoek te kunnen starten. Tevens hebben zij mij met raad en daad bijgestaan bij de voltooiing van dit werk. Schoonheidsfoutjes zijn zo opgespoord en weggewerkt.

Ook mijn promotor Prof. Dr. Jan Art en de heren Christophe Verbruggen en Hans VandeVoorde mogen in dit rijtje niet ontbreken. Zij hebben me in de startblokken gezet en me de goede richting uitgestuurd.

Aan iedereen dus een oprechte dankbetuiging.

Na het afronden van mijn onderzoek bleef logischerwijze nog interessante materie m.b.t. de beeldende kunst tijdens de wereldoorlog specifiek in Gent ondoorgegrond en daarom hoop ik dat mijn scriptie een inspiratiebron kan zijn voor het verder uitdiepen van bepaalde onderzoeksvragen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding & voorstelling van het onderwerp	11
<u>1. Probleemstelling en methodologie</u>	16
<u>1.1 Probleemstelling</u>	16
1.1.1 Beeldende Kunst	16
1.1.2 De stad Gent	17
1.1.3 De Eerste Wereldoorlog	18
<u>1.2 Methodologie</u>	18
<u>2. Schets van de context</u>	21
<u>2.1 De Grote Oorlog</u>	21
2.1.1 Aansleep naar de oorlog en de concrete aanleiding	21
2.1.2 België en haar Grote Oorlog	22
<u>2.2 Gent in de kijker</u>	24
2.2.1 De bezetting van Gent	24
2.2.2 Gent als draaischijf van de Duitse oorlog	26
2.2.3 De Godsvrede	27
2.2.4 Sociale en economische malaise	28
2.2.5 Noodmunten	30
2.2.6 Activisme en Flamenpolitiek	31
2.2.7 De bevrijding	35
<u>2.3 Cultuur en ontspanning tijdens de oorlog</u>	36
2.3.1 De nationale identiteit	36
2.3.2 De kunsten	38
2.3.3 België en haar kunst- en cultuuruitingen	39
<u>2.4 Het cultuur- en ontspanningsleven in Gent</u>	42
2.4.1 Een avondje uit in Gent	42
2.4.2 De Kunstproductie	43

<u>3. Onderzoek</u>	45
<u>3.1 Leerscholen en leermeesters</u>	45
3.1.1 Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent	45
3.1.2 Sint-Lucasinstituut	47
3.1.3 Een inhoudelijke vergelijking van beide kunstinstututen	49
3.1.4 De verschillende ateliers in Gent	51
3.1.5 Leermeesters	52
3.1.6 Conclusie	54
<u>3.2 Leerlingen</u>	55
3.2.1 Toelatingsvoorwaarden	58
3.2.2 Geografische spreiding	58
3.2.3 Statuut	58
3.2.4 Conclusie	62
<u>3.3 Talent in Gent</u>	63
3.3.1 Profiel van de kunstenaar	63
3.3.2 Het effect van de oorlog op de kunstenaar	65
3.3.3 De kunstproductie tijdens de oorlog	66
3.3.4 Aan het front of een veilig onderkomen	68
3.3.5 Conclusie	70
<u>3.4 Samenscholing van artiesten</u>	72
3.4.1 Kunst en Kennis	72
3.4.2 De Sint-Jorisdgilde	74
3.4.3 Koninklijke kunst- en letterkundige kring	74
3.4.4 Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen	75
3.4.5 Gilde van Sint-Lucas en Sint-Jozef	76
3.4.6 Conclusie	76
<u>3.5 Tentoonstellingen</u>	77
3.5.1 Tentoonstellingen in de gedrukte pers	77
3.5.2 Tentoonstellen tijdens WO I	79
3.5.3 Een greep uit het aanbod	83
3.5.4 Conclusie	99

<u>4. Eindbeschouwingen</u>	101
<u>5. Bronnen</u>	103
5.1 Openbare archieven	103
<u>6. Literatuur</u>	106
<u>7. Bijlagen</u>	110
Bijlage 1: Bericht aan de inwoners van Gent	111
Bijlage 2: Afbeelding Noodmunten- en biljetten	112
Bijlage 3: Telefonisch interview De Gouden Pluim	113
Bijlage 4: Alfabetische lijst van alle kunstenaars die in de periode 1914-1918 hebben geëxposeerd	115
Bijlage 5: Persoonlijke fiche van alle Gentse kunstenaars	117
Bijlage 6: Catalogus van Auguste Boute	144
Bijlage 7: Kunst en Kennis herdenkt zijn gesneuvelde leden	145
Bijlage 8: Vooruit; bericht der administratie	146
Bijlage 9: Tentoonstelling Hôtel Royal	147
Bijlage 10: Aankondiging Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst	148
Bijlage 11: Aankondiging Tentoonstelling Coppieters en Van Biesbroeck	149
Bijlage 12: Stratenplan van Sint- Amandsberg	150

Marc Baertsoen   lundi 12 octobre 1914

L'après-midi, à 2h.1/2, une forte armée allemande fait son rentrée à Gand: elle arrive par la porte d'Anvers et se dirige vers le centre de la ville au milieu d'une grande foule de spectateurs qui la regarde passer dans le plus profound silence¹.

...

La population gantoise reste fort calme.

Ce fait paraît à première vue étonnant donnée la surexcitation patriotique dans laquelle tout le monde a vécu depuis deux mois. Il s'explique pourtant par deux considerations: d'abord la population connaît les terribles représailles que les Allemands ont exercé partout où ils ont rencontré ou cru rencontrer la moindre résistance de la part de la population civile, à Visé, Tamines, Dinant, Louvain, Termonde, etc.; ensuite et surtout, tous les Gantois sont convaincus que cette occupation de leur ville par la soldatesque teutonne est une chose purement passagère, l'admirable offensive des Français et des Anglais, qui a rejeté les Allemands de la Marne à l'Aisne, devant être reprise bientôt et devant les rejeter définitivement au-delà de leurs frontières.²

(Mardi 13 octobre)

Alida Wynanda Sanders Van Loo   11 maart 1915

Ik hoor maar tot één partij, en dat is de Duitsche, ik aanbid en bewonder onmetelijk Duitschland en het is mij een genot om dit hier vrij te kunnen uitspreken. Het is een gezicht, ontroerend en subliem hoe het héele volk als één man optrekt om te verdedigen wat hun t'hoogste is – hun heiligen haard. Men kan dit nu een eenigzins verouderd standpunt vinden en zeggen 'Wat kan 't mij am Ende schelen waar ik woon, waar ik 't goed heb dàar is mijn vaderland' en ik vrees wel dat dit mijn eigen, verheven standpunt is, maar al ben ik zelf niet zoo en al heb ik die eigenschappen niet- ik kan toch ook een ander volk bewonderen dat ze wèl heeft en ik vind Duitschland subliem en als ze ondergaan, gaan ze in ieder geval subliem onder.³

---

¹ M. Baertsoen, Notes d'un Gantois sur la Guerre de 1914-1918, Imprimerie A. Vandeweghe S.A., Gent, 1929, p. 35

² M. Baertsoen, op.cit., p. 36

³ S. Van Peteghem, Alida Wynanda Sanders van Loo (1860-1939), de biografie van een vergeten schrijfster, journaliste en vertaalster, licentiaatverhandeling, Gent, 1994, p. 24

Virginie Loveling 25 januari 1915

Dezen morgen nam ik de tram aan den hoek mijner straat met bestemming naar het Gemeentekerkhof. Het platform stond als altijd vol met Duitschers. Het koste moeite om er door te dringen. Binnen was er geen plaats. Dadelijk bood een officier mij de zijne aan. (...)

Het soldatenkerkhof, ligt heel op het uiteinde der begraafplaatsen, in een nieuw, aan 't oud toegevoegd gedeelte.

En ik lees op de kruiskens namen, datums en cijfers: 'Soldat de la marine francaise, Russische vrijwilliger' achter een onmogelijk te onthouden naam, die met of eindigt. Op twee kruiskens naast elkander: "Engelsche soldaat??" wat verder "Soldat 2me des Grenadiers 506". (...)

De klok luidt het middaguur.

"Het hek wordt gesloten," bericht mij een man, die met een spade op den schouder naar die richting toetreedt, "maar maak maar geen haast, ik zal u wel buitenlaten." "Wat beduidt dit hier?" vraag ik hem, terwijl ik lees op een plankje aan een bloemenhoop hangend: "De Weerd".

Op den anderen "De Mulder".

Op den derde "Blomme".

"Drie kameraden, gentsche jongens," deelt hij mede, "en zonderling genoeg, drie eenige zonen. Ze zijn hier enkele dagen geleden aangebracht en liggen voorloopig hier in den kerkhofkelder, totdat hun vaste rustplaatsen klaar zijn. De twee eersten sneuvelden te Oplinter bij Thienen. Ze zijn ginder ontgraven. Deze hier – Blomme- viel voor Antwerpen en lag op't Kielkerhof. Ach, het is zoo jammer, hij heeft hier verleden jaar den eersten prijs van beeldhouwkunst gehaald in de Academie," vertelde hij nog, terwijl hij mij naar het straathek geleide, reeds ingesloten, en dat hij met groote inspanning opende.⁴

---

⁴ S. Van Peteghem, Stynen L., Virginie Loveling, Oorlogsdagboeken 1914-1918, Antwerpen, Meulenhof-Manteau, 2005, s.p.

Herman Nohl

7 Juno 1916

Allerliebste Frau,

(...)Ich lese ein Buch über Guido Gezelle, den größten vlaamschen Lyriker - einstweilen kommt mir Klaus Groth aber reicher vor. Einen Vers über meine geliebte Leie set dich dir her, ob du ihn verstehst?

*“Jordane van mijn hert
en aderslag mijns Levens
O Leye, o vlaamsche vloed,
Lijk Vlaanderen, onbekend;
hoe overmachtig mij
de mate uws vreugdegevens,
wanneer ik sta en schouwe
Uw' vrijen boord omtrent“*

Das ist nichts originales, universal angesehen, -aber der Mann muß mehr als andre, die vlaandrische Seele ausgesprochen haben und in seiner Lyrik muß sie zum Ertsaunen wieder so recht zum Bewußtsein ihrer Eigenhart gekommen sein. Sie stellen ihn alle neben Vondel. Der dritte große vlaamsche Künstler ist dann Breughel.

Ich hab hier bald eine kleine vlaamsche Bibliothek stehen, werde sie nach meiner Rückkehr dem germanistischen Seminar stiften; Wie oft habe ich den Studenten vor dem Krieg geraten, eine ihrer germanischen Sprachen zu studieren, nicht immer bloß englisch. Welchen Spaß hätte man früher gehabt, die Literatur, Land und Volk für sich zu entdecken; Nun hat es die ganze 4. Armee dazu gebraucht (...)⁵

Deze inleiding kan verteld worden als een flauwe grap die wordt getapt aan de toog op café. Een Franstalige Belg, een Hollander, een Nederlandstalige Belg en een Duitser zitten eens aan de Graslei in Gent, zegt de één tegen de andere.... Alleen kent deze grap geen prettig verloop en einde.

Vier inwoners van Gent tijdens Wereldoorlog I die allemaal een verhaal te vertellen hebben, die allemaal de oorlog van zeer dichtbij hebben meegemaakt, en die allemaal zijn getekend door deze gebeurtenis.

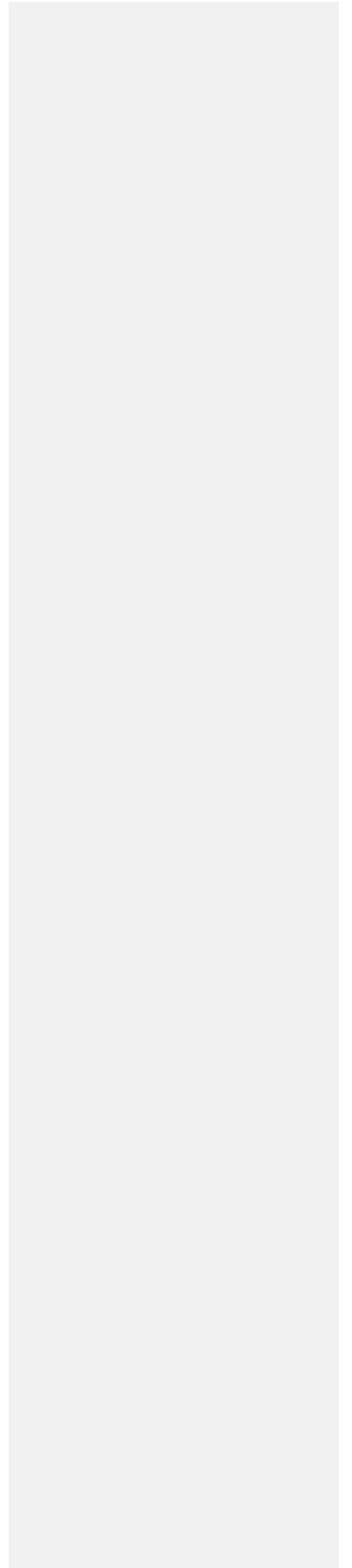
⁵ W. Thys, Ein Landsturmmann im Himmel. Flandern und der Erste Weltkrieg in den Briefen von Herman Nohl an seine Frau, Leipziger Universitätsverlag, 2005, p. 106

Deze verhandeling moet een neerslag vormen van het kunstgebeuren tijdens de oorlog maar zonder een precieze achtergrond is het onmogelijk de situatie te schetsen. Zonder deze precieze neerslag van de feiten moet men zelfs niet beginnen aan het proberen begrijpen.

Onze vier getuigen zijn allemaal afkomstig uit een andere omgeving. Herman Nohl is een Duitse soldaat die de oorlog doorbrengt in Gent. De Duitser is zeer geïnteresseerd in het leven en het werk van de Vlamingen, vooral zijn schrijvers en kunstenaars. Marc Baertsoen is advocaat aan het gerechtshof in Gent en ook oud schepen van de stad. Vanaf de Duitse bedreiging houdt hij een dagboek bij waarin hij elke stap en beweging van de strijdenden zal volgen. Als derde getuige hebben we Virginie Loveling. Samen met haar zus Rosalie vormt zij een schrijversduo dat een vernieuwende aanpak hanteert in de Nederlandstalige letteren. Zij laat een heel persoonlijk dagboek na met oog voor de diepe wonden die de oorlog maakt. Tenslotte hebben we het dagboek van Alida Wynanda Sanders van Loo. Zij is een uitgeweken Nederlandse journaliste en vindt België maar niets. Ze supportert dan ook volop voor de Duitsers en heeft een enorme bewondering voor hen. Haar dagboek vormt een neerslag van een persoonlijke oorlog waarin ze het doen en laten van zichzelf en haar omstaanders neerschrijft. Vier getuigen, vier verschillende visies, maar allemaal even bang voor wat gaat komen en allemaal een even groot slachtoffer van deze Grote Oorlog.

In deze verhandeling kan men zich verwachten aan een stukje geschiedenis uit het begin van de twintigste eeuw. De jaren 1914-1918 zijn essentieel en daarbij concentreren we ons niet enkel op het oorlogsgebeuren, maar gaat ook een groot stuk van onze aandacht naar de kunst en meer in het algemeen het cultuurleven. We starten met een uiteenzetting van de probleemstelling en zetten de vragen op een rijtje die bij ons opborrelen wanneer we denken aan 'Beeldende kunst tijdens WO I in Gent'. Onze aandacht zal hierbij verspreid worden over drie punten; de beeldende kunst, de context van de oorlog en de specifieke situatie in Gent. Deze vraagstelling wordt gevolgd door een concrete aanpak van het probleem. Waaruit bestaat onze methodologie met andere woorden. Maar eerst, zoals eerder reeds vermeld, gaan we ons concentreren op de context van de oorlog. Zowel de politieke, als de sociaal-economische factoren laten een diepe indruk na op de samenleving en haar bewoners, de moeite waard dus om daar even bij stil te staan. Na deze beschrijving van de context zal dus het onderzoek uit de doeken worden gedaan. Men belicht de bronnen en archieven en men komt over de brug met enkele vaststellingen omtrent het kunstgebeuren in Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Een hele brok, maar die zeker en vast na een interessant en boeiend onderzoek menig geïnteresseerden zal kunnen behagen.

1. Probleemstelling & methodologie

1.1 Probleemstelling

Wanneer men even blijft stilstaan bij de titel 'Beeldende kunst in Gent tijdens WO I' stelt men vast dat men deze direct kan ontleden in drie delen. Onze aandacht zal dus over deze drie richtingen worden verdeeld; beeldende kunst, Gent en de Eerste Wereldoorlog. Naderhand is het onze taak deze drie delen met elkaar te verbinden om zo te komen tot een concreet onderzoek naar de kunstproductie tijdens de jaren 1914-1918 in de stad Gent.

1.1.1 Beeldende kunst

Een eerste stap in de goeie richting is het opsporen van actieve kunstlui in deze periode en stad. Wanneer men in staat is een lijst op te stellen van namen van kunstenaars volgen vanzelfsprekend andere aandachtspunten. Hierbij gaat onze aandacht vooral naar thema's en motieven, productie, tentoonstellingen en praktische aangelegenheden.

a. De kunstenaar

Eens een kunstenaar op het spoor trachten we ons een beeld te vormen van zijn statuut. Werden ze geboren in een arm nest of verkeren ze in hogere regionen? Zien deze mannen en vrouwen hun arbeid als een soort hobby of trachten ze door de verkoop van hun kunstwerken de eindjes aan elkaar te knopen? Heeft de kunstenaar in kwestie een opleiding genoten of heeft men nu eenmaal het kunstgevoel in de vingers en is men zijn eigen leraar? Zijn onze kunstenaars in deze periode slechts amateurs die met hun kunst in deze woelige periode willen ageren tegen de autoriteit en maatschappij, of kan men spreken van beroepsmensen die in een veranderende context hun job blijven uitoefenen. Bestaat er een soort vereniging voor deze groep mensen in de stad Gent?

b. Thema's & motieven

Nadat we onze kunstenaars in kaart hebben gebracht kan men een studie maken van hun repertorium dat zij tijdens de jaren '14-'18 hebben geproduceerd. Wat wordt er afgebeeld en met welke bedoeling? Probeert men een statement te maken met zijn werken of tracht hij alleen de oorlog door te komen door

opdrachten te aanvaarden en zo zijn boterham te verdienen? En van wie kregen zij hun opdrachten? Gaat men de pijn en het verdriet dat de oorlog met zich mee brengt op doek vertalen of gaat men dit thema zo veel mogelijk vermijden?

c. De productie

Vooraleer er geschilderd of gebeeldhouwd kan worden moet men uiteraard over geschikt materiaal beschikken. Een eenvoudige zaak was het niet om dat men nu volop in oorlogstijd zit en verf en borstels zijn waarschijnlijk niet de eerste bekommernis van mensen en winkeliers. Daarnaast moet men ook rekening houden dat door de bezetter een bepaalde vorm van censuur wordt opgelegd waardoor bepaalde stukken werden geweerd.

d. Exposities

Worden er exposities en tentoonstellingen georganiseerd? Zo ja, waar gaan deze door en van wie gingen ze uit? Welk soort volk komt daar op af of kan men de aandacht trekken van alle lagen van de bevolking? Ziet de Duitse bezetter dit alles toe met lede ogen, of worden er concrete regels opgelegd?

1.1.2 De stad Gent

In onze uiteenzetting zullen we ons uitsluitend concentreren op kunstenaars die hun activiteiten uitoefenen in deze Oost- Vlaamse stad. In eerste instantie richten we onze aandacht op de twee vormingsinstituten voor kunstenaars in Gent; De Koninklijke Academie voor Schone kunsten en het Sint- Lucasinstituut.

We kunnen ons ook afvragen in hoeverre we kunnen nagaan of er in andere steden een zelfde situatie gold of dat Gent een buitenbeentje was. Misschien brachten de inwoners van Gent en in het bijzonder Gent zijn kunstenaars er niet zo slecht vanaf onder de Duitse bezetting.

We zullen verder lezen dat Gent een relatief rustige periode beleeft onder de bezetter, maar verschillende aspecten van de oorlog zijn nu eenmaal niet weg te denken. Een relaas van de Gentse oorlogsjaren 1914-1918 kan niet ontbreken.

Ook het algemene cultuurleven in de stad zal onder de loep genomen worden. Want het is belangrijk een zo compleet mogelijk beeld te krijgen. Een paar maanden voor het uitbreken van de oorlog vond immers in Gent de Wereldtentoonstelling van 1913 plaats. Men kan zich wel voorstellen dat deze

gebeurtenis haar sporen heeft nagelaten in de stad. Bij dit gebeuren zullen we dan ook even blijven stilstaan

1.1.3 De Eerste Wereldoorlog

Oorlogstijden hebben op alles en op iedereen een niet te onderschatten invloed. De stempel die het nalaat op het maatschappelijk leven is vaak niet te vatten. Belangrijk daarom is dat we een volledig en juist inzicht krijgen in de oorlog. Hoe België gebukt gaat onder de oorlog, hoe Gent omgaat met zijn bezetter.

Belangrijke thema's die we niet zomaar kunnen weglaten zijn het activisme en de Flamenpolitiek. Deze politiek werd door de Duitsers opgezet waarbij ze de opstandige Vlamingen steunen in hun protest tegen de Franstaligen door allerlei toegevingen te doen aan de Vlamingen in de hoop dat ze zo hun zijde zouden kiezen. Gent speelde in deze optiek een belangrijke rol aangezien zij als triomfkaartje gold voor de Duisters na de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

Ook het algemene cultuurleven en haar bijzonderheden in de oorlogsjaren verdienen kort onze aandacht. Genoeg gesprekstof dus om de volgende bladzijden te vullen.

1.2 Methodologie

Het concrete onderzoek is opgedeeld in drie facetten. Het eerste deel dat onze aandacht zal verdienen is de bredere context waarin ons verhaal zich zal afspelen. Zoals eerder al aangehaald laat de oorlog diepe indrukken na. Een korte studie van de oorlog moet ons een globaal inzicht kunnen geven van de concrete situatie waarin de Belgen, maar ook alle andere Europeanen zich bevonden. In dit opzicht zal verder speciaal aandacht besteed worden aan de kunst- en cultuuruitingen in zowel Europa als België. Het is vanzelfsprekend dat niet alleen het kunst- en cultuurleven in Gent een drastische verandering onderging, maar dat men dit fenomeen zelfs op nationaal en internationaal vlak kan bespeuren.

Voor dit onderdeel zullen we werken met publicaties omtrent deze thematiek. Bibliotheken zijn volgeschreven over de wereldoorlogen in al haar facetten. Documentatie vinden hieromtrent kan in ieder geval geen probleem zijn.

We gaan een stapje verder en komen een stukje dichterbij onze werkelijkheid. Gent wordt onder de loep genomen maar als we André Capiteyn op zijn woord mogen geloven, ziet dit werk er een stuk minder rooskleurig uit. In zijn inleiding is

hij immers van mening dat de visie op de stad Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog dikwijls wordt vertroebeld en gekleurd door de gebeurtenissen die Wereldoorlog II met zich meebracht. Daarenboven is de periode relatief weinig bestudeerd en bekend. Hij merkt dan ook op dat een sluitende synthese van de Gentse oorlogsjaren 1914-1918 nog niet is geschreven.⁶ Natuurlijk kunnen we daarnaast een beroep doen op onze vier getuigen die in de stad leven in deze oorlogsjaren, maar dan moet men wel twee bedenkingen maken. Hun dagboek vormt in de meeste gevallen een persoonlijke neerslag van de feiten (behalve bij M. Baertsoen; hij tracht het volledige oorlogsverloop zowel in binnenland als buitenland neer te pennen). Hier en daar treft men wel eens een aantekening die betrekking heeft op de situatie in Gent, maar het overgrote deel vormt de persoonlijke levenswandel van de schrijver in kwestie tijdens deze vier lange jaren. Deze getuigenissen gaan dan ook weer gepaard met heel veel emoties die men met veel omzichtigheid moet benaderen. Daarnaast werd reeds veel van deze dagboeken verwerkt in het werk van André Capiteyn. Dus eigenlijk kunnen we niet echt spreken van een overvloed aan informatie over de oorlogsjaren van Gent.

De hoofdbrok van deze verhandeling beslaat een studie van de kunsten tijdens de oorlog in Gent. We beginnen met het aanmaken van een databank waarin alle gegevens worden genoteerd die voortkomen uit een lezing van de inschrijvingsregisters van de twee kunstscholen die Gent in die periode huisde. De studentenlijsten van de Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent en het Sint-Lucasinstituut zullen worden ingekeken.

Wanneer we beschikken over een lijst van namen van kunstenaars wordt in het bevolkingsregister gecontroleerd of deze personen hun oorlogsjaren ook degelijk hebben doorgebracht in de stad. Uit cijfers zal immers blijken dat ongeveer 15 000 Gentenaren veiliger oorden opzoeken tijdens de bezetting.

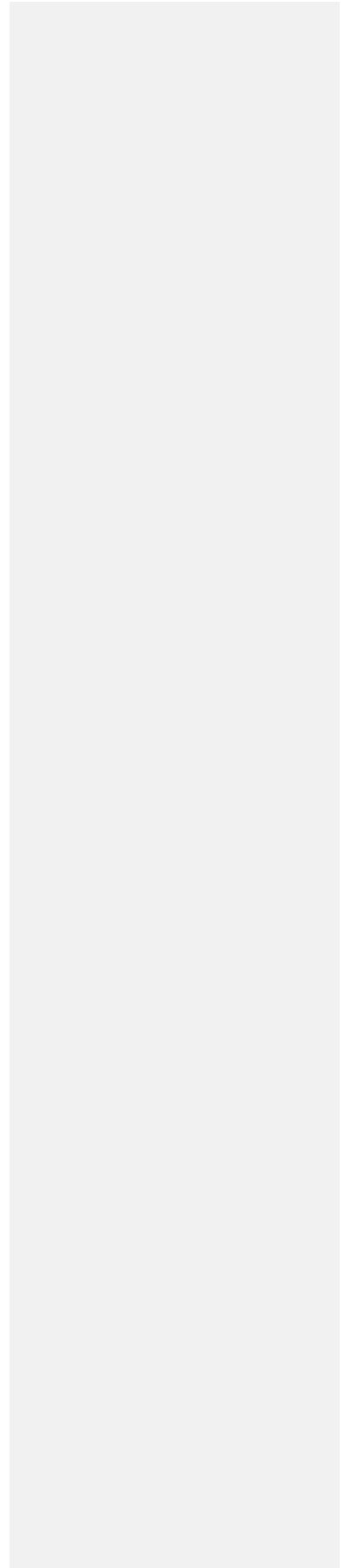
Daarna kan men op zoek naar informatie over de kunstenaars zelf. Publicaties, tentoonstellingen, eigen geschriften, enz..

Aan de hand van advertenties in kranten proberen we ons een beeld te vormen van exposities en tentoonstellingen die hebben plaats gehad in Gent. Daarvoor doorpluizen we alle uitgaven van de kranten De Gentenaar, Le Bien Public, De Gazette van Gent, Het Volk en Vooruit die tijdens de oorlogsjaren zijn uitgegeven. Deze kranten zijn de enigste die op regelmatige basis in Gent verschijnen. Hierdoor trachten we een inzicht te krijgen in de frequentie van de tentoonstellingen, maar ook de plaats waar deze doorgaan, de kostprijs, enz..

---

⁶ A. Capiteyn, Gent en de Eerste Wereldoorlog. Het stadsleven in de jaren 1914-1918, Stad Gent, 1991

Waarschijnlijk zal men onderweg nog veel interessante dingen tegenkomen waar men op het eerste zicht niet aan denkt. Uit dit alles zou dan uiteindelijk een mooie symbiose moeten ontstaan dat een verhelderend verhaal oplevert.

2. Schets van de context

2.1 De Grote Oorlog

Het is onmogelijk iets te begrijpen van de korte twintigste eeuw zonder zich in de wereldoorlogen te verdiepen. De eeuw wordt gekenmerkt door oorlog, er wordt geleefd en gedacht in termen van oorlog, ook wanneer de kanonnen zwijgen en de bommen niet ontploffen. De geschiedenis van dit tijdperk, en in het bijzonder de geschiedenis van de eerste decennia van ineenstorting en rampspoed, moet beginnen met de 31 jaar durende wereldoorlog.⁷

2.1.1 Aansleep naar de oorlog en de concrete aanleiding

Men kan zich afvragen hoe het zover is kunnen komen. In 1914 is er al een eeuw lang geen grote oorlog gevoerd, dat wil zeggen een oorlog waaraan alle of het grootste deel van de grote mogendheden heeft deelgenomen. (mchtigste deelnemers aan de internationale politiek zijn de zes Europese grootmachten; Groot-Brittannië, Frankrijk, Oostenrijk-Hongarije, Pruisen, Rusland en Italië, samen met de Verenigde Staten en Japan). 1914 brengt daar verandering in wanneer bijna alle Europese landen in de oorlog worden betrokken samen met hun overzeese kolonies. Al gauw worden twee blokken gevormd: Triple Alliantie tegen de Centrale Mogendheden.

In het begin van de twintigste eeuw is de wereld goed op weg een moderne wereld te worden en probeert ze de gruwelijke conflicten van de voorbije eeuwen achter zich te laten. Men doet inspanningen om tot een meer vreedzame wereld te komen en tot een humanisering van eventuele conflicten. Zo bijvoorbeeld zijn er in 1899 en 1907 in Den Haag internationale conferenties die als resultaat een geheel van regels oplevert die gelden in oorlogstijd. Een ander voorbeeld zijn de Nobelprijzen die vanaf 1895 worden uitgedeeld. In één van de categorieën worden inspanningen ten voordele van de vrede beloond. Allemaal initiatieven die aantonen dat men moe is gestreden, dat men gesensibiliseerd en geciviliseerd is geworden.

Maar terzelfder tijd viert imperialisme en nationalisme hoogtij. Duitsland wordt een nieuwe grootmacht, tot grote ontsteltenis van Frankrijk en Groot-Brittannië.

Dit Duitsland slaagt er echter niet in een koloniaal rijk uit te bouwen. Aangezien het te laat op het toneel is verschenen zijn alle koloniale bezittingen al verdeeld en dat leidt tot grote frustraties.

---

⁷ E. Hobsbawm, Een eeuw van uitersten. De twintigste eeuw 1914-1991, Het Spectrum, 1995, p. 36

Ook elders in Europa is niet alles koek en ei. In Centraal- en Oost-Europa heerst er chaos. Nationaliteitsproblemen liggen hier aan de basis en vooral in de Balkan is de sfeer heel erg gespannen.

Deze situatie zorgt ervoor dat er reeds in het eerste decennium van de eeuw verschillende aanvaringen en conflicten worden uitgevochten. Dit op zijn beurt zorgt dan weer voor een ongekenne bewapeningswedloop en de vorming van allianties. Alle grootmachten breiden hun legers uit en vullen hun oorlogsarsenaal aan. In de meeste landen wordt de veralgemeende dienstplicht ingevoerd, ook in België.

1913; een periode van vreedstijd maar al gauw blijkt dat deze vrede op een ware bom rust.

De situatie in Centraal- en Oost-Europa staat op springen en heeft maar een kleine vonk nodig om de boel te laten ontploffen.

Deze vonk komt er met de moordaanslag op aartshertog Franz-Ferdinand. Hij droomt van een derde pijler binnen zijn land, maar dat valt niet bij iedereen in goede aarde. Wanneer hij een bezoek brengt aan de Bosnische hoofdstad Sarajevo op 28 juni 1914, samen met zijn Tsjechische echtgenote Sophie Chotek, ziet men direct in dat niet iedereen het op een aanhechting heeft begrepen. De aartshertog en zijn vrouw worden er neergeschoten door student en lid van de nationalistische beweging 'Jong Bosnië', Gavrilo Princip. Meteen gaat de bal aan het rollen. Servië wordt in het conflict betrokken omdat 'Jong Bosnië' wordt gesteund door de Servische terreurorganisatie 'Zwarte Hand'. Duitsland wordt door Oostenrijk benaderd en verklaart op 5 juli dat het onvoorwaardelijk achter Oostenrijk staat.

Rusland reageert en besluit zijn bondgenoot, Servië te steunen en wordt hierbij bijgestaan door Frankrijk. Dus wanneer op 28 juli Oostenrijk de oorlog verklaart aan Servië, mobiliseert ook Rusland zijn troepen. Duitsland gaat meteen in de aanval en verklaart op zijn beurt de oorlog aan Petrograd. Op 3 augustus zou het ook de oorlog verklaren aan Frankrijk maar reeds op 1 augustus vallen de Duitse troepen het neutrale Luxemburg binnen. Een Europese oorlog lijkt onvermijdelijk.

2.1.2 België en haar Grote oorlog

Wanneer België in 1830 onafhankelijk wordt, zal ze zich steeds scharen achter haar neutraal statuut. Op die manier weet ze zich te onthouden uit de Frans-Duitse oorlog van 1870. Wanneer in 1904 het Duitse aanvalsplan uitlekt, waarbij Belgisch grondgebied bij betrokken is, worden op initiatief van de koning en de legerleiding de militaire inspanningen verhoogd. Hierbij hoort ook de dienstplicht.

Charles de Broqueville, katholiek regeringsleider en Minister van Oorlog, slaagt erin op 28 mei 1913 de veralgemeende dienstplicht te laten goedkeuren in het parlement. Hiermee kan het Belgisch leger zich uitbreiden tot 340 000 manschappen.⁸ Bij de algemene mobilisatie op 31 juli 1914 kan het leger op zo'n 200 000 manschappen van vijftien verschillende klassen rekenen. In de daaropvolgende weken zullen er nog ongeveer 18 000 oorlogsvrijwilligers bijkomen en wanneer de helft van het grondgebied is bezet vervoegen nog eens 18 000 manschappen van de onvolledige lichte 1914 de troepen.

Luc De Vos stelt vast dat het triestig is gesteld met het Belgische leger in 1914.⁹ Men moet terugvallen op verouderde en onvoldoende bewapening, een simplistisch tactisch concept, een slechte vorming van de strijdenden en een gebrekkige omkadering. Als men een vergelijking maakt met het Duitse leger dat kan rekenen op 3 840 000 manschappen en zware artillerie is de som vlug gemaakt.

Ondanks de grote mobilisatie van Belgische soldaten blijft België bij haar neutraliteit. Op 29 juli vergadert de executieve van de Tweede Socialistische Internationale in het Brussels Volkshuis en volgt er een oproep tot vrede. Maar Duitsland blijft onverbiddelijk. Koning Albert zal op 2 augustus het opperbevel over het leger op zich nemen. Diezelfde avond om zeven uur 's avonds komt het Duits ultimatum binnen waarin ze vrije doorgang eisen om een zogezegde Franse inval te verhinderen. België krijgt twaalf uur de tijd om Duitsland van een antwoord te bieden, maar zowel de leiders van het land en haar bevolking verwerpen het Duits ultimatum. Een vlaag van patriottisme trekt door het land en zelfs andere Europese landen zijn van mening dat België niet aan haar neutraliteit mag laten komen.

Maar op 4 augustus is het onheil gebeurd. Om acht uur 's morgens overschrijden de Duitse troepen de grens in Gemmenich.

Wanneer België in de maanden september-november 1914 overspoeld wordt met Duitsers maakt de regering zich uit de voeten. Vanuit het prestigieuze Sainte-Adresse en van op een veilige afstand volgen de ministers de verwickelingen in hun land. Koning Albert daarentegen verblijft in De Panne of in zijn kasteel De Moeren, ver weg van zijn ministers in Frankrijk. Hij wil zijn land kost wat kost uit de oorlog houden, maar wanneer de Belgische neutraliteit toch wordt geschonden trekt hij onverbiddelijk ten strijde. Hij voert persoonlijk het leger aan.

België zal een onafhankelijke strijd voeren, los van de Britten en de Fransen. Albert I ziet deze grootmachten als de garanten van de neutraliteit van zijn land,

---

⁸ L. De Vos, *op.cit.*, p. 25

⁹ L. De Vos, *op.cit.*, p. 27

maar levert zijn troepen niet zomaar uit aan de geallieerden. Hij weigert zijn troepen te laten gebruiken als kanonnenvlees in een oorlog die eigenlijk niet de hunne is.

2.2 Gent in de kijker

Virginie Loveling 12 oktober 1914

De Duitschers zijn in de stad. De troepen trekken in dichte paradegelederen voorbij het Stadhuis op in de richting der Brugsche poort. De volkshoopen op de gaanpaden zien sprakeloos toe. Een commissaris van de politie, met den dienstsluier aan, gaat voorop; een Uhlaan volgt en dan nog paardenvolk; Uhlanen met de lange lans omhoog; andere cohorten van voetgangers waarover het staal der op de geweren ook hooggehouden bajonnetten blanke vonken schiet in de Octoberzon; helmen wedijveren blinkend met hen om de prijs. De hemel is vlekkeloos blauw als in een zuiderland. Kanonnen en grof geschut sluiten den optocht. De getalsterkte wordt op twintig duizend man geschat. Allen zijn in de kleur van gedroogde grijze aarde gekleed.¹⁰

2.2.1 De bezetting van Gent

Wanneer op 7 september het 9de Reservekorps van het Belgisch leger arriveert ten zuiden van Gent geeft dit meteen aanleiding tot een confrontatie met de Duitse troepen. In Kwatrecht bij Melle staan beide legers tegen over elkaar, maar in een poging zijn troepen te beschermen tegen onnodig leed trekt de Belgische militaire bevelhebber, luitenant-generaal Clooten zijn troepen terug op de noordelijke Schelde-oever. Later op de avond ontvangt burgemeester van Gent Emile Braun een brief van generaal von Böhn, Duits bevelhebber van de voor Gent gelegerde troepen. Generaal von Böhn maant aan op een ontmoeting om te onderhandelen over een vreedzame bezetting. Tevreden over deze uitspraak belt de burgemeester na zijn ontmoeting met de Duitse generaal naar Generaal Clooten met de vraag de Belgische troepen terug te trekken. Virginie Loveling is echter niet gerust en schrijft het volgende: *Groot alarm. Er was bericht gekomen van Generaal von Boehn, die met zijn leger te Oordegem- eenige uren van hier- campeert, commandant der troepen voor Gent tevens, dat de minste daad tegen de Duitschers bij hun intrede gepleegd, zou bestraft worden met het*

---

¹⁰ S. Van Peteghem, Stynen L., Virginie Loveling. Oorlogsdagboeken 1914-1918, Antwerpen, Meulenhof-Manteau, 2005, s.p.

bombardement en het razeeren der stad. De Burgemeester werd naar Oordegem ontboden en het gevolg van 't onderhoud was, dat mits het requeereeren van: benzine , watte: 10 rollen van 40 meter, haver, 100 velos, 10 motors, sigaren, enz. geen aanval geschouden zou. Even later toont zij echter het vertrouwen in de burgemeester en wijst erop dat door het wijs beleid van de Burgemeester de stad nogmaals is gered.¹¹

Zo is de stad ruim een maand niet bezet, maar wanneer op 9, 10 en 11 oktober in Melle zware gevechten plaatsvinden waar ook Franse en Britse troepen zijn bij betrokken eindigt deze vreedzame overeenkomst. Op 12 oktober trekt een tiental Duitsers te paard en op de fiets Gent binnen via de Dampoort. Een paar uur later deelt generaal von Beseler aan de schepenen mee dat hij de stad wil bezetten.¹² De Gentse bevolking blijft relatief rustig onder deze situatie. Volgens Marc Baertsoen zijn daar twee logische verklaringen voor. Ten eerste zijn de Gentenaren op de hoogte van de represailles die inwoners van een bepaalde stad ondervinden wanneer ze de Duitsers maar een stro breed in de weg leggen. Denk maar aan de steden Dinant, Leuven, Dendermonde, enz.. Daarnaast zijn de inwoners ervan overtuigd dat deze bezetting van voorbijgaande aard is en zij wachten ongeduldig op een offensief van de Fransen en de Britten.¹³

Maar voorlopig valt Gent dus in handen van Duitse troepen. Om de gemoederen te bedaren en de rust te bewaren worden zes gijzelaars gevangen genomen die bij de minste schermutseling neergeschoten zullen worden. Onder de zes gijzelaars zijn de schepenen Anseele en De Weert en de gemeenteraadsleden Coppieters, Vander Stegen, Casier en Siffer.¹⁴ Zo zal Gent gedurende vier jaar in handen van de Duitsers blijven die het openbaar leven met ijzeren hand zullen dirigeren.

Tijdens deze eerste dagen van de bezetting hebben verschillende gezinnen hun valiezen gepakt. De één bevreesd voor buitensporigheden van de bezetter, de ander omdat ze niet onder een vreemde autoriteit wil leven. Velen zoeken een schuilplaats in Nederland of trachten in Oostende een plaatsje te bemachtigen op één van de laatste boten die uitvaren naar Engeland. Nog anderen emigreren naar Frankrijk. Toch blijft het overgrote deel van de inwoners in de stad. Veelal omdat ze de middelen niet hebben om ergens anders een veilig onderkomen te zoeken, maar ook omdat ze hun dierbare bezittingen en herinneringen niet willen achterlaten. Baertsoen meent dat Gent tijdens haar bezetting ongeveer nog

---

¹¹ S. Van Peteghem, Stynen L., *op.cit.*, p. 26

¹² A. Capiteyn, *op.cit.* p. 12

¹³ M. Baertsoen, *op.cit.*, p. 36

¹⁴ A. Capiteyn, *op.cit.*, p. 18

150 000 inwoners telde tijdens haar bezetting. Voordien waren er dat 165 000.¹⁵ Velen vertrekken, maar ook stromen honderden mensen toe. 24 augustus 1914, Virginie Loveling beschrijft hoe *honderden en honderden fietsers de stad Gent komen binnengevlucht uit de richting van Quatrecht*.¹⁶ Een paar pagina's verder gaat ze verder: *Het nieuws - ditmaal waarheid- wordt verspreid, dat vijf duizend Mechelaren uit die stad en hare omstreken, hier zijn aangekomen. In het Feestpaleis van 't Stadspark was het stroo nog voorhanden, dat gediend heeft tot slaping voor de vrijwilligers. Daar zijn de verschuwde benen geherbergd door de zorgen van't Schepencollege*.¹⁷ Op drie september 1914 volgt weer een stroom. Deze keer 8000 vluchtelingen uit Dendermonde die ook een toevluchtsoord zullen vinden in het Feestpaleis.¹⁸

2.2.2 Gent als draaischijf van de Duitse oorlog

Gent krijgt een belangrijke rol toegedeeld. Zij wordt de hoofdplaats van het gebied, Etappe IV, dat resorteert onder het bestuur van het 4de Duitse Legerkorps. Gemiddeld zijn er zo'n 12 000 Duitse militairen in de stad. Gent is belangrijk als doorvoerplaats van manschappen en materiaal van en naar het front. Het Sint-Pietersstation geldt als belangrijkste spoorknooppunt voor de Duitsers in Vlaanderen. Niet alleen het doorsassen van Duitsers en materiaal kent in Gent een grote activiteit, ook de opvang van zieke en gekwetste soldaten gebeurt hier op grote schaal. Dat valt af te leiden uit het aantal hospitalen dat wordt ingericht; Gent telt er vijf. Het Militair Hospitaal zal zich vanaf 25 oktober 1914 bevinden in het vroegere Garnizoenhospitaal aan de Ekkergemstraat en op 26 oktober wordt het Flandria Palace Hotel aan het Maria Hendrikaplein ingericht als hospitaal. Dit gebouw is uitgerust met de nieuwste snufjes op vlak van comfort, dus uiterst geschikt voor de opvang van zieken. Een derde hospitaal wordt geopend op 20 januari 1916 in het Casino aan de Coupure. Het Krijgshospitaal Palmenhaus zal vooral bestemd zijn voor de opname van zenuwzieken. Tenslotte wordt het Justitiepaleis voorbehouden voor zieke officieren en in het Floraliënpaleis in het Citadelpark worden de licht zieken en herstellenden ondergebracht.

Gent ligt ook op een ideale vliegafstand van het front. Het Etappen Flugzeug-Park nr. 4 wordt geïnstalleerd op het bestaande vliegveld in Sint-Denijs-Westrem, dat

---

¹⁵ M. Baertsoen, *op.cit.*, p. 38

¹⁶ S. Van Peteghem, Stynen L., *op.cit.*, p. 17

¹⁷ S. Van Peteghem, Stynen L., *op.cit.*, p. 18

¹⁸ S. Van Peteghem, Stynen L., *op.cit.*, p. 23

zal vervienvoudigen in oppervlakte. Later zullen ook in Oostakker, Gontrode en Mariakerke een basis worden aangelegd.

Maar omdat Gent net zo'n strategische rol bezit, wordt zij zelf ook dikwijls het doelwit van geallieerde luchtaanvallen.¹⁹ Zo wordt bijvoorbeeld op 7 juni een Zeppelin neergehaald door een Engels vliegtuig. De zeppelin kwam net terug van Londen wanneer het rond 2u30 's nachts boven Gent vliegt. De bom die het Engels vliegtuig afvuurt raakt de Zeppelin boven Sint-Amandsberg en het tuig belandt zo op het klooster te Sint-Amands. Daarbij komen een meisje en een zuster om het leven, alsook een zieke man die in het klooster werd verzorgd. Deze gebeurtenis laat een diepe indruk na op de Gentenaren volgens Marc Baertsoen. Ze trekken naar de plaats van het ongeluk en trachten stukjes aluminium van het wrak te verzamelen.²⁰

2.2.3 Godsvrede

Vanaf het begin van de bezetting blijft het stadsbeleid in handen van burgemeester Emile Braun en de antiklerikale coalitie van liberalen en radicosocialisten. Het college van burgemeester en schepenen wil daarmee slechts een minimale concessie doen aan de bezetter. Pas begin 1918 komt het tot een confrontatie en installeren de Duitsers een Duitsgezind schepencollege met een Duitse burgemeester.

De eerste oorlogsmaanden verloopt op politiek vlak alles op wieltjes dankzij een nationaal geïnspireerde 'godsvrede' waarbij alle partij- en taaltwisten gedurende de bezetting even aan de kant worden geschoven. In Gent berust deze godsvrede op een manifest waarin alle jonge mannen worden opgeroepen in het Belgische leger te gaan. Het rood-blauwe bestuur organiseert ook onmiddellijk na de bezetting initiatieven op het vlak van werkloosheid en voedselvoorziening. De katholieke oppositie steunt, maar deze entente houdt niet lang stand. Rond het stedelijke hulpprogramma duiken steeds meer tegenstellingen op. Niet enkel langs katholieke kant heerst er tegenstand maar ook in socialistische kringen borrelt het ongenoegen op. In de nationale en Gentse afdelingen van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité monopoliseren de katholieken en de liberalen de sleutelfuncties met oog op een sterke naoorlogse positie.

Het gevecht rond 1 mei zal uiteindelijk uitgroeien tot symbool van alle socialistische eisen. Vooraan de agenda staat het algemeen enkelvoudig stemrecht. De socialisten zullen gebruik maken van de onenigheid onder de

---

¹⁹ A. Capiteyn, op. cit., p. 25-26

²⁰ M. Baertsoen, op. cit., p. 101

liberalen om hun slag thuis te halen. Dus ondanks de bezetting en de godsvrede blijft de politieke discussie in Gent volop aan de gang. Na drie jaar van gebekvecht heeft men andere katten te geselen aangezien het tot een openlijke confrontatie komt tussen het college en de Duitse militaire overheden.²¹ Bijgevolg wordt op 28 maart Franz Künzer op de burgemeesterzetel geplaatst waarop de overblijvende schepenen Anseele, Coppieters en Heynderickx ontslag nemen. Zo wordt op 2 april een activistisch college geïnstalleerd maar ze kunnen maar weinig dingen verwezenlijken. Kort voor de bevrijding zal Künzer het bestuur terug aan Coppieters, Siffer en Vercoullie overdragen. Zij vormen op 9 november een voorlopig college met Anseele als dienstdoend burgemeester tot Braun op 2 december opnieuw in functie treedt.²²

2.2.4 Sociale en economische malaise²³

Gent blijft gespaard van grote materiële schade, maar toch kon ze niet ontkomen aan de ellende die de oorlog met zich meebracht. De beschadigde verkeersinfrastructuur, het wegvallen van de overzeese afzetgebieden en het groeiende tekort aan grondstoffen veroorzaakt een economische malaise. Bovendien gaan de Duitsers de industrie systematisch ontmantelen en grondstoffen en goederen opeisen uit vrees voor concurrentie. Dit had massale werkloosheid tot gevolg. Reeds voor de start van de oorlog was de werkloosheid in Gent behoorlijk hoog en dit cijfer blijft alleen maar groeien. Op 15 mei 1915 wordt het Nationaal Werklozenfonds opgericht. Gent draagt zijn steentje bij en schenkt 6 frank per week, per aangesloten lid aan het werklozenfonds. Maar deze nieuwe uitgaven moeten gecompenseerd worden en nieuwe belastingen op mout, bier en zout worden geheven. Dit zal men echter niet lang volhouden. Bovendien blijkt al gauw dat heel wat behoeftigen naast de prijzen grijpen omdat ze niet beantwoorden aan de voorwaarden om zo in aanmerking te komen voor een uitkering. Om dit probleem aan te pakken wordt het programma Half Kluitjes Werk gestart. Dit privé-initiatief wordt volledig gedragen door vrijwilligers en wordt gefinancierd door leden die een bijdrage betalen. Zo worden 3154 families uit de nood geholpen.

Grote steden hebben het heel lastig als het op voedselbevoorrading aankomt. Voor de oorlog kon de inlandse graanopbrengst slechts 60 tot 70 % dekken van

---

²¹ Naar aanleiding van de perikelen rond de Raad van Vlaanderen

²² A. Capiteyn, op. cit., p. 39-43

²³ A. Capiteyn, op. cit., p 63- 88

het eigen verbruik, maar door vernielingen en opbrengsten dalen deze procenten verder. Talrijke hulpdiensten worden opgericht die een dreigende hongersnood moeten zien te voorkomen. We zetten er een paar op een rijtje. Het Stedelijk Werk der Volksvoeding wordt in augustus 1914 opgezet door het stadsbestuur. Doel is brood en soep uit te delen aan gezinnen die het nodig hebben en dit alles gebeurt in 37 keukens. Daarnaast kent men Het Werk der Goedkope Eetmalen dat bestaat uit verschillende organisaties. Ernest Solvay en Emile Franqui richten ook dergelijke organisatie op. Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité zorgt voor de invoer van levensmiddelen uitsluitend bestemd voor burgers. De eetwaren zijn afkomstig uit de Verenigde Staten waar een Commission for Relief in Belgium is opgericht.

Ondanks deze initiatieven blijft de situatie tot het einde van de oorlog voor vele mensen ondraaglijk. In het dagboek van Loveling lezen we dikwijls over deze ondraaglijke situatie. Eetwaren worden vervalst op grote schaal. Ze schrijft dat steenkoolslakken worden verpulverd en gemalen om zo cacao, suikerij en chocolade te verzwaren, en ze is ervan overtuigd dat het gebuideld brood voor zieken pleister bevat.²⁴ Virginie Loveling kijkt moedeloos toe op de situatie in haar stad. *Ik vraag mij af, of wij nog een helder begrip hebben van goed of kwaad: bedrog ten alle kant, vervalsching van levensmiddelen, oorlogswinst op groote schaal. ... Van den eenen kant toewijding, heldenmoed van geduld; armoede nauw verwant aan hongersnood; van den andere kant: behoeftigen, die met de kaarten van den openbare onderstand konijnen, taarten en allerlei lekkernijen koopen.*²⁵

Meermaals werd al aangehaald dat de inwoners van Gent heel wat beter af waren dan de rest van het land. Maar vanaf 1917 mogen ze nog eens aan den lijve ondervinden wat het is te leven onder een bezetter. De Duitsers gaan over tot een reeks verordeningen waarbij de inbeslagnemingen van heel wat goederen wordt bevolen. Men heeft in het bijzonder interesse voor voorwerpen in koper, nikkel en tin bestemd voor de wapenproductie. Het wordt zelfs zo absurd dat ook bijvoorbeeld de beelden van het Museum van Schone Kunsten worden opgeëist. De Duitsers hadden daarnaast ook interesse voor fietsen, kledingstukken, matten, wollen kussens, matrassen en schoenen.

Alles moest eraan geloven. Burgemeester Braun kan op het nippertje waardevolle stukken van het Bijlokemuseum in veiligheid brengen vooraleer de Duitsers er beslag op konden leggen.

---

²⁴ S. Van Peteghem, Stynen L., *op. cit.*, p. 263

²⁵ S. Van Peteghem, Stynen L., *op. cit.*, p. 253

De Duitsers zitten blijkbaar om niets verlegen. Gezien hun statuut van bezetter vinden ze dat ze het zich kunnen veroorloven burgers op te eisen die hun tekort aan werkkrachten (hun Duitse werklieden zitten allemaal aan het front) moeten compenseren.

Begin oktober 1916 wordt in Gent het bevel gegeven het Ziviel-Arbeiterbataljon 4 samen te stellen. Er worden duizend arbeiders gevraagd, vooral werklozen en noodlijdenden, zogezegd om de liefdadigheid te ontlasten. Vanaf 1917 blijkt dat deze groep niet volstaat en worden ook werkende burgers opgeroepen.

De ellende van de oorlog noopt veel mensen tot een wanhoopsdaad. Zo gaan bijvoorbeeld vele vrouwen zich prostitueren om zo in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Het extra cliënteel aan soldaten was een 'geluk' bij een ongeluk. Maar dat is niet naar de zin van de Duitse overheden. Zij zijn van mening dat een prostituee een groot fysiek en moreel gevaar betekent voor de soldaat en al gauw worden een paar maatregelen uitgevoerd die de handelingen van pleziermeisjes moet inperken. Een eerste maatregel gaat van start op 11 februari 1915. Op bevel van het hoofd van het 4de leger moeten alle prostituees, alsook de barmeisjes die werken in een verdachte kroeg, zich laten registreren op een lijst. Aan de hand van die lijst worden dan de vrouwen die erop vermeld staan twee maal per week gecontroleerd op venerische ziekten. Hiervoor worden de vrouwen ondergebracht in de Bijloke, maar na een ontsnapping van 22 meisjes moeten zij zich aanmelden in de stadsgevangenis het Rolleken. Wanneer de vrouw in kwestie gezond wordt bevonden moet zij eerst nog een goedkeuring ontvangen van de Etappeninspectie vooraleer zij de gevangenis mag verlaten. Uiteraard is dat advies meestal negatief. Zo zullen vele vrouwen gedurende de ganse oorlog geïnterneerd blijven. Daarnaast worden nog andere instituten gezocht die voor de opvang van deze gevaarlijke vrouwen kunnen dienen. De belangrijkste is het Lousbergsgesticht. Niet zozeer de genezing van de vrouw is prioritair bij de Duitsers, maar wel hun isolatie waardoor zij denken hun soldaten veilig te stellen van deze verderfelijke vrouwen.

2.2.5 Noodmunten

Na de Duitse inval ontstaat in België al snel geldgebrek. Vanaf het begin van de oorlog verdwijnen de metalen geldstukken uit omloop. Men vreest immers dat de goud- en zilverstukken, maar ook de munten uit nikkel, koper en brons zouden worden gesmolten tot oorlogsmaterieel. Zo worden de munten gehamsterd en de bankbiljetten schaars, doordat ze massaal worden gewisseld, en er komen geen

reserves in omloop. Om tegemoet te komen aan deze muntinkrimping gaan een groot aantal gemeenten, A. Capyteyn spreekt zelfs over 600 gemeentebesturen, noodmunten en noodbiljetten uitgeven die enkel en alleen geldig zijn op het grondgebied van de gemeente die ze uitgeeft. De gemeenteraad van Gent keurt op 19 april 1915 de muntstukken in gekleurd ijzer goed. Twee van de bekendste beeldhouwers van Gent krijgen de opdracht de afbeeldingen ervoor te maken; Geo Verbanck mag zich verdiepen in de stukken van 50 centiemmen, 1 en 2 fr.; Oscar Sinia mag het stuk van 5 fr. ontwerpen.²⁶

Voor het ontwerpen van biljetten wordt dan weer beroep gedaan op Armand Heins en Karel Van Belle.

In de bijlage achteraan op p. 111 kan men een ontwerp vinden van de munten en biljetten die in die periode werden uitgegeven.

2.2.6 Activisme en Flamenpolitiek

Bij haar intensieve campagne voor de vervlaamsing van de Gentse Universiteit krijgt de Vlaamse Beweging de indruk dat ze steeds op een grotere achterban kan rekenen. We schrijven het begin van de 20ste eeuw en om Vlaanderen te ontdoen van die Franstalige elite groeit het besef dat men nood heeft om de elite te vervangen door een Vlaamstalige elite. Daarvoor onderstreept men het belang van een Vlaamse Hogeschool. Ondanks de steun die de Vlaamse beweging krijgt om deze eis door te drukken, wordt deze aanhang niet omgezet in stemmen.²⁷

Middelpunt van deze hele discussie is de stad Gent. Het economisch, cultureel en politieke leven wordt hier nog volledig gedomineerd door de francofonie, hoewel slechts, volgens een volkstelling van 1910, acht procent van de Gentse bevolking tot de Franse taalgroep behoort. Meer zelfs, slechts twee procent is uitsluitend ééntalig Frans. De Vlaamsgezinde Gentenaars slagen er niet in om op politiek vlak enige invloed te verwerven. Deze machteloosheid leidt tot een dubbele reactie. Een eerste bestaat erin om bij de verkiezingen met een Vlaams-nationale lijst of een kartellijst op te komen. Zo gaat het Vlaams Blok bij de verkiezingen van 1911 en 1912 een kartellijst aan met de daensisten en in 1914 met de Vlaamsgezinden. Een andere reactie is de doorvoering van de bestuurlijke scheiding van België, het zogenaamd federalisme, waar steeds meer mensen voor te vinden zijn.²⁸ De Duitse aanval komt voor de flaminganten als een 'geschenk uit de hemel' en men opteert dat de Vlaming van de Duitse bezetting gebruik

---

²⁶ A. Demey, Geo Verbanck. Beeldhouwer, Gent, 1995

²⁷ D. Vanacker, Het activistisch avontuur, Stichting Mens en Kultuur, Gent, 1991, p. 11

²⁸ A. Capiteyn, op. cit., p. 47

moet maken om hun wensen te realiseren. Zo ontstaan de 'activisten', een naam die ze hanteren om zich te onderscheiden van de passieve Vlamingen die niets ondernemen.

In oktober 1914 wordt de vereniging Jong-Vlaanderen opgericht. De club telt oorspronkelijk tien man en vraagt in haar programma de inlijving van Vlaanderen bij Duitsland. Deze tekst wordt een paar maanden later afgezwakt en men houdt het op politieke en economische aansluiting bij Duitsland die de culturele eenheid van Vlaanderen zou respecteren. Maar bij de meeste flaminganten bestaat er weinig sympathie voor deze beweging, hoewel ze zich wel de vraag stellen welke houding aan te nemen tijdens de bezetting. Er was de Godsvrede (zie volgende puntje) die was afgekondigd, maar iedereen veegt van in het begin zijn voeten aan deze Godsvrede die alleen maar wordt geïnterpreteerd in het eigen voordeel.

In 1914 wordt een nieuwe wet gestemd voor het lager onderwijs waarop alle voorschriften netjes worden toegepast. Enkel het artikel van de voertaal wordt niet nageleefd wat een mes in de rug betekent van de Gentse afdeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond die navraag doet over de kwestie bij de Belgische overheden. Wanneer die het Algemeen Nederlandsch Verbond niet van een antwoord kunnen dienen komen de flaminganten tot de conclusie dat er maar één oplossing meer overblijft en dat is zich met zijn problemen wenden tot de bezetter. De flaminganten hebben meteen succes want eind 1914 heeft de Duitse kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg een voorstel om in België een Flamenpolitiek te voeren. In zijn achterhoofd heeft hij immers de wens om na de oorlog ook op militair en economisch vlak te blijven regeren over België. Een politieke annexatie spreekt hem niet aan, maar hij wil de sympathie van Vlaanderen voor Duitsland winnen en komt daarmee over de brug met dit charme-offensief.²⁹

De Gentse universiteit is de spil van de hele discussie. De professoren van de Gentse Rijksuniversiteit doen hun colleges tijdens het begin van de oorlog gewoon verder lopen. Het volgend academiejaar is de stemming echter veranderd en vindt men het niet passen nog te doceren. Men voert een reeks praktische bezwaren aan vergezeld van een aantal patriottische motieven. Gouverneur-generaal von Bissing sluit de discussie en legt een verbod aan op de heropening van de Gentse universiteit tot hij een vervlaamste instelling kan openen. Deze handeling moet het binnen-en buitenland duidelijk maken dat de Duitse bezetter niet naar een verduitsing van ons land streeft, maar dat het enkel de positie van de Vlamingen in België wil versterken.³⁰

---

²⁹ A. Capiteyn, op. cit., p. 49

³⁰ D. Vanacker, op. cit., p. 155

Deze beslissing doet heel wat stof opwaaien. Flaminganten in hart en ziel ervaren deze openbaring als een waar godsgeschenk, het is een realisatie waarvan ze voor de oorlog niet eens van durfden dromen. Een hele schare kopstukken zowel van het AVN, als van de Katholieke Oud-Hoogstudentenbond steunen dan ook openlijk dit initiatief. Langs de andere zijde komt er ook veel protest en algauw ontstaan er twee kanten; deze die willen meewerken met de bezetter en diegenen die dat in geen geval willen doen. Slechts 10% van de bezetting van de universiteit, dat maakt 7 professoren, willen in zee gaan met de Duitsers en verder doceren. Maar hun medewerking wordt bemoeilijkt wanneer twee van hun collega's, die worden beschouwd als leiders en aanstokers van het verzet onder de professoren, worden gevangengenomen en gedeporteerd, nl. Henri Pirenne en Paul Fredericq. De andere, Franstalige, professoren weigeren mee te werken uit overtuiging van francofiel verzet tegen de vervlaamsing en patriotistische afkeer van de Duitse bezetter. De deportatie van twee van hun collega's speelt daar alleen nog sterker op in.³¹ *Om half negen uur is professor Paul Fredericq uit zijn huis gehaald door een duitsch gendarm. Een officier in burgerkleederen bespiedde reeds eenigen tijd van op den straathoek en trad binnen. De hoogleraar werd naar het Melle Ambt geleid. Wat daar verhandeld werd, is niet geweten. Steeds in gezelschap der twee keerde hij terug naar zijn woning. Hij mocht de familie verwittigen, dat hij om half twee de reis naar Duitschland aantreden zou, en wat hij noodig had in gereedheid brengen. De officier en de gendarm verlieten hem geen oogenblik noch op de trap noch in zijn slaapkamer, noch bij het afscheid van de verwanten. In een half open auto trok men naar St. Pietersstation.*³²

Hoewel niet alles van een leien dakje loopt, men moet een gans nieuw lerarenkorps aanwerven, is het resultaat moeilijk slecht te noemen. De Vlaamsche Hogeschool neemt een nieuwe stap en men maakt van de gelegenheid gebruik vernieuwing te brengen in het verouderde, passieve onderwijssysteem. Maar de Belgische overheid staat niet te springen deze nieuwe instelling te steunen, wat men van Duitse zijde wel kan zeggen. Dit versterkt nog meer de evolutie van het activisme in een pro-Duitse en anti-Belgische houding. Loveling meent dat de Duitsers de taalkwestie met geweld willen regelen aangezien het volk grotendeels Fransgezind is. *De betalende meisjesscholen zijn openlijk of heimelijk broeinesten van verfransching. Ik spreek van de bemiddelende burgerij: de grootouders spraken vlaamsch. Hun kinderen kenden de twee talen; de kleinkinderen worden in het fransch grootgebracht. En welk fransch meestal? De eigenlijke werkersklasse erwartet het begrip van geleerdheid met 'fransch kennen.' En de*

---

³¹ D. Vanacker, *op. cit.*, p. 156

³² S. Van Peteghem, Stynen L., *op. cit.*, p. 248

*beschaving door de volkstaal, welke op goeden voet van vooruitgang was, heeft nu een harden stoot, misschien den genadestoot gekregen. Hoe wilt ge, dat de bevolking zich door den vijand laat opdringen, wat de vriend niet of slechts met bijna onoverkomelijke moeite bewerken kon!*³³

De nieuwe Vlaamse school start met een beperkt aantal studenten. Deze groep van vijftig wordt niet echt graag gezien door hun omgeving wat andere studenten belet om naar Gent te komen. Tegen het einde van het academiejaar is hun aantal echter opgelopen tot 140, en het volgend academiejaar kan de universiteit rekenen op 400 inschrijvingen.³⁴

Ondertussen blijven de Duitsers veel aandacht besteden aan de Vlaamse Hogeschool, dat het uitgangsbord is geworden van de Flamenpolitiek. Een paar van hun verwezenlijkingen houden een aantal vernieuwingen in, bijvoorbeeld de uitbouw van seminaries, en ze richten een aantal nieuwe scholen in zoals de Handel, Land-en Tuinbouwschool.

Maar meer en meer komt het besef bij de Duitse kanselier dat het na de oorlog België niet zou kunnen behouden. Hij besluit de, naar zijn mening Fransgezinde centralistische Belgische staat te verzwakken door het invoeren van de bestuurlijke scheiding en rekt daarvoor op de steun van de Vlaamse beweging. Twee pogingen worden ondernomen, maar blijven zonder resultaat. Pas het derde initiatief, het oprichten van een Raad van Vlaanderen, slaagt. Maar al gauw onstaat er in de radicale vleugel van de Raad van Vlaanderen het ongenoegen over de federalisering van België door de Duitsers en het eist zelf macht en een zelfstandige staat Vlaanderen. Deze zelfstandigheid wordt door de Duitsers niet erkend. De Gentse gemeenteraad heeft ondertussen een motie uitgevaardigd tegen de Raad van Vlaanderen die in het geheim op grote schaal wordt verspreid en die veel ophef en navolging kent. Deze uiting van patriotistische gevoelens doet het wantrouwen bij de Duitsers groeien en overtuigt hen om het stadsbestuur over te dragen aan de activisten. Burgemeester Braun wordt naar Duitsland gevoerd en in zijn plaats komt een Duitse burgemeester, geflankeerd door activistische schepenen.

Wanneer vanaf het tweede deel van het jaar 1918 blijkt dat de Duitsers de verliezende partij zijn, denken ze erover België te ontruimen en bijgevolg het activisme op te geven. Het hele net dat de Duitsers hebben opgebouwd stort in elkaar; in oktober 1918 wordt een derde academiejaar van de Vlaamse Hogeschool gestart, maar de professoren en de studenten blijven weg uit vrees voor represailles; alle besluiten van het activistische schepencollege worden nietig

---

³³ S. Van Peteghem, Stynen L., op. cit., p. 268

³⁴ A. Capiteyn, op. cit., p. 51

verklaard; de stadsdiensten worden gezuiverd en de tweetaligheid wordt hersteld. Uiteindelijk zal de hele activistische top veroordeeld worden tot zware straffen.³⁵

2.2.7 De bevrijding³⁶

Bij het zien van al dat sociaal en economisch leed wordt de boodschap van het einde van de oorlog warm onthaald. Maar de Duitsers geven zich niet zomaar gewonnen en laten een spoor van vernieling na wanneer ze uit Gent wegtrekken. Zo vernielen ze alle spoorwegbruggen, alsook alle bruggen van Meulestede tot Zelzate. De haven is één grote puinhoop. Op alle stadsbruggen en sluizen worden mijnen gelegd en de elektriciteitscentrale van Langerbrugge wordt gebombardeerd. De Duitsers hadden maar één doel en dat was de opmars van het Belgische leger bemoeilijken. Maar de glorie tijden van de Duitsers lijken voorbij en in een sneltempo zal het bezette land teruggegeven worden aan zijn bevolking. Op 8 november verlaat de Duitse burgemeester Künzer de stad en het bestuur ligt nu in handen van de raadsleden Coppieters, Siffer en Vercoullie. Samen met de overgebleven collega's richten ze een voorlopig college op met aan het hoofd Anseele in afwachting van de terugkomst van Emile Braun die is gedeporteerd.

De Duitsers halen op 10 november hun Duitse vlag van het gemeentehuis en de schildwachten verlaten hun posten. Aan de rand van de stad liggen de Belgische troepen, onder leiding van generaal Drubbel, klaar om Gent binnen te trekken. Drie dagen later defileert een Belgisch leger door de straten van Gent gelauwerd door een enthousiast publiek. Kort daarop keren de gedeporteerde prominente Gentenaars terug naar hun stad. Intussen had de koning in de akkoorden van Loppem reeds de invoering van het enkelvoudig stemrecht uitgevaardigd alsook de oprichting van een Nederlandstalig hoger onderwijs. Op 21 november wordt een nieuwe nationale regering gevormd.

Maar met het einde van de oorlog is niet meteen alle ellende aan de kant. Fabrieken zijn geplunderd, een groot deel van de infrastructuur is vernield en een groot deel van de bevolking moet nog overleven op rantsoenering.

De schade die de bezetter heeft aangericht is niet te overzien. Buiten de ravage die in het binnenland is aangericht, is er ook het verlies van de buitenlandse investeringen en afzetmarkten. De monetaire problemen stapelen zich op. Kortom, België heeft nog niet afgerekend met de oorlog en de Duitsers. Dit drama zal niet vlug uit mensengeheugenis verdwijnen.

---

³⁵ A. Capiteyn, op. cit., 61

³⁶ A. Capiteyn, op. cit., p 113-125

Virginie Loveling 11 november 1918

Nauwelijks is het dag of alles waait en wappert in driekleur van België, Frankrijk en Engeland. Al de kerkklokken luiden triomf. Soldaten in kaki komen aan, gejubel begroet ze tuilen worden hen toegestoken; volkswrouwen koopen aan rondleurlers chrysantemen af en hechten ze op hun borst; kinderen wuiven met vaantjes, kleine, zelfs van twee en drie jaar klampen de voorbijgaande dapperen aan de beenen en knieën vast; honden en paarden lopen getooid met vaderlansche en vreemde kleuren. (...)

Echter sluipt het treurige hiertusschen ook. Een jong soldaat met een rouwband aan den arm, houdt twee kleine, schreiende meisjes, ook in rouw, aan de hand.³⁷

(...)

2.3 Cultuur en ontspanning tijdens de oorlog

Criticus Fritz Max Cahén gaat wel heel ver in zijn mening wanneer hij stelt dat het Duits expressionisme de werkelijke inzet van de oorlog vormde, en niet de moordaanslag op de Oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand in Sarajevo of de schending van de neutraliteit van België.³⁸ Deze beschuldiging gaat ons petje te boven maar hieronder leggen we uit hoe deze uitspraak van Cahén te verklaren valt.

2.3.1 De Nationale identiteit

Wanneer België in 1830 na eeuwen inzet geweest te zijn van verschillende oorlogen tussen verschillende entiteiten, eindelijk zijn onafhankelijkheid kan uitschreeuwen proberen zijn leiders haar onafhankelijkheid ook meteen te rechtvaardigen. De geschiedschrijving neemt hier een belangrijke plaats in. Legendes en mythes zoals Godfried van Bouillon of de Guldensporenslag moeten het nationalistisch gevoel aanwakkeren bij een volk dat sinds jaar en dag om de haverklap een andere nationaliteit moest aannemen. Ook de officiële schilder- en bouwkunst wordt ingezet om dit nationaal verleden in het geheugen van de nieuwe Belgen te prenten.

---

³⁷ S. Van Peteghem, Stynen L., *Virginie Loveling, Oorlogsdagboeken 1914-1918*, Antwerpen, Meulenhof-Manteau, 2005, s.p.

³⁸ J. Segal, 'Kunst voor de natie; moderne kunst en nationale identiteit in Frankrijk en Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Feit en Fictie*, IV, 1999, 2, p. 45

Dit verhaal is niet exclusief voor België. Hieronder maken we een korte schets van twee buurlanden van België; Frankrijk en Duitsland. Joe Segal³⁹ maakt in zijn artikel een schets van deze twee hoofdrolspelers in de oorlog van 1914-1918.

In de negentiende eeuw kent men twee ontwikkelingen. De eerste bestaat erin dat de schilderkunst in de ban raakt van de geschiedenis. De historieschilders fungeren als makelaars van het nationaal bewustzijn dat meer gebaseerd wordt op mythevorming dan op historische constructie. Net zoals in België worden de grote mythen uit de geschiedenis aangewend om bij het volk een nationaal bewustzijn te creëren dat het samenhangsgevoel moet versterken. Daarnaast kent men in de tweede helft van de negentiende eeuw het ontstaan van de moderne kunst die breekt met deze historische traditie. De nieuwe moderne kunstenaar heeft lak aan deze dwingende traditie en geeft zichzelf de vrijheid te bewegen volgens zijn eigen artistieke overtuiging. Toch zal aan het begin van de twintigste eeuw een groot aantal van deze moderne kunstenaars in het nationalistisch net verstrengeld raken. Tijdens de Eerste wereldoorlog zal dit een hoogtepunt bereiken.

Sinds het verlies van Frankrijk in de oorlog van 1870-1871 tegen het opkomende Duitsland blijven de wraakgevoelens sterk aanwezig bij het Franse volk. De anti-Duitse stemming in het parlement en de pers sijpelt door in de kunstwereld. De nieuwe moderne kunstenaars kunnen niet rekenen op steun van de conservatieve critici en vooral de fauvisten wordt verweten niet 'nationaal' te schilderen. Ook in Duitsland hebben de moderne kunstenaars niet bepaald succes. Vooral het expressionisme dat in 1910 zal doorbreken wordt verweten dat het zijn eigen volk verloochent door alle modetrends uit Parijs slaafs na te volgen. Zoals de Fransen in het fauvisme⁴⁰ een invasie van Duitse kunstvormen meenden te herkennen, waarschuwen Duitse critici op de invloeden van de moderne Franse schilderkunst, niet alleen op het kunstleven maar ook op de geestelijke gezondheid van het Duitse volk.

Zowel in de Franse als de Duitse kunstwereld lijkt dit nationalisme aan het begin van deze nieuwe eeuw dezelfde richting uit te gaan. In beide landen zet men zich af tegen de kunst van het buitenland maar ook tegen de kunstenaars in eigen land die de neiging tonen zich over te geven aan de verlokkingen van de vijand. Ook

---

³⁹ J. Segal, 'Kunst voor de natie; moderne kunst en nationale identiteit in Frankrijk en Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Feit en Fictie*, IV, 1999, 2, p. 36-49

⁴⁰ Fauvisme: richting in de Franse schilderkunst, ca. 1905-'10, die streefde naar het gebruik van de pure kleur in zijn uiterste consequentie

www.vandale.nl

werd de kunsthistorische stroming die men nu volgt aanzien als de climax van een zuivere nationale traditie.

In het zog van de oorlog gaat men nog een stap verder. In Frankrijk spreekt men van de 'heilige eenheid' (union sacrée) die president Raymond Poincaré verkondigt, waarmee men zich zal weren in de strijd. Duitsland steunt dan weer op de *Burgfrieden* door keizer Wilhelm II ingeroepen. Deze eenheidsroes wordt met een warm applaus onthaald en ook moderne kunstenaars en critici delen in dit gevoel. Zo ziet men bijvoorbeeld veel artiesten als vrijwilliger in dienst treden, anderen zetten zich dan weer in voor het maken van propaganda voor het oorlogsministerie.

Zo zullen beide landen zich in deze periode in hun eigen culturele identiteit zo scherp mogelijk afzetten tegen die van de vijand. En waarom zou dat niet het geval zijn in eigen land? Niettegenstaande een bepaalde groep, de flaminganten of activisten, die nauw met de Duitsers zal samenwerken, en dus ook met zijn samenleving, is de overgrote meerderheid van de bevolking nog steeds gekant tegen dit land met zijn barbaars volk.

2.3.2 De kunsten

Volgens Hobsbawm hebben kunstenaars als geen ander het talent in zich voor te lopen op de zaken. Tegen 1914 is de liberaal burgerlijke maatschappij al ineengestort en wordt alles samengebracht onder de noemer 'modernisme'. Kubisme, expressionisme, futurisme, puur abstracte schilderkunst, functionalisme, het verlaten van de tonaliteit in de muziek, de breuk met de traditie in de literatuur en het afwijzen van het ornamentale in de architectuur zijn allemaal het effect van een wereld vol rampen.

In deze wereld van de avantgarde⁴¹ zullen zich maar twee nieuwe vernieuwende bewegingen voordoen: het dadaïsme in het westelijk deel van Europa dat een uitvloeisel is van het surrealisme en in de Sovjetunie ziet men het constructivisme ontstaan.⁴² Deze laatste richting laat zich uiten in driedimensionale, meestal bewegende constructies, maar meer dan een uitbreiding van het modernisme in de architectuur zal zij niet betekenen. Het dadaïsme ontstaat in 1916 in Zürich als protest tegen de oorlog en tegen de maatschappij die de oorlog heeft voortgebracht. Het bezit geen formele kenmerken aangezien het alle kunst

---

⁴¹ Avantgarde: jonge generatie van kunstenaars die met nieuwe vormen experimenteert
www.vandale.nl

⁴² E. Hobsbawm, *op.cit.*, p. 214

verwerpt. Maar in de jaren twintig zal het dadaïsme verdwijnen samen met de oorlog en de revolutie.

Het surrealisme voelt zich ook sterk aangetrokken tot de sociale revolutie, het negatief protest. Het escapisme en de verbeelding bieden een uitweg uit de nare situatie van de oorlog. Frankrijk wordt het centrum van deze kunstbeweging.

Deze stromingen, samen met nog een handvol andere maken deel uit van de avant-gardebeweging. Zij brengt de ineenstorting van de wereld tot uitdrukking alvorens ze heeft plaatsgevonden. Deze revolutie onderscheidt zich van de andere op drie verschillende punten. De avant-garde kunst zal een onderdeel worden van de gevestigde cultuur, ze zal voor een deel opgenomen worden in het dagelijks leven en vooral zal ze een politieke zaak worden.

Ballet zal tijdens de Eerste Wereldoorlog getransformeerd worden tot een bewust medium van de avantgarde. Het bezit een bijzondere aantrekkingskracht door zijn exclusiviteit, omdat het zeer *vogue* is (gestimuleerd door de nieuwe Vogue) en een hoog artistiek aanzien heeft.

Hoewel deze kunstvorm kan genieten van een grotere interesse bij het publiek zijn het twee andere avant-gardekunsten die met de meeste aandacht gaan lopen; jazz en film.⁴³ Niet alleen wordt het een kunst deze laatstgenoemde kunstvorm in haar hoedanigheid te bewonderen, en dan vooral die van de grootste filmpersoonlijkheid Charlie Chaplin, maar het wordt ook een gegeerd medium voor propaganda vooral in de Weimarrepubliek en de Sovjetunie.

Wanneer de Amerikaanse soldaten naar het Europees continent worden gestuurd om een handje toe te steken in het verweer tegen de Duitsers, wordt ook een nieuw muziekgenre binnengebracht. Deze eigenaardigheid wordt alom bewonderd door de avant-gardekunstenaars. De combinatie van Amerikaanse negermuziek, ritmische dansmuziek en een instrumentatie die ongebruikelijk was kan op veel appreciatie rekenen. Niet de muziek zelf, maar de breuk die ze aangeeft met het verleden maakt dat ze een manifest vormt van de culturele revolutie. Deze twee nieuwe kunstvormen zullen tijdens de Eerste Wereldoorlog een bescheiden intrede doen en tijdens het interbellum een ware hype ondergaan.

2.3.3 België en haar kunst – en cultuuruitingen

Het begin van de oorlog doet heel wat stof opwaaien. De ravage die het Duitse leger in Luik aanricht is niet te overzien. Het begin van de oorlog is meteen goed ingezet. Langs beide kanten vallen meer dan honderd slachtoffers. Op 21 augustus worden op de Place d'Université 32 burgers vermoord en 15 tot 20

---

⁴³ E. Hobsbawm, op. cit., p. 218

vrouwen worden op klaarlichte dag op tafels verkracht. Deze gruwelijke daden halen al gauw de wereldpers en dragen bij tot de geallieerde propaganda.⁴⁴

Deze gruweligheden doen een vluchtelingenstroom ontstaan in België. Begin november 1914 hebben ongeveer twee miljoen Belgen op een totaal van 7,5 miljoen, hun hebben en houden verzameld en duiken ze onder in het buitenland.⁴⁵

Ook vele grote namen uit het cultuurleven hebben hun vaderland verlaten. Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck gaat op de vlucht, de dichter Emile Verhaeren verongelukt in een treinongeluk in Rouen in 1916 en de grondlegger van de Vlaamse beweging Julius Mac Leod verblijft tijdens de oorlog in Groot – Britannië. Ook Eugène Ysaye, het grootste viooltalent op dit ogenblik en Emile Waxweiler, stichter van het Sociologisch instituut in Brussel verblijven langs de andere kant van het Kanaal. Muzikant en directeur van de *Monnaie* opera in Brussel vertrekt richting Zwitserland en schilder en beeldhouwer Rik Wouters overlijdt in Amsterdam in 1916.⁴⁶ Om er maar enkele op te noemen.

In het bezet België voelt men de afwezigheid van verschillende briljante geesten. De communicatie met het buitenland verloopt stroef, dit wordt duidelijk in de afwezigheid van creativiteit. Tentoonstellingen nemen af in aantal door de verminderde belangstelling van de beau monde als ook het stilzwijgen van de critici.

Niettegenstaande gaat de productie door, en opmerkelijk is dat er geen of weinig oorlogthema's aan bod komen. Alles komt terug op zijn plooiën terecht, en gaat zijn gewone gangetje, maar het contact met het buitenland is helemaal verbroken. Musea en galerijen zijn open, maar als het op het buitenland aankomt heerst er onwetendheid, bibliotheken zijn toegankelijk maar de afdeling periodieken blijft gesloten, boekenverkopen gaan door, maar opvallend is de afwezigheid van recente Franse en Britse werken. De Belgen hebben slechts een vaag idee hoe de andere Europese culturen zich door de oorlog worstelen. Bovendien krijgt men gedurende de tweede helft van de bezetting een toestand waarin het steeds moeilijker wordt aan gepast materiaal te geraken. Dit is geen goede stimulans voor het gebrek aan intellectuele impulsen die reeds aanwezig zijn. In de zomer van 1917 meldt een verslaggever die het land is uitgesmokkeld:

' As the population becomes more exhausted physically, serious intellectual work

---

⁴⁴ L. de Vos, op.cit., p. 38

⁴⁵ A. Roshwald, R. Stites, European culture in the Great War. The arts, entertainment, and propaganda, 1914-1918, Cambridge University Press, 1999, p. 270

⁴⁶ A. Roshwald, R. Stites, op.cit., p. 273

is no longer undertaken. For the majority, life has narrowed down to the purely physical. People's thinking has become sluggish. ⁴⁷

In de eerste maanden van de bezetting lijkt het vanzelfsprekend, uit sympathie voor het vaderland, dat het uitgaansleven komt stil te liggen. Maar de nood aan afleiding is groot en na enkele maanden gaan theaters open met op het programma voorstellingen die licht verteerbaar zijn. Variétés en shows in al zijn verscheidenheid, populaire komedies met zing- en dansnummers of voorstellingen gebracht in het dialect moeten de mensen hun kopzorgen even doen verdwijnen. Ook cinema's, muziekhallen en danszalen doen vlug hun deuren weer open. Zo bijvoorbeeld zijn reeds in november 1914 de cabaretiërs van de werkende klasse in de Marollen in Brussel weer volop in business.

De filmzalen kennen een gouden tijd. Hun aantal bezoekers stijgt enorm. In december 1917 telt Brussel 140 cinemazalen, en dat in vergelijking met de negentig die er waren voor de oorlog. En tussen juni 1916 en 1917 alleen al worden er zo'n 50 miljoen filmtickets verkocht. Het is opvallend hoe een divers publiek deze zalen aantrekken. Iedereen is op zoek naar wat verstrooiing. Ook andere, nieuwe ontspanningsmogelijkheden steken de kop op. Bijvoorbeeld kennen de buitensporten een groeiend succes, vooral bij de mannen. Het voetbalspel spreekt enorm aan, en ook het originele Baskische pelota balspel dat al goed ingeburgerd is in Charleroi zal zich nu verspreiden over de rest van Wallonië en populair worden onder de Brusselse werkende klasse en de middenklasse. In het algemeen ziet men dat de Belgen meer nood hebben om buiten te komen en hun vrije tijd onder de mensen door te brengen. Picknicken in parken wordt een favoriete bezigheid, net zoals een bezoekje aan het café.

Ondertussen kennen de traditionele bezigheden minder succes. Vele lokale fanfares moeten hun instrumenten afstaan aan Duitse muziekkorpsen. Duivenwedstrijden, het Belgische tijdverdrijf bij uitstek, worden verboden. Duizenden dieren worden afgemaakt omdat de Duitsers vrezen dat ze zullen worden ingezet voor spionage. Lokale carnavalstoeten worden verboden. Doel van dit alles is het wissen van de nationale identiteit van de Belgen, elk Belgisch embleem wordt verbannen.

---

⁴⁷ A. Roshwald, R. Stites, op. cit., p. 274

2.4 Het cultuur- en ontspanningsleven in Gent

Alida Wynanda Sanders van Loo   **14 februari 1915**

Even eerst in 't dagboek bijschrijven, dat ik een paar dagen onderbroken had omdat ik moest kuischen. Zondag ben ik naar een tooneelvoorstelling in de Vooruit geweest die prachtig is uitgevallen. Ze gaven allerzielen van Heyermans, gespeeld door den Multatulikring. De dikke man beweerde dat het Vlamingen waren, maar ze spraken Hollandsch en zelfs Amsterdamsch en de groote vrouwenrol werd zelfs vervuld door iemand die dezelfde loopjes en trucjes als de Hollandsche actriecees had, alleen de man van de jonge vrouw, aan t eind van 't stuk, was een beetje zwak, anders was alles voortreffelijk, kon niet beter, ook den schaduw op den wand, toen de koster het kistje stal, was heel goed.⁴⁸

(...)

2.4.1 Een avondje uit in de stad

Sanders van Loo is zoals ze in haar dagboek zal laten blijken een trouwe fan van de voorstellingen in de Vooruit, en dit Feestpaleis is niet de enige plek waar men kan genieten van een stukje cultuur.

Wanneer de Duitsers het Belgenland bezetten in de zomer van 1914 valt het land stil. Ook het ontspanningsleven. Enkel de filmprojecties kennen nog een bescheiden succes (meestal ook omwille van de nieuwsflitsen die eraan voorafgaan). Daarbij moet men ook de bedenking maken dat verschillende amusement- en filmzalen vanaf nu dienst doen als opvangcentrum of noodhospitaal⁴⁹ om de vluchtelingenstroom, die opgang gekomen is ten gevolge van de oorlog, op te vangen.

Wanneer na enige tijd het uitgaansleven zich stilaan herstelt en de meeste grote Gentse zalen hun deuren terug openen, kan dit maar op weinig succes rekenen. Deze zalen zijn immers in Duitse handen gevallen en de voorstellingen die vertoond worden, bijvoorbeeld in het Militär Lichtspielhaus (voorheen 'Wintergarten') en het Truppen-Theater (de voormalige Opera), kunnen het Gentse publiek niet behagen. Operadirecteur Edmond De Loose krijgt zelfs het

---

⁴⁸ S. Van Peteghem, Alida Wynanda Sanders van Loo (1860-1939), de biografie van een vergeten schrijfster, journaliste en vertaalster, licentiaatverhandeling, Gent, 1994, p. 16

⁴⁹ Denk maar aan Hotel Royal, of het Casino

verbod in het Frans, het Engels of het Italiaans te zingen. Er wordt zelfs even overgeschakeld op het Spaans en het Latijn.

Bijgevolg neemt Edmond De Loose in 1917 samen met Oscar Roels het initiatief een Vlaams Operagezelschap op te richten. Op het repertoire staan vooral Vlaamse opera's.

Ook in de Minardschouwburg is er een dergelijk initiatief. In februari 1917 wordt het Nieuw Gents Toneelgezelschap opgericht dat uitsluitend Vlaamse en Gentse toneelstukken, revues, operetten en zangspelen zal brengen.

2.4.2 De kunstproductie

Gedurende de 19de en de 20ste eeuw leven zowat vijfhonderd bekende kunstenaars in Gent. Dit cijfer loopt zelfs op tot duizend kunstenaars die hebben geleefd en gewerkt in Gent wanneer men de bedenking maakt dat veel artiesten niet voor het publiek exposeerden.⁵⁰

Als we Gent bekijken op het einde van de 19de eeuw zien we dat er zich een groep intellectuelen verzamelt, gevormd aan het atheneum, het Sint- Barbaracollege en de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Zowel Franstalige studenten uit de bourgeoisie als Vlaamse arbeiders- en middenstandszonen en dochters vinden elkaar in hun artistieke beleving. Ze scholen samen in het Patershol, toen een verwaarloosde wijk. Dit wordt hun thuishaven. Jules de Bruycker, George Minne, Valerius de Saedeler, Karel en Gustaaf van de Woestijne zijn enkele van deze jonge intellectuelen. Zij verlaten deze wijk al gauw en trekken samen naar Sint-Martens-Latem waar ze de eerste Latemse School oprichten. Er ontstaat een soort kunstenaarskolonie die echter vijf jaar later ophoudt met bestaan. Niettemin heeft ze haar sporen nagelaten en Sint-Martens-Latem is sindsdien een verzamelplek van artiesten. Gauw ontstaat er een Tweede Latemse School met belangrijke vertegenwoordigers als Leon en Gustaaf De Smet, Albert Servaes en Frits Van Den Berghe. Maar de Eerste Wereldoorlog drijft vele kunstenaars naar het buitenland. Sommigen doordat ze zich bedreigd voelen, voor anderen staat hun verblijf in het buitenland in het teken van de doorbraak van het expressionisme. George Minne, Gustave van de Woestijne en Valerius de Saedeleer zoeken hun toevlucht in Engeland. Ook Permeke en Leon De Smet trekken het kanaal over. Zij zullen pas allemaal terugkeren naar België in het jaar 1922. Wie blijft er dan nog over? Albert Baertsoen, vertegenwoordiger van het Belgisch impressionisme.⁵¹

---

⁵⁰ S. n., Gent. Duizend jaar kunst en cultuur, Tentoonstelling ingericht door de stad Gent, 1975

⁵¹ P. Boyens, In de voetsporen van de Latemse Kunstenaars, Ludion Gent-Amsterdam, 2003

Kunstenaars die hierboven zijn opgesomd maken naam en faam in binnen- en buitenland en zijn hun geboortestad ontgroeid. Hun doen en laten heeft een stempel nagelaten en velen vormen een voorbeeld voor de kleine en beginnende kunstenaars in Gent in dezelfde periode.

Deze kunstenaars vormen wel het uitgangspunt van onze uiteenzetting. Weliswaar hebben zij ook bekendheid gemaakt, maar dan in hun eigen stad en kort daarbuiten. Velen maken bekendheid tijdens hun levensjaren, maar raken in vergetelheid na hun dood. Toch blinken er een aantal kunstenaars uit in hun vak en krijgen ze die aandacht van buitenaf die ze verdienen.

De Wereldtentoonstelling van 1913 zit daar voor een groot stuk tussen. Deze uitgelezen kans grijpt de Stad Gent met beide handen aan en ze begint met een verfraaiing van haar binnenstad. Ze biedt haar eigen kunstenaars de kans mee te werken aan deze heuse expositie en zo vervaardigen o. a. Domien Ingels en Geo Verbanck, die beiden later nog aan bod zullen komen, een werk dat vandaag de dag nog steeds te bewonderen valt in het stadsbeeld.⁵²

Het voorgaande deel moet een inleiding vormen op hetgeen nu volgt. In dit derde deel spitsen we ons toe op ons onderzoek naar de kunstenaars en hun productie in Gent tijdens WO I.

---

⁵² Geo Verbanck met een monument voor de gebroeders Eyck, Domien Ingels met zijn Ros Beiaard

3. Onderzoek

3.1 Leerscholen⁵³ & leermeesters

3.1.1 Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent

Gent kent twee kunstacademies die reeds voor de oorlog veel studenten schoolden, maar ook tijdens de oorlog hun activiteiten voort zetten. De Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent opent als eerste haar deuren. Het Sint Lucasinstituut volgt.

De eerste academie in de Zuidelijke Nederlanden is deze in Antwerpen en is illustratief voor de veranderingen die de oprichting van de Parijse Academie teweegbracht in Europa.⁵⁴ In Antwerpen was het de plaatselijke schildersambacht, de Sint-Lucasgilde, die het initiatief van de oprichting van een Antwerpse academie op touw zette. Maar wanneer de gilde onder de veranderende economische situatie stilaan wegwijnt ziet men zich genoodzaakt het beheer van de academie over te laten aan het stadsbestuur. Ook de Verlichting met zijn vernieuwende ideeën deed de ambachtelijke gezagsstructuren wankelen. In die periode begon men met de oprichting van academisch kunstonderwijs in heel Europa.⁵⁵

Filip Karel Marissal (1698-1770) is de grondlegger van de academie in Gent.⁵⁶ Zelf volgde hij kunstonderricht bij Gilles Le Plat en nadien vervolmaakt hij zijn studies in Parijs. In 1729 zal hij de Schildersgilde vervoegen. Naast enkele kleine opdrachten, hij beschilderde o.a. het bibliotheekplafond van het Augustijnenklooster, is hij niet echt succesvol als schilder. Vooral het geslacht Van Reyschoot, een familie van schilders die al de opdrachten voor zijn neus wegkaapt, zorgt ervoor dat Marissal zijn droom als kunstschilder niet kan waarmaken.

In 1748 tracht hij zijn droom op een andere manier te laten uitkomen en start hij een kunstleergang voor jeugd in zijn eigen woning. Dit initiatief kan op zodanig

---

⁵³ In het volgende stukje baseren we ons op de scriptie van Jamart Rika. Zij maakte een vergelijkende studie in historisch perspectief tussen de Gentse Koninklijke Academie en het sint-Lucasinstituut.

⁵⁴ Italië en Frankrijk gelden als voorlopers van onze academies. Italië ging op kop en Frankrijk volgde een halve eeuw later met een vernieuwd kunstonderricht dat voorbeeld zal zijn voor andere Europese academies.

⁵⁵ In de Zuidelijke Nederlanden ontstaan in de 17de eeuw niet minder dan elf kunstacademies: Brussel (1711), Brugge (1717), Gent (1751), Doornik (1757), Kortrijk (1760), Mechelen (1771), Oudenaarde (1773), Ath (1773), Luik (1775), Ieper (1778) en Bergen (1781)

⁵⁶ S. Van Bellingen, reTouche, 250 jaar schilders van de Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent, Dexia Bank, Brussel, 2001

veel belangstelling rekenen dat al gauw de woning te klein wordt en hij zich genoodzaakt ziet zijn leergang te verplaatsen naar een grotere locatie. Zo verhuist hij in 1751 naar de lokalen van de Sint Antoniusgilde.

In 1770 overlijdt Filip Karel Marissal, maar de academie heeft in die korte periode reeds naam en faam verworven en kan ze rekenen op vorstelijke bescherming. Vanaf 1771 wordt ze dan ook beloond voor al haar inspanningen en krijgt ze de titel 'koninklijk'. Dit koninklijk protectoraat betekent echter de teloorgang van de academische zelfstandigheid waardoor de privé-instelling langzaam evolueert naar een openbare instelling. Dit had uiteraard ook zijn neerslag op het kunstonderwijs zelf. Tientallen jaren bleef het artistieke onderricht stagneren in elementaire oefeningen van slaafs kopiëren, met nauwelijks enig artistiek of filosofisch contact tussen de kunst en de geest van de eigen tijd.

Wanneer in november 1840 de Academie een stedelijke instelling wordt liquideert de gemeenteraad haar schildersklas. Officieel zal ze zeventig jaar van het toneel verdwijnen. Reden die wordt aangegeven is het feit dat academies eerder tekenscholen zijn en dat het aanleren van de schilderstechniek weggelegd is voor de ateliers. Dit idee komt voort uit de traditie van de middeleeuwse gilde met aan het hoofd de patroon die het ambacht aanleert.

De beginselen van de moderne academie worden gelegd onder het directeurschap van Jan Delvin die in 1902 aan het hoofd van de instelling komt te staan. De academie breekt met het academisme en kent een groeiend succes tijdens het eerste decennium van de twintigste eeuw. Dat stelt het gemeentebestuur goed gezind en burgemeester Emile Braun draait de geldkraan open voor de modernisering van de gebouwen. In 1910 kan men ook zijn intrek nemen in de nieuwbouw gebouwd in de Academiestraat.

Tot nu toe merkt men een relatieve afwezigheid van vrouwelijke kunstenaars op. Delvin zal daar gauw verandering in brengen en richt een leergang op waar dames worden toegelaten. De reden moet men zoeken in de emancipatorische richting, maar ook het bijkomend inkomen aan lidgelden en subsidies kan men appreciëren. Deze vrouwen zijn veelal afkomstig uit een kunstzinnig milieu en houden zich als vrouwelijk realisateur bezig met 'travaux de patience', bijvoorbeeld het beschilderen van waaiers en porselein of zijdeschilderen. Geen echte ethische verdienste volgens velen, maar eerder een tijdrovende bezigheid.

Het ziet er naar uit dat onder Jan Delvin een gouden periode aanbreekt. Deze periode zal net in ons onderzoek centraal staan.

3.1.2 Sint- Lucasinstituut

In 1862 vraagt kunstenaar Jean-Baptiste Bethune aan de Broeders van de Christelijke Scholen om in Gent tekenlessen te organiseren. Zo zal in 1866 het Sint-Lucasonderwijs onder die specifieke naam vorm krijgen. De naam is ontleend aan de evangelist Lucas die in de Middeleeuwen de patroonheilige van de schilders was.

Volgens Jamart kunnen we de stichting van het instituut plaatsen in het licht van het ultramontaanse gedachtegoed dat streeft naar de creatie van een katholieke sub-maatschappij.⁵⁷ De ultramontanen wensden op die manier de kerkelijke aanwezigheid in alle sectoren zeker te stellen. Als vooropgesteld doel kan men dus stellen dat men streefde naar een algemene herchristianisering, in dat opzicht wil men bewust de christelijke kunst verspreiden die vooral zijn inspiratie vond in de gotiek. Geen kunst voor de kunst maar zoals Jamart het formuleert, de uitdrukking van de goddelijke heilsboodschap 'Le vrai, le beau et le bien', in een aangepaste vormtaal.⁵⁸

Specifiek voor Gent gaat de ontstaansgeschiedenis van het Sint-Lucasonderwijs terug op het Gentse genootschap van Sint-Vincentius a Paulo.⁵⁹ Deze genootschap sticht in 1846 een schooltje waar aan arbeiderskinderen onderwijs werd verschaft. Achterliggende bedoeling is de Gentse arbeiders te behoeden voor het socialisme dat steeds grotere successen boekte in de industriestad. In de jaren zestig van diezelfde eeuw volgt de Sint-Lucasschool die een tegenhanger moet vormen voor het officiële kunstonderwijs. Twee belangrijke motivaties liggen hier aan de basis; de academie betekende een bedreiging voor de moraal van de leerling aangezien deze geconfronteerd werd met heidense antieke kunst en het naaktmodel. Een ander argument was dat men aan katholieke zijde veeleer een vorming tot ambachtsman beoogde.

Zoals eerder al vermeld is het begin te situeren in een patronaat. Op zondag werden hier de kinderen van de broederschool opgevangen. Het idee om 's avonds tekenlessen in te richten kwam er rond 1861, wanneer de scholieren werden ingezet om de straatdecoratie te vervaardigen voor de H. Sacramentsprocessies. Broeder Marès, die zelf gestudeerd heeft aan de academie van Brussel en een lerarenopleiding genoot was de geknipte persoon het jong tekenschooltje nieuw

---

⁵⁷ Vanaf de jaren 1850 gaan systematisch katholieke organisatievormen van de grond komen die recht tegenover de laïciserende overheids- en liberale initiatieven komen te staan

⁵⁸ R. Jamart, Een vergelijkende studie in historisch perspectief van de Gentse Koninklijke Academie & het Sint-Lucasinstituut 1860-1914, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1996, p. 19

⁵⁹ R. Jamart, op. cit., p. 23

leven in te blazen. Hij richtte zelf een zondagtekenschool voor jonge ambachtslieden op te Hornu in de Borinage tot hij in november 1860 naar Gent kwam. Samen met Jean-Baptiste Bethune staat hij aan de wieg van het Sint-Lucaskunstonderwijs.

Algauw wordt Gent de bakermat van waaruit naar een nationaal net van katholieke kunstscholen wordt gestreefd.⁶⁰ De inspiratiebron is de neogotische beweging met aandacht voor de grootste synthese van de westerse christelijke cultuur, waarin alle kunsten en ambachten worden geïntegreerd. De broeders hanteren een eigen onderwijspedagogiek die speciaal is afgestemd op het opleiden van ambachtslui en beoefenaars van de nijverheidskunsten, twee beroeps categorieën waar grote nood aan is tijdens de eerste jaren van de zich ontwikkelende industriële maatschappij. Hier vangt het Sint-Lucasinstituut het gebrek van de academie op. Zij wordt verweten te weinig aandacht te besteden en te weinig aan te sluiten bij de noden van de nijverheid en de kunstambachten. Op die manier staan in het instituut twee thema's centraal: het gangbare tekenonderricht en de zwakke aanbreng vanuit de academies op het vlak van de industriële vormgeving. In dit opzicht kan men het ontstaan van een nieuw soort onderwijs verklaren; het technisch onderwijs. De Sint-Lucasscholen richten zich immers op de reveil van het kunstambacht zoals uitgeoefend werd in de Middeleeuwen.

Naast de technische ondersteuning ging er ook een sociale dimensie uit van het Sint-Lucasonderwijs.⁶¹ Men kreeg als taak een antisocialistische arbeiderselite te vormen die een alternatief moest bieden voor de liberaal-kapitalistische of revolutionair-collectivistische samenlevingsmodellen door een christelijk-harmonieuze standenmaatschappij te creëren. Het corporatieve element wordt hier duidelijk onderstreept door de kunstambachtelijke optie. De Sint-Lucasschool is omgeven door allerlei ateliers waar leerjongens hun stiel aanleren. Na hun dagtaak in het atelier gaan ze naar het instituut waar ze in avond- of weekendlessen een opleiding volgen die een aanvulling betekent op de leerschool die het atelier is. Het instituut heeft naar ons weten geen dagschool en verschilt in dat opzicht met de Koninklijke Academie die deze lessen overdag wel aanbiedt. Voor ons lijkt het duidelijk dat het Sint-Lucasinstituut een vormingsschool is, een aanvulling op hetgeen men in het atelier leert, en dat meestal nadien de echte studies worden aangevangen aan de Academie. Anthony Demey bevestigt dit en

---

⁶⁰ In 1884 functioneren er zeven Sint-Lucasscholen; Gent (1866), Antwerpen (1877), Leuven (1879), Nijvel (1879), Brugge (1880), Merelbeke en Kortrijk (deze laatste twee zullen kort na 1884 verdwijnen die zullen vervangen worden door scholen in Sint-Jansmolenbeek, Sint-Gillis en Bergen)

⁶¹ R. Jamart, op. cit., p. 22

stelt dat de leerschool van het atelier onontbeerlijk is en dat deze een perfecte aanvulling vormen op de meer theoretische lessen aan de Sint- Lucasschool. Toen werd er inderdaad nog geen volledig dagonderwijs gegeven, maar kon men aan het instituut terecht voor avond- en weekendonderwijs.⁶²

3.1.3 Een inhoudelijke vergelijking van beide kunstinstututen

Het is duidelijk dat beide instellingen andere klemtonen leggen. Wat hier volgt is een vergelijking van het programma van de twee instellingen die Jamart reeds voor ons heeft onderzocht.

Vooreerst kan men een duidelijk verschillende doelstelling onderscheiden. De Sint-Lucasschool maakte deel uit van het herchristianiseringsproces. Bij Marès kwam het doel op het volgende neer: Het herstel van het Rijk van Christus in de wereld'. Langs de middeleeuwse kunst ging men de jeugd opvoeden tot voorbeeldige christenen.⁶³ Het doel van de academie daarentegen was gericht op de algemene ontwikkeling van de student op het vlak van de kunst. Geen technische opleiding dus die de student moest voorbereiden op een specifiek beroep, enkel in de afdeling bouwkunde. Ook hadden de beide instellingen uiteenlopende basisprincipes die duidelijk in het oog springen in de stijl- en kunstrichting; de academie gaat eerder aanleunen bij de Antieken waar de Sint-Lucasschool eerder interesse toont voor de neogotiek.⁶⁴

Tenslotte bakent er zich ook een duidelijk onderscheid af wat betreft het programma⁶⁵. Als eerste instelling nemen we de academie onder de loep. De basis van het academisch programma is grotendeels gelegd in 1860 en ziet er uit als volgt. Alle leerlingen werden verplicht eerst een jaar basisopleiding te volgen. Grondbeginselen. Daarnaast had men de Tekenafdeling die zes jaar omvatte en bestond uit drie afdelingen (van grondbeginselen tot het volledige figuur). Deze zes jaar vormen een voorbereiding op de schildersklas, het zevende jaar. Elk van de zes jaren bestond uit een praktische en een theoretische afdeling die een bepaald schema volgt: lijntekenen, schaduwtekenen, tekenen naar het antieke hoofd en ornamenten, tekenen naar de antieke figuur, tekenen naar de natuur. Vanaf 1914 zal men ook een aparte schildersafdeling hebben. Naast de Tekenafdeling, had men ook de Afdeling Decoratieve Kunsten. Wanneer in 1860 de afdeling decoratieve kunsten aan de nijverheidsschool wordt afgeschaft wordt

---

⁶² A. Demey, Geo Verbanck. Beeldhouwer, Gent 1995, p. 10

⁶³ R. Jamart, op. cit., p. 54

⁶⁴ R. Jamart, op. cit., p. 55

⁶⁵ R. Jamart, op. cit., p. 56

aan de academie voorgesteld de leergang van versieringskunst in haar programma op te nemen. Dit gaat in vanaf 1904. Een derde afdeling is deze van de Beeldende kunsten die over een termijn van vijf jaar wordt verspreid en vier afdelingen kent: modellering van ornamenten, trapsgewijze modellering van borstbeelden, modellering naar antieke standbeelden en modellering naar levend model. Er werden echter wel een bepaald aantal voorwaarden gesteld voor de deelname aan deze cursus. Daarnaast kent men ook nog de afdeling architectuur die voor ons verslag van minder belang is. Daarnaast kent de academie ook nog een aantal bijzondere leergangen⁶⁶:

Leergang van types en kostuums (1883), aparte tekenopleiding voor meisjes (1905), technische leergang van materialen (1908), enz.

Deze lessen gingen door zowel in de winter als in de zomer. In de winterperiode gingen de eerste lessen van start de eerste maandag van oktober, tot de laatste zaterdag van maart. Deze lessen gingen door van half zes tot half acht 's avonds. De zomerlessen hadden niet veel succes en werden in 1889 terug afgevoerd. In het dagonderwijs werden de lessen dagelijks ingericht en dat het hele jaar door. Enkel in april en in september werden de lessen opgeschort die normaal plaats hadden gedurende vijf uur in de zomerperiode en gedurende vier uur in de wintermaanden.

Het programma in de Sint-Lucasschool zag er een beetje anders uit. De bedoeling was immers de patronaatjongens voor te bereiden op de tekenlessen die ze later aan de academie zouden volgen. Daarnaast bestond er een afdeling sierkunst en een afdeling bouwkunst die beiden in een hogere en een lagere cyclus zijn opgedeeld. Na het afronden van de lagere cyclus, die drie jaar omvatte, werd een getuigenschrift afgeleverd; men beschouwde deze cyclus als een volwaardige opleiding tot beroep in de bouw of in het kunstambacht. De hogere jaren waren de ontwerpjaren voor de elitestudenten die zich op een hogere loopbaan hadden voorbereid. Ze werden na acht jaar beloond met een 'Grote Prijs', de tegenhanger van de Rome-prijs bij de academies. Daarnaast had men ook nog een theoretische vorming die bestond uit kunstgeschiedenis, weerstand van materialen, wetgeving, hygiëne, bezoeken aan werven en monumenten. De Sint-Lucasschool kwam weliswaar aandraven met een pak vernieuwingen, toch lag er een grote zwakte verscholen in de zelfstandige schilder- en beeldhouwkunst. De lessen aan deze instelling werden enkel 's avonds gegeven om aan de arbeiders en ambachtlieden de mogelijkheid te bieden de lessen te volgen. De kinderen van het platteland, voor wie de school te ver was om 's avonds de lessen te volgen, konden op zondag terecht.

---

⁶⁶ R. Jamart, op. cit., p. 60

3.1.4 De verschillende ateliers in Gent

In de nabijheid van het Sint-Lucasinstituut verzamelen zich talrijke ateliers voor kunstambachten. Zo vindt men er o.a. de ateliers van de glazeniers zoals Verhaegen in de Oude Houtlei, Ganton gevestigd in de Theresianenstraat en het atelier van Landon ondergebracht in de Hoogstraat. In die buurt vindt men ook het atelier van Cornelis die bekend staat voor zijn decoratief schilderwerk en de beelden van Rooms die eveneens zijn gevestigd in de Schouwvegersstraat.⁶⁷ De reden waarom deze ateliers zo dicht gevestigd zijn bij het instituut is waarschijnlijk om dat men op die manier gemakkelijk een opleiding in het atelier kan combineren met een studie aan het Sint-Lucasinstituut.

In de 19de eeuw zijn zulke ateliers van gerenommeerde kunstenaars dé plek waar jongelingen hun eerste praktische ervaringen opdoen. Ze doen er een onontbeerlijke praktijkervaring op die een perfecte aanvulling is op de meer theoretische lessen die men volgt op school.⁶⁸

Een naam die we een paar keer zijn tegengekomen is deze van Petrus Pauwels-Dhondt. Petrus Pauwels (1852-1896) is een timmerman uit Oost-Eeklo die zondagslessen heeft genomen aan het Sint-Lucasinstituut. Hij haalt er in 1884 een grote prijs beeldhouwkunde. Een jaar nadien richt hij een atelier op dat zowel hout- en steensculpturen, kerkelijk en burgerlijk meubilair produceert.

Petrus Pauwels sterft in 1896 en hij laat zijn atelier verder zetten door zijn meesterknecht Albert Sinaeve, die tevens met zijn weduwe huwt.

Een ander groot atelier dat in die tijd een grote naam heeft is dat van Alois De Beule. Hij zet de ambachtelijke traditie van het Sint-Lucasinstituut verder, waar hij voordien zelf enkele jaren voor de klas heeft gestaan. Hij krijgt na het overlijden van Petrus Pauwels veel leerjongens uit diens atelier waaronder Geo Verbanck, Oscar Sinia en Leon Sarteel.⁶⁹

---

⁶⁷ A. Demey, *op. cit.*, p. 9

⁶⁸ A. Demey, *op. cit.*, p. 10

⁶⁹ A. Demey, *op. cit.*, p. 10

3.1.5 Leermeesters

a. Jan Delvin (1853-1922)

*Gent is de stad der bloemen en der Kunstschilders;
Onze kunsthof had een oppassend en geleerd hovenier
Die hovenier was Jan Delvin⁷⁰*

Jan Delvin moet een zeer leerrijke en invloedrijke figuur geweest zijn voor de kunstenaars in Gent. Elke kunstenaar die aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten stage heeft gelopen brengt deze figuur van leermeester naar voor. In elke biografie over onze kunstenaars in het bijzonder wordt steeds vermeld '...gestudeerd aan de K.A.S.K. onder Jan Delvin'. Deze man heeft zonder twijfel ettelijke grote kunstenaars grootgebracht.

In 1869 zit hij zelf op de schoolbanken op de Academie en volgt er de klas Antiek Hoofd. Deze klas verlaat hij als primus, een titel die hij op het einde van het jaar ook meekrijgt in de klassen Antiek Beeld en Levend Model(schooljaar 1873-1874). Na zijn schooljaren komt hij terecht in de werkhuizen van de schilders Portaels en Cluysenaer.

In 1881 wordt hij als eerste kandidaat voorgesteld voor het ambt van leraar in de klas Grondbeginselen ter vervanging van J. Capeinick. Voortaan staat Jan Delvin dus voor de klas en zal hij zijn taak als kunstopvoeder met veel ijver uitoefenen. Een jaar later neemt hij ook de klas van Antiek hoofd van Louis Tytgadt over en in 1902 wanneer Tytgadt gepensioneerd wordt als bestuurder van de Academie is Jan Delvin de ideale opvolger. Reeds in 1904 kondigt hij nieuwe leergangen aan voor Decoratieve Kunst, het veranderen, verbeteren en vergroten van beelden en een leergang voor de Juffrouwen. In zijn klas Kunstgeschiedenis, die hij ook reeds in zijn lessenrooster heeft verwerkt, zitten de schoolbanken propvol met studenten die gretig naar zijn woord komen luisteren.

Kortom, iedereen raakt onder de invloed, en hangt aan de lippen van deze talentvolle leraar-directeur van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten.⁷¹

---

⁷⁰ Jan Delvin's vriend Claus bij het overlijden van eerstgenoemde

⁷¹ S. n., Koninklijke Academie voor Schoone Kunsten Gent: de bestuurders 1751-1935, Gent, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, 1944

Daarnaast moet ook vermeld worden dat de man ook actief bezig is voor de kring Kunst en Kennis, waar hij uiteraard nauw mee verbonden is, aangezien deze kring is opgericht als maatschappij van oudleerlingen en leerlingen der Koninklijke Academie van de Schone kunsten in Gent.

b. Geslacht Van Biesbroeck

Vaak wordt in één adem met Jan Delvin ook Jules Van Biesbroeck (1848-1920) en Louis Pierre Van Biesbroeck (1839-1919) genoemd. Jules Van Biesbroeck is schilder en tekenaar van historische taferelen, figuren, genretaferelen en portretten en zit op de schoolbanken van de Academie voor Schone Kunsten in Gent van 1859 tot 1870. Van 1879 tot 1908 staat hij dan vooraan in de klas en werkt vanaf 1892 nauw samen met J. Delvin aan de reorganisatie van de Academie. In 1914 vestigt hij zich definitief in Italië.⁷²

Louis behoort tot dezelfde familie en is beeldhouwer van borstbeelden en allegorische groepen. Hij geniet een opleiding aan de academie van Gent waar hij in 1877 ook leerkracht wordt. Hij staat in voor de klas Beeldhouwkunde Levend Model en de klas Levend Model: Typen en kostumen. Op zijn schoolbanken hebben o.a. Geo Verbanck, Domien Ingels, Leon Sarteel en Emiel Poetou vertoefd. Stuk voor stuk beeldhouwers die later niet meer uit de wereld van de beeldhouwkunst zijn weg te denken. Jules Evarist van Biesbroeck heeft dan weer de klas Ontleedkunde onder zich.⁷³ In 1910 verlaat hij Gent en vestigt zich in Ukkel.⁷⁴

c. Louis Tytgadt (1841-1918)

Deze man blijft na zijn opleing onder Th. Canneel eveneens vertoeven aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Hij leidt er een klas Levend Model vanaf 1880 en wordt tevens directeur van de Gentse Academie van 1893 tot 1902.

Zijn hoofdthema's in zijn kunstwerken zijn religieus geïnspireerd. Daarnaast schildert hij ook portretten en historische composities.

---

⁷² Van Biesbroeck Jules sr, www.arto.be

⁷³ A. Demey, [Geo Verbanck. Beeldhouwer](#), Gent, 1995, p. 11

⁷⁴ Van Biesbroeck Louis Pierre, www.arto.be

3.1.6 Conclusie

In Gent ontbreekt het zeker niet aan kunstonderwijs en ook de kwaliteit ervan valt niet te ontkennen. De twee concurrerende instellingen, de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten en het Sint-Lucasinstituut betekenen voor vele kunstenaars een goede basis en een waardige opleiding. Men mag beide scholen niet vergelijken. Waar Sint-Lucas zich toespitst op avond-en zondagslessen gegeven aan jongemannen die overdag in een atelier werken, richt de Academie zich meer op studenten die overdag les komen volgen of beroepsmensen die zich 's avonds willen vervolmaken. Sint-Lucas richt zich in de eerste plaats op het voorbereiden van patronaatjongens die later tekenlessen zouden volgen aan de academie. Hier vullen de instituten elkaar dus perfect aan.

Aan deze instelling horen een aantal leerkrachten die op tal van leerlingen een persoonlijke invloed hebben achtergelaten. Op de persoonlijke fiches van de kunstenaars komen steeds weer dezelfde namen terug. Théodore Joseph Canneel⁷⁵, Jean Delvin, de verwanten Louis en Jules Van Biesbroeck, Louis Tytgadt. Maar ook George Minne en Ferdinand Willaert vallen de eer tientallen jongens te onderwijzen. Daarnaast hebben veel van deze leerkrachten en directeurs zich ingezet het onderwijs van de scholen steeds te moderniseren en te vernieuwen.

Niet alleen de scholen hebben talrijke getalenteerde kunstenaars doen ontwikkelen, maar ook de verschillende ateliers in het Gentse hebben menig kunstenaar naar voren gebracht. Geo Verbanck en Leon Sarteel zijn maar een paar namen die hebben vertoefd bij bekende atelierhouders als Petrus Pauwels en Alois De Beule. De ateliers waren ook belangrijke leveraars van patronaatjongens aan de Sint-Lucasschool die zich in de directe omgeving van de ateliers bevond. Kortom, Gent vormde een ideale basis voor alle kunstenaars.

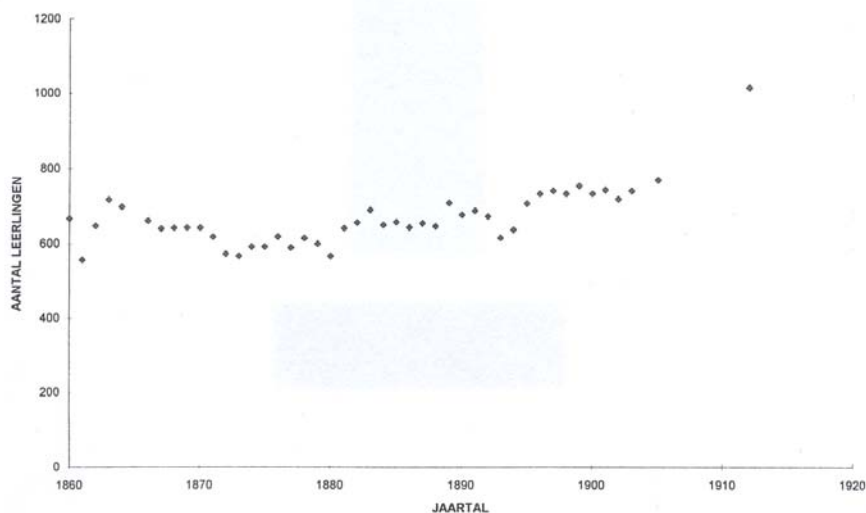
⁷⁵ Canneel Théodore Joseph Gent 1817-1982. Schilder van portretten en historische en religieuze onderwerpen. Monumentale Kunst. Leerling aan de Gentse Academie (J. Van Hanselaere), waar hij in 1846 leraar wordt en later directeur. Hij is ook inspecteur van de Tekenscholen en Academies (1869).

www.arto.be

3.2 Leerlingen

In de scriptie van Jamart vinden we twee grafieken die het leerlingenaantal van beide scholen in kaart brengen. We nemen deze grafieken over en krijgen zo een zicht van het aantal leerlingen ingeschreven aan zowel de academie als het Sint-Lucasinstituut. Voor de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten zijn leerlingenregisters beschikbaar voor deze periode waardoor een betrouwbare voorstelling kan gegeven worden.

Leerlingenaantal aan de Genste Academie (1860-1914)⁷⁶

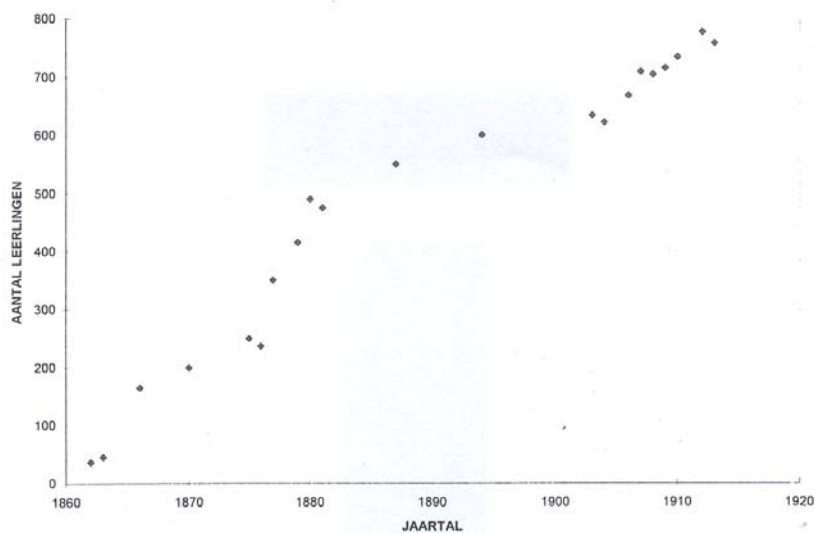
Een voorstelling van de leerlingen aan het Sint-Lucasinstituut vormt een ander paar mouwen. Tot 1909 zijn er geen leerlingenlijsten beschikbaar. Jamart haalt haar gegevens uit het archief van Rome. Elk jaar moesten de broeders immers een jaarverslag naar het Vaticaan sturen.

Wanneer we beide grafieken naast elkaar leggen stellen we vast dat de inschrijvingen aan de academie relatief gelijkmatig zijn. Hier en daar zien we een aantal uitschieters, maar deze zijn niet erg uitgesproken. Men kan stellen dat het gemiddelde aantal leerlingen aan de academie schommelt rond de zevenhonderd. In 1914 bereikt zij echter een piek en kan men stellen dat aan de vooravond van de oorlog de academie aan meer dan duizend leerlingen onderwijs biedt. Op de

⁷⁶ R. Jamart, op. cit., p. 88

grafiek van het Sint-Lucasinstituut zien we een heel ander patroon. Haar leerlingenaantal gaat in stijgende lijn. Dat is niet verwonderlijk aangezien de school aan het begin van de metingen slechts in haar kinderschoenen staat. Op het einde van de negentiende eeuw kan zij zelfs de concurrentie aangaan met de academie en evenaart zij bijna het aantal leerlingen ingeschreven aan de academie.

Leerlingenaantal aan het Sint-Lucasinstituut (1860-1914)⁷⁷

Om een zicht te krijgen van de leerlingen die aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Gent een opleiding hebben genoten zijn de inschrijvingsregisters doornomen van deze instelling. Om ons een idee te vormen van welke kunstenaars in Gent hebben geleefd en gewerkt tijdens de Eerste Wereldoorlog, heeft men besloten vanaf het jaar 1875 tot het jaar 1910 de lijsten na te zien. Als men rekening houdt met het feit dat een student rond zestienjarige leeftijd naar de academie ging wil dat zeggen dat onze leeftijdsgroep die centraal zal staan in de periode 1914-1918 tussen de 20 en 55 jaar oud is. Deze registers zijn echter zo log en omvangrijk dat er een selectie is gemaakt. Enkel de schooljaren 1875-1876, 1879-1880, 1883-1884, 1887-1888, 1892-1893, 1895-

⁷⁷ R. Jamart, op. cit., p. 90

1896, 1899-1900, 1903-1904, 1907-1908 zijn doornomen en dat om twee redenen. De eerste reden is het feit dat vele studenten minstens acht jaar aan de academie vertoefden. Elke leerling werd verplicht een voorbereidende les te nemen, de les Grondbeginselen. Daarna volgde men een opleiding van zes jaar aan de Tekenafdeling, die bestond uit drie afdelingen, die een voorbereiding vormde op de schildersklas, het zevende jaar. Wanneer we elke jaargang bestuderen zal hun naam dus minstens acht keer verwerkt worden. Door slechts om de drie jaar de namen in de inschrijvingsregisters in te kijken wordt hun naam tenminste één keer genoteerd, wat volstaat. Voor de tweede reden scharen we ons achter de volgende uitspraak " De inschrijvingsregisters van de K.A.S.K allemaal doornemen zou een ondoenbare taak zijn en bovendien niet lonend, want velen zijn geroepen, maar weinigen zijn uitverkoren, ook in de kunst."⁷⁸ Voor die schooljaren waarvan de namen in een databank zijn opgenomen komen we op een resultaat van ongeveer 2200 namen. Men kan de som wel maken wanneer ik zeg dat dit slechts het aantal leerlingen is verspreid over 9 schooljaren. In ons onderzoek staan 35 schooljaren centraal wat een lijst van ongeveer 8800 zou opleveren, geheel nutteloos.

Daarnaast is ook een selectie gemaakt van de namen door enkel die cursussen te bekijken die zeker en vast door onze kunstenaars is gevolgd. De namen ingeschreven aan volgende klassen zijn genoteerd: klas Levend Model, klas Antiek Beeld (zowel de eerste als de tweede afdeling), klas Antiek Hoofd (zowel de eerste als de tweede afdeling), Klas Versierselen, Klas Beeldhouwkunde en de Klas Lijntekening. De klassen waarvan de namen niet zijn genoteerd zijn de volgende: Klas kunstgeschiedenis, Klas ontleedkunde, Klas bouwkunde, Klas doorzichtkunde, Klas wiskunde, Klas meetkunde en de Klas rekenkunde.

Wat trachten we nu aan de hand van de namenlijst te weten te komen? Ten eerste kunnen we ons een beeld vormen van hoe druk bezocht deze instelling wel niet is. In de inschrijvingsregisters worden naam en voornaam genoteerd, adres en hun beroep. Hierdoor kunnen we de geografische spreiding achterhalen en kunnen we alvast iets vertellen over het statuut van de kunstenaars. De Lijst is echter te lang om aan de bevolkingsregisters van de stad Gent te knopen, om op die manier een zicht te krijgen van wie in Gent is gebleven en wie andere oorden heeft opgezocht. Hiervoor zullen we een andere manier moeten zoeken, en deze zullen we vinden door o.a. de stadswijzer van Gent te gebruiken en daarnaast een lijst op te stellen van alle exposanten vernoemd in alle tentoonstellingen.

---

⁷⁸ S. n., Herdenkingstentoonstelling Leon Sarteel, Tentoonstelling. Gent. Het Toreken. 1993-02.06

3.2.1 Toelatingsvoorwaarden

Wanneer er men de geografische spreiding van de studenten bij haalt stelt men vast dat de overgrote meerderheid ingeschreven aan de academie of het Sint-Lucasinstituut uit de directe omgeving afkomstig is. Het feit dat er reeds een overaanbod was aan kandidaten uit de onmiddellijke omgeving doet geen verwondering ontstaan dat men geen plaats kon vrijmaken voor vreemde studenten. Maar daar komt verandering in wanneer de school subsidies krijgt van de provincie en van de stad. In dat geval moet men een aantal leerlingen aanvaarden die van buiten de gemeente afkomstig zijn.⁷⁹

De Gentse academie staat open voor iedereen en het vraagt aan de vreemdelingen zelfs geen schoolgeld. Tot 1914 zal daar geen verandering in komen. Ook in het Sint-Lucasinstituut is de toegang tot het onderwijs in het begin van de oprichting van de school kosteloos. Later zal daar echter verandering in komen door financiële problemen. Men zal dan een bijdrage vragen van leerlingen voor de aankoop van materiaal en de bezoldiging van leerkrachten.⁸⁰ Het is niet direct duidelijk hoeveel het schoolgeld bedraagt.

3.2.2 Geografische spreiding

Zoals ook Jamart in haar onderzoek vaststelt kan men met zekerheid zeggen (bij de inschrijvingsregisters van de KASK staat het adres van de leerlingen ook vermeld) dat de overgrote meerderheid van de leerlingen afkomstig is uit de stad. Slechts een klein percentage komt van buiten de stad, maar woont in de onmiddellijke omgeving ervan. Geen leerlingen uit een andere provincie dus.

3.2.3 Statuut

Tot een gegeven moment wordt er geen schoolgeld gevraagd voor het kunstonderwijs die de leerlingen in Gent genieten. Toch kreeg het Sint-Lucasonderwijs meer glans wanneer het elitaire trekken ging vertonen. Uit de recruitering van leerlingen in het dagonderwijs kan men vaststellen dat deze school zich elitair ging opstellen. Er wordt een hoog schoolgeld gevraagd en het onderwijs is van een hoger niveau dan van de avond-en zondagslessen. Deze waren immers gratis of bedragen slechts enkele franken schoolgeld per jaar. De

---

⁷⁹ Jamart siteert hier L. Alvin, Les académies et les autres écoles de dessin de la Belgique en 1864 rapport présenté le 14 août à M. Vandenpeereboom, ministre de l'intérieur, Bruxelles, 1865, p.56

⁸⁰ R. Jamart, op. cit., p. 44

avondlessen werden dan ook vooral bijgewoond door arbeiders die overdag hun dagtaak vervulden, de zondagslessen waren dan weer bestemd voor mensen van het platteland voor wie een dagelijkse verplaatsing niet haalbaar is.⁸¹

De inschrijvingsregisters van de Koninklijke Academie maken ons een zelfde patroon duidelijk, namelijk dat er twee soorten leerlingen zijn aan de academie. Dit wordt nog eens bevestigd door twee soorten cursussen die men kon volgen. In hoge mate van waarschijnlijkheid heeft men langs de ene kant de scholieren, die de dagcursussen volgen, langs de andere kant hebben we de beroepsmensen die de avondlessen volgen. Dit kunnen we zien aan de hand van de beroepen die tevens in het inschrijvingsregister zijn opgenomen. Daaruit volgt een hele waaier aan persoonlijkheden; metsers, behangers, timmermannen, stoelmakers, beeldhouwers, schilders, steenkappers, zilversmeden, enz.. Deze mensen volgen deze cursussen ter vervolmaking van hun opleiding en willen zich verder verfijnen in hun stiel. Slechts een enkele bakker of vleeshouwer komt aan bod. Waarschijnlijk zijn dit de amateurkunstenaars die hun hobby hebben gevonden. Zij vormen echter een héél kleine minderheid.

Een andere opmerking dat moet worden gemaakt is dat de academie geen inschrijvingsgeld vroeg. Een elitair karakter van de daglessen is hier dus niet aan de orde.

Uit de leerlingenregisters van de academie vonden wij gegevens over het beroep van de studenten. Hieronder zetten we in een schema de beroepen onder elkaar en we plaatsen er een gelijkaardig schema door Jamart gemaakt naast.⁸²

	1875-1876	1909-1910(KASK)	(St. Lucas)
Ajusteerder		3	
Architect			2
Bediende		12	
Beeldhouwer	47	36	1
Behanger	3	2	
Betonmaker		1	1
Bijzondere	2	2	

---

⁸¹ R. Jamart, *op. cit.*, p. 92

⁸² R. Jamart, *op. cit.*, p. 93-95

In feite gaat de vergelijking niet helemaal op. Jamart geeft in haar opsomming alle leerlingen ingeschreven aan de academie weer. Zoals eerder al vermeld hebben wij enkel de leerlingen bekeken die de echte kunstleergangen volgden. In ons lijstje zijn de leerlingen van de Klas kunstgeschiedenis, ontleedkunde, bouwkunde, doorzichtkunde, wiskunde, meetkunde en rekenkunde niet opgenomen. Maar deze opsomming moet geen weergave zijn die betrekking heeft op de hoeveelheid leerlingen, maar moet eerder een idee geven van de verschillende beroepsstructuren die aanwezig zijn.

Boodschapper		1	
Bouw. ing.			1
Brodeur	1		
Broeikasmaker		1	
Cementbewerker		1	3
Depechendrager	1		
Drukker			1
Electricien		1	
Encadreur	1		
Fotograaf	1		
Gasplaatser		1	
Garniseur	2		
Gemeentelijke beambte		1	
Goudsmid	1	3	4
Graveur	6	3	1
Houtdraaier		4	
IJzerbewerker		1	
IJzerdraaier		2	
Jardin zoologique	1		
Koetsier		1	
Koperdrijver		1	
Koperdraaier		2	1
Kleermaker		1	
Loodgieter		2	1
Likeurstoker		1	
Lusterplaceur			1
Marmmerwerker	2	2	
Mecanicien			1
Metser	1	3	6
Meubelmaker	5	14	3
Modelmaker	1	3	
Muzikant	1		
Nijverheidsschilder	1		
Onderwijzer	1	1	
Pasteibakker		1	
Plafoneerder		2	1
Rijtuigmaker	1		
Rijtuigsmid		1	

Schilder	61	87	8
Scholier	48	501	109
Sculpteur	1		
Smid		2	2
Soldaat		8	
Steengraaveur	1		
Steendrukker	1		
Steenkapper	7	8	
Stoelmaker	1		
Suikerbakker		1	
Tapissier		3	1
Tekenaar	2	45	6
Timmerman	19	68	42
Trapmaker		3	1
Vergulder	1		
Vleeschhouwer	1	3	
Wagenmaker	1	1	2
Werknemer			1
Werktuigkundige		1	
Wever		1	1
Zilversmid	1		
Zonder beroep		32	

Aan de hand van de lijsten kunnen we ons ook een idee vormen hoe het zit met de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke studenten. De Leergangen voor Juffrouwen worden pas ingesteld onder het directeurschap van Jan Delvin, en die doet zijn intrede als beheerder van de academie in 1902. Het zal dus niet verbazen dat de vrouwen slechts in kleine getale aanwezig zijn.

Nog één laatste opmerking moet gemaakt worden in verband met deze inschrijvingsregisters. Buiten naam, voornaam en beroep werden ook het adres vermeld, de datum waarop zij de academie vroeger dan voorzien verlieten en de resultaten die ze behaalden. Daarbij is aan de resultaten geen aandacht besteed. Het rangnummer dat men behaalde in de klas is immers niet van belang. Wel interessant zijn de adresgegevens. Zij kunnen een inzicht geven van waar al die studenten toestroomden. Deze gegevens zijn reeds aangekaart onder het vorig titeltje. Ook het vroegtijdig vertrek kan een interessant gegeven zijn, hoewel er geen reden voor het vertrek bij staat vermeld.

3.2.4 Conclusie

Aangezien het kunstonderwijs aan de Gentse scholen kwalitatief hoogstaand was, bleef het leerlingenaantal natuurlijk niet uit. Sint-Lucas kan aan de vooravond van de oorlog rekenen op zo'n achthonderd ingeschrevenen, de Academie doet daar nog een schepje bovenop en telt in die periode zo'n duizend leerlingen. Het succes van de scholen vertaalt zich in het stijgende leerlingenaantal en dat om verschillende redenen. Niet alleen was het onderricht kwalitatief goed, maar er werd ook voorrang gegeven aan de inwoners van Gent en men vroeg geen schoolgeld. Er werden verschillende lessen ingericht. De daglessen voor de scholieren, de avondlessen voor werkmensen en zondagslessen voor personen die ver buiten de stad woonden. Iedereen wordt op die manier bereikt. Ook de dames krijgen vanaf 1904 de kans om lessen te volgen aan de academie.

De leerlingen kan men onderverdelen in twee categoriën. Diegene die echt scholier zijn en de daglessen volgen en de leerlingen die in de avondlessen een cursus volgen die, in de meeste gevallen, aansluit bij hun beroep, ter vervolmaking. In deze laatste groep vindt men echter ook een aantal uitzonderingen. Dit zijn personen met een beroep als bakker of vleeshouwer die de lessen volgen als een soort hobby.

3.3 Talent in Gent

Gaston de Knibber

De plastische kunstenaar, directer nog dan de dichter, en voor een grooter aantal menschen, brengt de openbaring der schoonheid. Een gedicht is bescheiden, gesloten, het wil in de eenzaamheid gelezen worden en nageproefd; De meeste schilderijen en beeldhouwwerken eischen uw aandacht op, zelfs als gij er niet aan denkt hun een oogopslag te gunnen. Ze bieden u een spel van lijnen en kleuren, van licht en schaduw, dat u onwillekeurig boeit, als gij maar ietwat kunstzin hebt, en waarvan ge de streeling voor altijd in uw ziele meedraagt.⁸³

3.3.1 Profiel van de kunstenaar

In een volgend puntje wordt het krantenonderzoek naar tentoonstellingen uitvoerig besproken. Uit de aankondigingen van de vele tentoonstellingen halen we de verschillende exposanten en kunnen we op die manier een lijst aanmaken van de verschillende kunstenaars die in Gent hebben geëxposeerd. Dat wil niet noodzakelijk zeggen dat ze ook Gentenaars waren en daarom leggen we onze lijst naast de inschrijvingsregisters van de academie waardoor we onze lijst kunnen inkorten.⁸⁴

In de bijlage vindt men de lijst van de exposanten terug en ook de persoonlijke fiches van de afzonderlijke kunstenaars. Uit deze persoonlijke fiches hebben we een profiel proberen maken van de Gentse kunstenaar tijdens WO I.

Onze uiteindelijke selectie bevat een kleine zeventig namen waarvan we een aantal gegevens hebben proberen in te vullen. Ons eerste aandachtspunt is de verhouding tussen de mannelijke en de vrouwelijke schilders. Tussen onze Gentse kunstenaars bevinden zich dertien vrouwelijke schilders. Hoewel het in die periode zeer ongewoon is voor een vrouw de leergangen te volgen aan de academie of aan de St.-Lucasschool, merken we toch op dat de helft van de vrouwelijke schilders een opleiding aan één van deze instellingen heeft gevolgd. Vrouwelijke kunstenaars zien zich genoodzaakt te wenden tot de privé of een atelier om de

---

⁸³ G. De Knibber, Bouwers: Opstellen over plastische kunst, Van Melle, Gent, 1931, p. 7

⁸⁴ Niet alle namen zijn teruggevonden in de leerlingenlijsten van de academie. Die namen waarvan men geen melding gevonden heeft in de registers, maar die wel hebben geëxposeerd in Gent en waarvan niet expliciet vermeld wordt dat ze uit een andere gemeente afkomstig waren, zijn ook in de lijst opgenomen.

stiel aan te leren, maar vanaf 1904 komt daar verandering in wanneer onder J. Delvin een leergang voor Juffrouwen wordt ingericht. Het St.-Lucasinstituut zal pas in de 2de helft van de 20ste eeuw zijn deuren openstellen voor vrouwen.

Bij de vrouwelijke kunstenaars kunnen we vaststellen dat zij hun artistieke kwaliteiten kunnen beoefenen als hobby. Anna De Weert (1867-1950) is hier een voorbeeld van. Haar man, Maurice De Weert is advocaat en tevens politiek journalist bij La Flandre Libérale.⁸⁵ Hij zorgt voor voldoende inkomsten zodat Anna zich onbekommerd kan wijden aan haar kunst. Hetzelfde geldt voor Cécile Cauterman (1882-1957). Afkomstig uit een welstellende familie hoeft zij zich geen zorgen te maken over de financiële inbreng.⁸⁶ Sommige dames zijn echter zo gepassioneerd dat zij zich niet enkel thuis bezighouden met wat kliederen en schetsen, maar dat zij hun ervaringen ook delen en aanleren aan anderen. Héléne De Reuse (1892-1979) bij voorbeeld neemt een functie aan op de academie als lerares, hoewel zij helemaal niet bezorgd moet zijn over centen, want haar vader is dokter. Ook Rosa Pauwaert-Vaerwijck(1887-1966) wordt leerkracht, ondanks het feit dat haar man een succesvol kunstenaar is.

Bij de mannen is dat een andere zaak. Zij worden beschouwd als kostwinnaar en kunnen zich geen geklungel veroorzaken. Hun kunst moet opbrengen. De meeste kunstenaars hebben een kunstopleiding genoten en ontwikkelen hun artistieke kwaliteiten al dan niet in het verlengde van hun beroep als decoratieschilder, huisschilder, en dergelijke. Een uitzondering hierop is Albert Dutry (1860-1918). Hij genoot een opleiding rechten en gaat daarna onder impuls van zijn vrouw Marie Tibbaut (1871-1952) schilderslessen volgen.⁸⁷ Maar deze man zorgt voor een degelijk inkomen en gaat zich dan pas bezighouden met een tijdverdrijf.

De ontwikkeling van de talenten van onze kunstenaars verlopen allemaal een beetje gelijkend. De jongens zijn voorbestemd in hun vader's voetsporen te treden en worden daar ook naartoe gevormd. Veelal is vader ook décorateur of schilder en wordt de interesse voor het kunstzinnige thuis opgewekt. Ofwel is de zoon knecht bij zijn vader die hem de stiel aanleert en ondertussen volgt de zoon avondlessen aan een kunstschool waar zijn talent wordt opgemerkt.

In totaal kennen we van achttien vaders hun beroep, zes daarvan verdienen de kost als huisschilder of decorateur. Minstens zes jongens worden dus letterlijk de lepel in de mond gelegd, en ontwikkelen ze hun talent van thuis uit en volgen

---

⁸⁵ E., R., Steel, Anna De Weert 1867-1950. Dame de ter Neuve, Galerie St. John, 2001, s.p.

⁸⁶ L., Lekens, Herdenkingstentoonstelling Cécile Cauterman (1882-1957), georganiseerd door het beschermcomité i.s.m. Kredietbank, Sint-Amandsberg, 1992, s.p.

⁸⁷ Dutry Albert, www.arto.be

lessen aan de academie of de St.-Lucasschool, omdat vader het zo wil. En wanneer het vader niet is, hebben ze wel een ander lid van de familie dat zich bezighoudt met kunst. Zo bijvoorbeeld leert Domien Ingels (1881-1946) de kunst van het beeldhouwen bij zijn oom Domien Van de Bossche of Anna De Weert die haar grote voorbeeld ziet in haar ooms Felix en Alfons Cogen.⁸⁸ Andere beroepen die we op ons lijstje tegenkomen zijn de volgende: koster, handelaar, bakker, schoenmaker, dokter, drukker/uitgever, schrijnwerker/meubelmaker, kleermaker, eigenaar van een groothandel, arbeider. Deze vaders willen hun zonen eveneens laten kennismaken met hun eigen stiel, maar dit loopt anders dan verwacht. De jongens volgen wel een opleiding, maar zij kunnen het niet helpen dat ze andere talenten hebben, die ze later ook zullen ontwikkelen. De vaders zien dus het liefst hun zonen in dezelfde ambacht als de hunne, maar soms loopt het niet zoals gepland.

3.3.2 Het effect van de oorlog op de kunstenaars

Het cliché vertelt wel eens dat kunstenaars meer gevoelig zijn. Natuurlijk heeft de oorlog een grote weerslag op alle mensen, maar de kunstenaars hebben de mogelijkheid dit te kunnen uitdrukken via een speciale weg, hun kunst.

De Buck Evarist (1892-1974) is één van die kunstenaars die geconfronteerd wordt met het oorlogsleed. In 1914 verbleef de kunstenaar in Frankrijk, geïmponneerd door het zuiderse licht. Wanneer hij in 1915 terugkeert naar St.-Amandsberg ondervindt hij de miserie van de kleine man. Dit heeft een neerslag op zijn werk en geeft hem inspiratie voor sociaal-realistische werken rond het thema armoede.⁸⁹ Ook bij Albert Saverys (1886-1964) slaat de geestelijke armoede toe en dat vertaalt zich in zijn werken. O.a. *Grauwe dagen* uit 1917 staat in schril contrast met zijn lieflijke landschappen en bloemstukken die voordien uit zijn penseel vloeiden. *Grauwe dagen* ademt de sfeer van de oorlog uit en vertelt ons vier mannen die een lijkdragend dragen. Reeds in 1916 is zijn optimisme bedaard met zijn *Stille Avonden*, *Jeugd en ouderdom* en *Oude boomgaard* die alle het verderf en de zwartgalligheid uitademen.⁹⁰ Armand Jean Heins (1856-1938) is dan weer

---

⁸⁸ Cogen Felix, Sint-Niklaas 1838- Brussel 1907. Realistisch schilder van landschappen, marines, portretten, genrescènes, taferelen uit het vissersleven. Ook etsen en lithograaf. Leerling van Th. Canneel aan de Gentse Academie.

Cogen Alfons, Sint-Niklaas 1842- Gent 1921. Landschap- en marineschilder. Jongere broer en leerling van Felix Cogen. Verdere opleiding aan de academie van Gent (F. De Vigne)

www.arto.be

⁸⁹ S. n., *Tentoonstelling Evarist De Buck herontdekt*, Gent, VDK Spaarbank, 2001, s. p.

⁹⁰ A., Colbert, *Albert Saverys*, De Sikkel, Antwerpen, 1950, s. p.

wat voorzichtiger in zijn kunst. Hij gaat een positie innemen tegen de Duitse agressor waardoor hij moet opletten met radicale uitingen. Hij verhuist naar de omgeving juist buiten Gent en produceert uit bestwil niets, maar blijft gewoon werkzaam als maker van lithografische albums met schilderachtige hoekjes van Gent en Vlaanderen.⁹¹ Ook Modest Huys (1874-1932) kan het niet vinden met de Duitse bezetters. Hij raakt in een depressie en dat laat sporen na in zijn werk. Wanneer hij na de wapenstilstand thuiskomt treft hij een vernielde woning en atelier aan.⁹² Hetzelfde overkomt Domien Ingels (1881-1946), zijn huis en atelier worden letterlijk onder de voet gelopen. De oorlog ervaart hij als een erbarmelijke periode maar hij voelt in deze kentering het ontstaan van een nieuwe wereld waaruit een nieuwe kunst zal geboren worden. Hij hoopt op zijn manier een stukje eigen cultuur en eigen kunst aan de mens te geven en op de manier de mensen een brokje geluk te brengen. Volgens hem is kunst immers een vredebrengende apostel. Ingels zet zich ook in om de beproefde kunstenaars te ondersteunen. Hij tracht zijn steentje bij te dragen en maakt tijdens de oorlog een reeks beeldjes bestemd voor het Werk van den Oorlogsspenning, een Gents weldadigheidsorganisme.⁹³ Aloïs De Beule (1861-1935) kan ook een 'positieve' gedachte halen uit de oorlog. Voordien leeft de beeldhouwer reeds een armtierig bestaan en zit het kunstenaarsleven voor hem vol ontgoochelingen. De oorlog werkt louterend op hem en door de tragische inwerking op gemoed en geest verandert zijn kijk en wordt zijn kunst milder. Waarschijnlijk beseft de man dat we het nog allemaal niet zo slecht hadden.

Van al dat oorlogsgeweld raakt niemand opgebeurd. Charles-René Callewaert (1893-1936) ondervindt ook het oorlogsleed en brengt de laatste oorlogsjaren door in ziekenhuizen, gekweld door demonen en dromen. Zijn donkere en duistere gevoelens worden eveneens vastgelegd in zijn werken.

Kommer en kwel, maar ondanks alles proberen sommigen er toch het beste van te maken.

3.3.3 De productie tijdens de oorlog

De productie van kunstwerken in deze periode is niet evident en hangt af van verschillende factoren. Eén van de belangrijkste voorwaarden voor het vervaardigen van een kunstwerk is de aanwezigheid van geschikt materiaal en dat

---

⁹¹ S. n., Armand Heins, Gandavum. Driemaandelijks tijdschrift mbt de Gentse (kunst)geschiedenis, V, 2000, 2, s. p.

⁹² S. n., Modest Huys (1874-1932). Een landschapsschilder wel beschouwd, MSK, Gent, s. p.

⁹³ I., Van Beugem, Domien Ingels, Lanno, Thielt, s. d., p. 33

is geen voor de hand liggende zaak. Informatie hieromtrent is eveneens geen eenvoudige opdracht en om die reden namen we contact op met de zaakvoerder van De Gouden Pluim, verfwinkel en kunstcentrum op de Vrijdagsmarkt dat reeds sinds jaar en dag bestaat.⁹⁴ Zoals vele andere producten worden ook verfbenodigdheden en dergelijke uit het buitenland, vooral Italië en Duitsland, geïmporteerd. Met de vijandelijkheden komt deze handel stil te liggen en treedt er weldra een schaarste op. Ook de producten die in België te verkrijgen zijn moeten afrekenen met lange leveringstermijnen. Om die redenen moet de kunstenaar creatief zijn en gaat hij op zoek naar vervangmiddelen om hun artistieke bezigheid te kunnen voortzetten. Men maakt gebruik van roet, bister uit noten of bruinkool om met een bindmiddel te mengen en zo te verwerken tot een soort verf. Deze bindmiddelen waren oorspronkelijk lijnolies, maar deze worden ook vervangen door asfalten of bitumineuze olies wat op korte termijn een degelijk vervangmiddel was, maar op lang termijn veel schade kan toebrengen aan de schilderijen. Het probleem van de verf is dus accuut, maar wat de ondergronden betrof had men minder problemen. Papier bleef voorhanden en verder maakte men gebruik van platen en panelen van oude meubels en zelfs juten aardappelzakken die voorhanden waren bij de boer. De schaarste aan potloden en andere tekenmaterialen spoorde de kunstenaar ertoe aan zijn eigen houtskool te maken. Een houten stok van eender welk origine, een meubelpoot of een verdorde tak, werd in het vuur gehouden tot zij een bruikbaar houtskoolspoor nalieten. O.a. Servaes en Permeke gingen in die periode zo te werk. Maar het werken met minderwaardige materialen heeft zo zijn gevolgen. De werken van Frits Van Den Berge⁹⁵ die hij in die periode maakte vertoeven vandaag meer bij de restaurator dan wel in musea doordat ze zodanig in verval zijn geraakt door het gebruik van niet-definieerbare producten en materialen van slechte kwaliteit. Zo kent men bij de bitumineuze olieverven het probleem dat de schilderijen gaan verdonkeren en zelfs zwart gaan worden of dat de olie niet gaat uitharden waardoor de kleur van de tekening gaat vervagen.

Het bovenste spitst enkel toe op het probleem van het voorhanden zijn van materiaal. Daarnaast moet men ook rekening houden met het feit dat vele schilders zonder werk zaten, dat de opdrachten vanwege de miserabele

---

⁹⁴ H., Pauwels, interview de Gouden Pluim, 9 juli 2007, zie bijlagen

⁹⁵ Van Den Berghe Frits Gent 1883-1939. Expressionistisch schilder, aquarellist en tekenaar. Is de belangrijkste vertegenwoordiger van de tweede groep van Latem. Opleiding aan de Academie van Gent (F. Willaert, J. Delvin, J. Van Biesbroeck). Vlucht in 1914 naar Nederland en wordt er leraar in Laren (1914-22).

www.arto.be

omstandigheden uitbleven. Prosper Böss (1870-1951) is een befaamd portrettekenaar die in 1914 nog ontbonden wordt aan het Vaticaan voor de opdracht een portret te maken van Kardinaal Ferrata. In de jaren die er op volgen maakt hij enkel portretten van zijn dochter: Elisabeth met Popje (1915), Elisabeth à l'age de 14 mois (1916), Elisabeth (1917), ... Tientallen schilderijen van zijn dochtertje die hij maakt door gebrek aan andere opdrachten. Nog andere kunstenaars houden zich bezig met een heel ander soort kunst. Zij krijgen de opdracht van de stad Gent een ontwerp te maken voor de noodmunten- en biljetten. Geo Verbanck (1881-1961) legt zich toe op de munten van 50 centiem en 1 en 2 fr. Oscar Sinia⁹⁶ krijgt de eer een munt van 5 fr te ontwerpen. Voor de biljetten slaat men dan weer Armand Heins en Karel Van Belle (1884-1959) aan de haak.

Zoals eerder al vermeld waren het enkel de gegoede families die zich konden inlaten met de kunst. Zeker in tijden van oorlog was dat niet voor iedereen weggelegd, leven van de kunst was een utopie en om die reden waren er zelden of geen kunstuitingen. Een bekend fenomeen in die tijd was dat werkloze huisschilders opgenomen werden in het huis van welstellenden en in ruil voor kost en inwoon mochten die dan het huis decoreren en opfleuren.⁹⁷

3.3.4 Aan het front of een veilig onderkomen

Niet alle Gentse kunstenaars kunnen hun passie naar believen blijven uitoefenen tijdens de oorlog. Zoals eerder al vermeld verlaten heel wat Gentenaars hun thuishaven en zoeken ze heil in het buitenland. Anderen valt dan weer het ongelukkige nieuws te beurt dat ze zich moeten aanmelden bij de legerdiensten. We geven hier een aantal voorbeelden van deze thuisverlaters.

Emiel Poetou (1885-1975) is een prille dertiger wanneer hij met zijn eenheid belandt in een Antwerps fort. Hij is afkomstig uit een 'statuaire-moulert' nest waar van grootvader op zoon op kleinzoon een moulageatelier wordt uitgebaat. Het lijkt dan ook vanzelfsprekend dat Emiel Poetou zijn vader zal bijstaan en opvolgen. Zijn artistieke opleiding start hij met het volgen van avondleergangen aan het Sint-Lucasinstituut. Daar leert hij tekenen en boetseren bij broeder Matthias. Daarna zet hij zijn studies voort aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Gent waar hij o.a. lessen volgt bij Jan Delvin, Jules van Biesbroeck en

---

⁹⁶ Sinia Oscar Gent 1877-1956. Beeldhouwer, medaillist. Opleiding aan Sint-Lucas Gent. Werkt in het atelier Pauwels-D'Hondt. Auteur van religieuze taferelen (heiligenbeelden en calvaries) en bouwdecoratie. www.arto.be

⁹⁷ H., Pauwels, interview de Gouden Pluim, 9 juli 2007, zie bijlage

Louis van Biesbroeck. Op de schoolbanken zitten tevens Geo Verbanck, Leon Sarteel en Domien Ingels. Tenslotte schrijft hij zich in voor een cursus bij Charles van der Stappen en Victor Rousseau aan de Brusselse Academie voor Schone Kunsten. In 1908 voltooit hij er zijn opleiding.⁹⁸

Maar een paar jaar later zit hij al aan het front en heeft hij andere katten te geselen. Met zijn luitenant-kolonel dringt hij door tot op het Nederlands grondgebied waar hij krijgsgevangene wordt. Net als voor vele andere Vlaamse kunstenaars zal die ballingschap dé ommekeer betekenen in zijn artistieke loopbaan. In Nederland zal hij 'bevrijd' worden van het naturalisme dat hij van thuis uit meekreeg. Een 'statuair-mouleur' is immers getraind in het zo natuurgetrouw mogelijk weergeven van zijn onderwerpen.

Lorein Victor (1894-1965) is twintig jaar wanneer hij in 1914 als vrijwilliger in dienst gaat. Hij komt terecht aan het Yzerfront als soldaat 4de jagers te voet maar raakt in 1916 gewond aan het been. Bovendien wordt zijn nerveuse aandoening waar hij reeds sinds zijn kinderjaren mee sukkelde, steeds erger en hij wordt ontslagen uit het leger. Op die manier komt hij in Londen terecht, het kunstenaarsbohème. Lorein zal zich echter niet bij het officiële kunstgebeuren voegen maar hij zal aan de kost komen als handarbeider of verkoper in een dassen- en schoenenwinkel.⁹⁹

Bij de kunstenaar Karel Van Lerberghe (1893-1953) noteren we dan weer een tegenovergesteld verhaal. Hij brengt de oorlog door aan het front en komt zo op het einde van de oorlog terecht in Gent waar hij gedetacheerd is bij de Compagnie Universitaire. Zo komt hij in contact met de Academie voor Schone Kunsten waar hij datzelfde jaar ook nog een opleiding start.

Albert Baertsoen (1866-1922) wordt niet opgeroepen, maar vlucht naar Londen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij wordt in 1866 geboren als zoon van een Gents textielnijveraar, maar in plaats van in het familiebedrijf van zijn vader te stappen wordt hij kunstschilder. Onder andere Jan Delvin staat in voor zijn vorming. Maar het Gentse publiek kan tijdens de oorlog dus niet proeven van zijn palet aangezien hij de oorlogsjaren aan de oevers van de Theems doorbrengt.¹⁰⁰

Hippolyte Daeye (1873-1952) zal ook het Kanaal oversteken. Hij kreeg zijn eerste opleiding in de plastische kunst bij de kunstschilder Albert De Vos. Daarna volgt hij lessen aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten waar hij o.a. Louis

---

⁹⁸ Blet (Jean-François), De Block (Emiel), De Smet (Yves), Poulain (Norbert), Emile Poetou: Gent 1885-Drongen 1975, Interbellum, Gent, 1986, p. 5

⁹⁹ P. Huys, Kunstschilder Victor Lorein (1894-1965), Uitgeverij Vincke, 1965, s.p.

¹⁰⁰ J. Decavele, L. Lekens, Het Campo Santo in 131 levensverhalen, Gent cultuurstad vzw, 2001, p. 13

Tytgadt, Jan Delvin en Jules Van Biesbroeck als leerkrachten heeft. Zijn opleiding zal hij vervolmaken aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen. Om aan het gekletter van de wapens te ontsnappen trekt hij tijdens de oorlogsjaren naar Sanderstead nabij Londen.¹⁰¹

Zoals in voorgaande hoofdstukken al bleek is Groot-Brittannië een populair verschuilingsoord voor de Gentse Kunstenaars. Leon de Smet (1881-1966) trekt er heen in 1914 en wordt er opgenomen in het Londense kunstleven. Hij stelt er regelmatig tentoon en kan als portrettist op heel wat waardering rekenen wat hem veel werk oplevert. Na de oorlog keert hij niet terug naar Gent maar vestigt hij zich in Brussel.¹⁰² Ook Rosa Pauwaert neemt de boot richting Groot-Brittannië. Zij zal er tijdens de oorlog les geven aan de Academie van Long Eaton en maakt er ook een aantal muurschilderingen.¹⁰³

Albert Claeys (1889-1967) is ook één van de vele Gentenaars die voor zijn gezin een veiliger onderkomen zoekt. Hij verblijft van 1914 tot 1918 in Parijs en kan daar zijn artistieke kwaliteiten ten toon stellen.¹⁰⁴

Leonard de Visch (1883-1930) kent een minder rooskleurig verhaal. Hij verblijft tijdens de Eerste Wereldoorlog als krijgsgevangene in het kamp te Göttingen. In tegenstelling tot de meeste andere kunstenaars hier besproken heeft Leonard de Visch geen opleiding aan een bepaalde kunstschool gehad, maar is hij vooral zijn eigen meester geweest.¹⁰⁵

Vernemen we verder dat volgende kunstenaars zijn gestorven voor België: Pierre Blomme, Leemans Gustave, Martini Maurice en Snoeck Raoul.¹⁰⁶

Niet onbelangrijk in deze context zijn de zussen Gwendoline (1882-1951) en Margeret Davies (1884-1963) uit Groot-Brittannië. Geboren in een rijke familie kunnen zij zich toeleggen op activiteiten als reizen en maken op die manier kennis met de kunsten. Hun eerste schilderij kochten de zussen in 1906, als een eenmalige aankoop tegen de prijs van 10 guineas. Al gauw hebben ze de kunstkriebel te pakken en beginnen ze te verzamelen. Op die manier leggen ze een ware collectie aan en op hun eerste tentoonstelling in 1913 in de City Hall van Cardiff stellen ze eenenzestig werken tentoon. Het ging om de rijkst gestoffeerde

---

¹⁰¹ J. Decavele, L. Lekens, *op. cit.*, p. 28

¹⁰² De Smet Leon, www.arto.be

¹⁰³ Pauwaert-Vaerwijck Rosa, www.arto.be

¹⁰⁴ Claeys Albert, www.arto.be

¹⁰⁵ J. Decavele, L. Lekens, *op. cit.*, p. 50

¹⁰⁶ S. n., *Kunst en Kennis Gent: Jubeluitgave bij het dertig jarig bestaan van den kring*, Kunst en Kennis, Gent, 1927

expositie van moderne Franse kunst ooit in Groot-Brittannië en werd bezocht door maar liefs 26 000 bezoekers.

Wanneer de oorlog uitbreekt en tal van Belgen vluchten naar Nederland en Frankrijk, stranden er ook zo'n honderdduizend Belgische vluchtelingen in Groot-Brittannië. Zo ook de duizenden die belanden in Cardiff en van die plaats worden ondergebracht in Wales en Schotland. Ook veel belgische kunstenaars belanden in Wales, en dat op uitnodiging van Miss Gwendoline en Miss Margareth die de kunstenaars kunnen overtuigen om hier hun werk te komen verder zetten en hun bijzonder talent aan het volk van Wales te komen tonen. Zo varen George Minne¹⁰⁷, Valerius de Saedeleer¹⁰⁸ en Gustave van de Woestyne¹⁰⁹ naar Wales. Eens daar ingeburgerd voeren de gemeenschap van Belgische vluchtelingen en haar vele Britse sympathisanten menige nationale campagnes om fondsen te verzamelen en een moraal hoog te houden. Verschillende boeken werden uitgegeven, waaronder *Belgian Art in exile* uit 1916, maar ook werd een reizende tentoonstelling *Modern Belgian Art* ingericht die toerde langs verschillende steden. De Engelse zussen waren geschokt door het lijden van de Belgische bevolking en ze proberen een riskante reddingsoperatie op poten te zetten. In hun achterhoofd hadden ze de idee om de kunstenaars onder de vluchtelingen te gebruiken om één van hun cultuurprojecten, de bevordering van de beeldende kunst in Wales, op het goede spoor te zetten. Deze plannen draaiden uiteraard op een mislukking uit.

3.3.5 Conclusie

Kunstenaar zijn in oorlogstijd is geen evidentie. Niet alleen kampt men met praktische problemen zoals het gebrek aan materiaal, maar zitten de meeste kunstenaars ook zonder werk. Voorbeelden zijn genoeg aangehaald van schilders en beeldhouwers die op zoek gaan naar een andere bezigheid omdat de bevolking

---

¹⁰⁷ Minne Georges Gent 1866- St.-Martens-Latem 1941. Symbolistisch beeldhouwer en tekenaar. Is één van de belangrijkste figuren van de eerste groep van Latem. Opleiding architectuur (1882-1884) en plastische kunsten aan de academie van Gent (1882-1886 onder J. Delvin, L. Van Biesbroeck en Th. Canneel)
www.arto.be

¹⁰⁸ De Saedeleer Valerius Aalst 1867- Leupegem 1941. Landschapschilder. Eén der belangrijkste figuren van de eerste groep van Latem. Volgt textielopleiding in Gent. Artistieke opleiding aan de Academies van Gent (Th. Canneel) en Aalst.
www.arto.be

¹⁰⁹ Van de Woestyne Gustave Gent 1881- Ukkel 1947. Schilder en tekenaar van religieuze en landelijke taferelen, allegorische voorstellingen, portretten en stillevenen. Opleiding aan de Academie van Gent.
www.arto.be

geen centen over heeft voor iets extra. Alternatieve inkomsten moeten ervoor zorgen dat ook het gezin van een kunstenaar weet te overleven.

Dat de oorlog inspeelt op het gemoed van de kunstenaar hoeft geen uitleg. Bij vele kunstenaars komt de zwartgalligheid naar boven in hun werken, anderen durven niets meer produceren uit vrees voor de reactie van de Duitse bezetter. Dit alles is duidelijk in de productie, andere thema's. Maar er wordt ook gevoelig minder geproduceerd. De personen die wel produceren zitten dan weer in het buitenland, waar ze zich schuil houden of nieuwe ideeën opdoen. Zoals iedereen in het land, ondervinden de kunstenaars ook rechtstreeks wat het is te moeten leven in oorlog.¹¹⁰

---

¹¹⁰ S. n., Kunst in ballingschap. Vlaanderen, Wales en de Eerste Wereldoorlog, Museum voor Schone Kunsten, Gent, 2002

3.4 Samenschooling van artiesten

Zoals de Middeleeuwse traditie het wil, verenigen alle beoefenaars van hetzelfde ambt zich in een gilde. Deze traditie is langzaam verdwenen maar heeft hier en daar toch haar sporen nagelaten. Op de vraag die we ons stellen of onze kunstenaars tijdens de eerste decennia van de nieuwe eeuw samenscholen om naar believen indrukken en ondervindingen van hun stiel uit te wisselen kunnen we een positief antwoord formuleren. Er bestaan in Gent verschillende verenigen waar kunstenaars zich bij kunnen aansluiten.

3.3.1 Kunst en Kennis Gent

*België is het land der kunstkringen
wier getal in rechtstreeksch verband staat
met de prachtige schaar kunstenaars ontsproten uit de Natie
En nog wel het meest uit Vlaamschen grond...Uit Vlaanderen*¹¹¹

Kunst en Kennis, maatschappij van oud-leerlingen en leerlingen der Koninklijke Academie van Schoone Kunsten in Gent

Het is een maandagavond in april, 29 april 1895 om precies te zijn, wanneer vijf kunstenaars samenkomen in 'De Leeuw van Vlaanderen' in de Sint-Margrietestraat in Gent. Het groepje van vijf omhelst Oscar Van de Voorde, Edmond De Vos, Emiel Ledewijn, Gustaaf Van der Meersch en Richard Henderickx, met als doel het solidariteitsgevoel van leerlingen en oud-leerlingen van de Koninklijke Academie te versterken. Op dat moment bestaat er geen rechtstreeks verband die de ouderen samenbrengt en daar wil men nu verandering in brengen door een voorstel op tafel te leggen om een kring op te richten waar zowel leerlingen als oud-leerlingen van de Gentse Academie zich bij kunnen aansluiten. Het uiteindelijke doel is het geven van hulp en steun aan jonge kunstenaars.¹¹² Voordien, in mei 1855 had men reeds dergelijk initiatief genomen onder de naam 'Kunstlievend gezelschap der leerlingen van de hogere klassen der Academie', maar deze kring is geen lang leven beschoren. Deze keer echter zal men op een groter succes afstevenen. Oscar Van de Voorde wordt voorzitter van de kring.

---

¹¹¹ S. n., Kunst en kennis: jubeluitgave bij het dertig jarig bestaan van de kring, Kunst en kennis, Gent, 1926, p. 5

¹¹² S. n., Kunst en kennis: jubeluitgave bij het dertig jarig bestaan van de kring, p. 9

Oscar start zijn studies aan de Academie in 1887. Hij is dan al 16 jaar, maar hij acht het belangrijk eerst een algemene ontwikkeling te nemen op de middelbare school en op het Atheneum.¹¹³ In 1894 wordt hij laureaat in de afdeling bouwkunde. Na het halen van zijn diploma aan de Academie zal hij zijn studies vervolmaken in Parijs en Wenen, wanneer hij terugkeert naar Gent kan hij in 1898 beginnen als leraar der derde afdeling bouwkunde aan de Academie, daarnaast geeft hij ook een cursus in versieringskunst en een cursus in de geschiedenis van het ornament. In 1908, na de dood van directeur Jan Delvin zal Oscar Van de Voorde zijn taak overnemen.

De beslissing wie en wat is al genomen, maar pas in 1896 gaat de kring ook echt van start. Na de eerste vergadering met de vijf kunstenaars volgt een tweede zitting op 6 mei 1895 waar een dertigtal kunstenaars op aanwezig zijn. Daarna volgen er nog een paar voor het opmaken van een reglement, het kiezen van een voorlopig bestuur, het vaststellen van een aan te vangen werking.

Wanneer de kring dan in 1896 echt officieel wordt ingehuldigd kan ze meteen rekenen op een zeventigtal leden.

Het bestaan van de kring is vooral te danken aan de morele steun van hoge persoonlijkheden uit de kunstwereld. Zo kan ze vooral rekenen op kunstzinnige bijdragen van Albert Baertsoen, Louis Tytgadt en Jan Delvin.

De kunstkring organiseert tal van activiteiten. Zo organiseert ze prijskampen o.a. voor het ontwerpen van postkaarten, lidkaarten of plakbrieven voor tentoonstellingen.

Vanaf 1898 organiseert de kring elk jaar een openbare tentoonstelling in de hal van de Aula van de Universiteit in de Volderstraat.¹¹⁴ Tijdens de oorlog zal zij slechts één expositie inrichten. Deze XIde tentoonstelling zal doorgaan van 29 januari tot 18 februari 1916 niet in de hal van de Aula, maar in Zaal Taets in de Zonnestraat. Alsook organiseert de kring tal van kunstreizen en uitstapjes en richt ze verschillende voordrachten en verhandelingen in. Doch worden deze activiteiten allemaal opgeschort tijdens de oorlog.¹¹⁵

---

¹¹³ S.n., Koninklijke Academie voor Schoone kunsten Gent: De bestuurders 1751-1935, Koninklijke academie voor Schoone Kunsten, Gent, 1944

¹¹⁴ A. Demey, op. cit., p. 16

¹¹⁵ Fonds Frédéric De Smet, HS III 16 83 Cercle artistique et litteraire de Gand. 'Getrokken uit voorgaande verslagen nopens het ontstaan van Kunst en Kennis

3.3.2 De Sint-Jorisgilde

De geschiedenis van deze gilde gaat terug tot in de 14de eeuw¹¹⁶ en staat gekend onder de Gilde van de kruisboogschutters. Dit is een elitecorps van de middeleeuwse stadsmilitie en één van de oudste en voornaamste van de vier Gentse Hoofdgilden.

Het hoogtepunt kent zij in de Bourgondische periode, maar begint aan een neergang tegen het einde van de 15de eeuw, vooral door de opkomst van de eerste vuurwapens.

Als instelling van het Ancien Régime werd zij in 1796, tijdens de Franse Revolutie afgeschaft maar in 1802 wordt de Gilde terug opgericht. Haar nieuwe tweede leven kent echter maar een kort bestaan, want door een gebrek aan leden worden de activiteiten van de vereniging in 1887 weer opgeschort.

Aan het begin van de 20ste eeuw neemt Emile Braun de burgemeestersjerp aan en dat betekent het begin van een grondige stedenbouwkundige evolutie. Emile Braun wil net als Antwerpen, Brussel en Luik een Wereldtentoonstelling organiseren. De burgemeester wordt daarin gesteund door grootindustriëlen, vooraanstaande personen en een hele schare geleerden en kunstenaars. In het vooruitzicht van de Wereldtentoonstelling van 1913 te Gent, starten een aantal jonge kunstenaars in 1904 de Souvereine Sint-Jorisgilde opnieuw. Opmerkelijk is dat zij allen nauwe banden hadden met het Gentse Sint-Lucasinstituut hetzij als leerling, hetzij als leraar.

De deken en bezieler van deze Gilde is kunstschilder en leraar aan het instituut Sint- Lucas, Frans-Jozef Coppejans. In die eerste periode treffen we o. a. volgende kunstenaars aan: Jozef Janssens (schilder), Henri-Ivon Bernard de Tracy (miniaturist-illustrator), Serafien Seys (schilder-tekenaar), Felix Stockman (tekenaar), Achille Landon (glasschilder), Aloïs De Beule (beeldhouwer), Oscar Sinia (Beeldhouwer), Ferdinand Geeraert-de Masure, Leon Geeraret en Rudolf Verhoeven (edelsmeden), Frans Van Hove en Valentin Vaerwyck (architecten).¹¹⁷

3.3.3 Koninklijke Kunst- en letterkundige kring

Ook wel Cercle Artistique et Littéraire de Gand genoemd. Deze kring wordt op 4 mei 1879 gesticht door de samensmelting van de Société littéraire de Gand, opgericht in 1835, en het Kunstvennootschap, gesticht in 1842, een fusie die door

---

¹¹⁶ Anderen menen zelfs dat de oorsprong ervan teruggaat tot het jaar 1016 ([Geo Verbanck: het leven tederheid, sereniteit en soberheid](#), tentoonstelling Gent, Het Toreken,

¹¹⁷ A. Demey, [op.cit.](#), p. 17

Ferdinand Vander Haegen, bibliothecaris van de universiteit, in goede banen wordt geleid.

Het Kunstvennootschap werd gesticht in 1842 en verenigde beeldhouwers en kunstschilder. Haar lokaal vinden we in café Fauconnier in de Korianderstraat in Gent. De Société littéraire de Gand daarentegen hield zich meer bezig met literaire vraagstukken en kwam samen in haar lokaal op de Kalenderberg, en dat vanaf haar ontstaansdatum in 1835. Beide verenigingen smelten samen, waarschijnlijk door financiële problemen en vormen vanaf 1879 Cercle Artistique et Littéraire De Gand. Bij de oprichters vindt men volgende namen terug: Ferdinand Van der Haegen, A. Dubois, Louis Tytgadt, Jan Delvin, Louis Van Biesbroeck, Florimond Van Loo, Fernand Scribe, Gustaaf Den Duyts en Armand Heins.¹¹⁸

Deze kring speelt een vooraanstaande rol in het cultureel leven van de stad.

De kring kan rekenen op de steun van het stadsbestuur, burgemeester Charles de Kerckhove de Dentergem is zelfs erevoorzitter, en het onderhoudt nauwe banden met de universiteit. Van bij het ontstaan van de kring kan ze rekenen op de achterban van zo'n 440 leden onder wie tal van bekende kunstenaars, maar ook jonge schilders, beeldhouwers en musici.

De kring richt elk jaar een tentoonstelling in in haar clubhuis aan de Recolletenlei.¹¹⁹

3.3.4 Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen

Hoewel deze kring tijdens de oorlogsjaren een aantal tentoonstellingen heeft georganiseerd wordt in de biografieën van de kunstenaars uit die periode met geen woord gerept over deze kring.

Tentoonstellingen zijn trouwens niet het enige initiatief dat van de kring uitgaat.

Volgens de krant *Vooruit* kan het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen veel meer dan het organiseren van exposities. In een stukje geschreven in de krant onder 'stadsnieuws' kunnen we lezen dat de kring sedert enkele weken bezoeken organiseert aan werkhuizen van artiesten om zo meer voeling te krijgen tussen publiek en kunstenaar. In dit opzicht werden reeds de ateliers van Geo

---

¹¹⁸ E. Veraverbeke, Frédéric de Smet (1876-1948) en de Gentse kunstscène. Bijdrage tot het onderzoek van de Gentse Kunstmiddens in de late 19de eeuw-eerste helft van de 20ste eeuw, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1999, p. 134

¹¹⁹ A. Demey, op. cit., p. 15

Verbanck, Carl De Cock en Domien Ingels bezocht. Maar ook het werkhuis van J. De Wette en de St. Baafsabdij staan nog op het programma.¹²⁰

3.3.5 Gilde van Sint-Lucas en Sint-Jozef

Net zoals de kring Kunst en Kennis de leerlingen en de oudleerlingen van de academie verenigt, brengt de Gilde van Sint-Lucas en Sint-Jozef alle leerlingen en oudleerlingen van de Academie van Sint-Lucas samen in de Zwarte Zusterstraat onder leiding van broeders-directeurs. De vereniging werd gesticht in 1885 en is gebaseerd op de middeleeuwse gilden met hun eigen costuumen en regelen, vastgelegd in de keure. Het doel van de vereniging is de resultaten van het onderwijs van de Sint-Lucasacademie bekend maken bij het grote publiek. In dat opzicht organiseert zij tal van tentoonstellingen en daarnaast werden ook wekelijks conferenties gehouden en studiebezoeken georganiseerd.¹²¹

3.4.6 Conclusie

Gent is een bron van talent en dat talent moet zich kunnen organiseren om een forum te bieden voor uitwisselingen, discussies, tentoonstellingen en dergelijke. De twee kunstscholen van Gent, de Koninklijke Academie en St.-Lucas nemen het voortouw en richten een kring op voor leerlingen en oudleerlingen. Kunst en Kennis voor leerlingen van de academie, de Sint- Lucas en Sint- Jozefgilde voor scholieren van Sint- Lucas. Daarnaast zijn we ook goed geïnformeerd over de Cercle littéraire et artistique.

Deze kunstkringen kunnen van meet af aan rekenen op een grote achterban en ondernemen tal van initiatieven voor en door leden. Tentoonstellingen worden ingericht, maar ook studiereizen of voordrachten. Ook het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen probeert de kunstenaars te steunen en te helpen door het organiseren van tentoonstellingen, want dat is het uiteindelijke doel van deze kringen. Haar leden bekendmaken bij het publiek en tonen wat voor talent de instellingen hebben voortgebracht.

---

¹²⁰ Vooruit, 22.08.1915

¹²¹ E. Veraverbeke, op. cit., p. 160

3.5 Tentoonstellingen

3.5.1. Tentoonstellingen in de gedrukte pers

Marc Baertsoen   jeudi 29, vendredi 30, samedi 31 octobre 1914

(...)

A côté du 'Rotterdamsche Courant' nous avons maintenant certains journaux gantois qui ont reparu, notamment le 'Vooruit', le 'Volk', le 'Gentenaar', 'la Gazette van Gent' et le 'Bien Public'. Ce dernier, qui avait cessé de paraître le 15 octobre, a reparu juste quinze jours après, soit le 29 octobre. Ces journaux, bien que ne contenant que les communiqués officiels et quelqueq rares nouvelles locales, ont grand succes. Certains libéraux critiquent la 'Flandre libérale' et le 'Vaderland' qui ne consentent pas à paraître sous la censure allemande (plus tard ces libéraux ont changé d'opinion)¹²²

Het uitbreken van de oorlog brengt heel wat leesvoer voor de kranten, maar dat is buiten de censuur en het nijpend tekort aan papier en materiaal gerekend.¹²³ André Capiteyn zet voor ons de kranten die wel of niet zijn verschenen allemaal even op een rijtje.¹²⁴ Dagelijks verschijnen 'Le Bien Puplic', 'Het Volk', 'Vooruit', 'De Gentenaar', 'De Landwacht' en 'De Kleine Patriot' bundelen tijdens de oorlog hun krachten en brengen samen een blad uit. 'De Gazette van Gent' verschijnt op onregelmatige basis. Daarnaast kan men ook de weekbladen 'Le Commerce et l'Industrie' en 'Het Landbouwleven' bekomen. Al deze kranten zijn weliswaar aan de Duitse censuur onderworpen. Daarnaast verdwijnen ook een aantal kranten zoals 'De Vlaamsche Post' die had aangekondigd twee weken niet te verschijnen, maar definitief zal verdwijnen wegens papiergebrek. Ze zal vervangen worden door 'De Vlaamsche Smeder' vanaf 14 april 1918. Ook zijn een aantal Belgische dagbladen niet toegelaten in Gent. Enkel 'Le Bruxellois' en 'De Gazet van Brussel' mogen in Gent verdeeld worden om de simpele reden dat ze allebei uitgesproken Duits gezind zijn. Van buitenlandse kranten zijn enkel de Duitse beschikbaar. 'De Nieuwe Rotterdamsche Courant', 'Vaderland' en het 'Algemeen Handelsblad' zijn

---

¹²² M. Baerstoën, *op. cit.*, p. 41

¹²³ In de bijlage achteraan vindt men een knipsel uit de krant die zijn lezers waarschuwt voor de hinder die zij kunnen ondervinden bij het ontvangen van hun krant.

¹²⁴ A. Capiteyn, *op. cit.*, p. 45

Nederlandse kranten die buiten het Etappengebied zijn toegelaten maar in Gent formeel verboden zijn. Dat houdt de Gentenaars echter niet tegen. Inwoners van Gent die een bezoekje brengen aan Brussel of Antwerpen kopen daar een exemplaar, en weer terug in Gent worden ze door Jan en Alleman uitgeleend.

In het repertorium van Van den Bogaert¹²⁵ vinden we tevens andere titels van dag- en weekbladen waar eventuele advertenties kunnen worden gezet. De titels die tijdens de oorlog aanwezig waren en in de Universiteitsbibliotheek van Gent beschikbaar zijn sommen we weven op; *'Allerlei, lezingen voor het kristene Vlaamsche volk'*, *'L'Antiprussien feuille de propagande partiotique particulièrement recommandé par la Kommendanture de Gand'*, *'Aula, tijdschrift voor studenten aan's Rijks Hoogeschool te Gent'*, *'L'Autre cloche'*, *'De Drukpers officieel orgaan der Stedelijke federatie van de boek en druknijverheid van Gent'*, *'De Eigenaar, orgaan der Maatschappij Eigenaarsbelangen van het arrondissement Gent'* en tenslotte *'De Eigendom, vrij orgaan tot verdediging der belangen der kleine eigenaars'*.

De bovenstaande kranten, beschikbaar in Gent tijdens de oorlog, en de vernoemde dag- en weekbladen zijn uitgepluisd op zoek naar aankondigingen van tentoonstellingen. We stellen meteen vast dat de volumes van een dagkrant maximum uit zes bladzijden bestaat die dan nog eens grotendeels in beslag worden genomen door de verslaggeving over de oorlog. *Vooruit* is het meest uitgebreide blad waar zelfs nog een halve pagina kan besteed worden aan reclame, al de andere kranten tellen vier of in het slechtste geval maar twee bladzijden.

Wanneer we een vergelijking maken tussen de drie kranten *'Vooruit'*, *'De Gentenaar'* en *'Het Volk'* springt er één dagblad uit qua aankondigingen. *'Vooruit'* brengt zijn lezers graag op de hoogte van allerhande activiteiten, meestal ook ingericht door hun eigen partij in hun Feestpaleis Vooruit. Maar daarnaast leest men tal van aankondigingen voor concerten, toneelopvoeringen, voordrachten, cinemavoorstellingen, enz. Gent heeft blijkbaar een bruisend 'uitgaansleven' want volgens de advertenties kan men elke dag wel ergens terecht voor een beetje ontspanning. Cinema De 4 winden, Schouwburg Pathé, Feestlokaal de Vooruit, ... openen bijna dagelijks hun deuren om de Gentenaars te entertainen en hun zorgen zo even weg te nemen. Merkwaardig genoeg komen de tentoonstellingen minder aan bod in de dagbladen, waarschijnlijk om de eenvoudige reden dat er nu

---

¹²⁵ D. Van den Bogaert, *Repertorium van de Gentse pers 1914-1940*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent, 1975

eenmaal niet zo dikwijls een tentoonstelling opende als dat er in de cinema een film wordt gedraaid.

Weerom kunnen we opmerken dat de krant *'Vooruit'* het voortouw neemt om zijn lezers te informeren over de activiteiten in de kunstwereld. Onder de rubriek 'Gent' vindt men elke dag weer de 'Kunstkronijk' waarin het ene Kunstfeest (concert) of Kunstvertoning (toneelopvoering) wordt aangekondigd, meestal in het vet omkaderd met wat toeters en bellen er rond. Onder het 'stadsnieuws' of 'mededelingen' vinden we dan in een bescheiden aantal lijntjes een korte uitleg over een komende expositie. Niet alleen kunstwerken worden tentoon gesteld, we vinden ook annonces voor bloemententoonstellingen, tentoonstellingen van kunstsieraadjes, exposities van bouwkundige ontwerpen, speelgoed, enz..

3.5.2 Tentoonstellen tijdens WO I

In puntje 3.5.3 maken we een lijst van alle tentoonstellingen die hebben plaatsgevonden en waarvan we op de hoogte zijn. Maar eerst trachten we aan de hand van die voorbeelden een algemeen beeld op te hangen van hoe een expositie eruit ziet in het begin van de 20ste eeuw. We stellen ons hierbij vooral de vraag naar waar en wanneer deze exposities doorgingen, wie ze bezocht, welke prijs ze daarvoor betaalden en vooral wie er tentoonstelde.

a. Waar?

Voor de periode 1914-1918 hebben wij in totaal 43 tentoonstellingen genoteerd. Daarbij komen steeds dezelfde locaties naar boven. Langs de ene kant maakt men gebruik van zijn eigen atelier of huis om het publiek te laten kennis maken met het repertoire. Dit gebeurt in 5 gevallen. De meeste tentoonstellingen gaan echter door in een galerie. Hier kent men drie vaste waarden, de één al wat succesvoller dan de andere. Zaal Taets, Zonnestraat 6, blijkt de meest geschikte expositieruimte. Niet minder dan 27 tentoonstellingen vinden er plaats tijdens de oorlogsjaren. Daarnaast vindt men in Gent ook nog Zaal Melomanen, Savaanstraat, dat in die periode 2 maal haar deuren opent voor een expositie en Zaal Belfort, Mageleinstraat, mag dat op haar beurt 3 keer doen.

Ook de verschillende partijbureau's hebben een eigen feestlokaal waar ze evenementen laten doorgaan die door hen zijn ingericht. Zo heeft men bijvoorbeeld het Feestlokaal Vooruit in de Sint-Pietersnieuwstraat waar tal

van kunstfeesten doorgaan; concerten, tentoonstellingen, voorstellingen en nog zoveel meer.

Zo te zien hebben dergelijke galeriën een groot succes. Naar het einde van de oorlog meldt de krant Vooruit immers de opening van een nieuwe zaal in de Geldmunt 24.¹²⁶ In het fonds van Frédéric De Smet vinden we ook een aantal documenten terug die betrekking hebben op de verschillende galerieën in Gent. Hierin vinden we o.a. volgende adressen¹²⁷:

Galerie d'art à Gand
Galerie Billiet, Posthoornstraat 9
Galerie Flandria
Galerie Ars, Korte Dagsteeg
La Galerie interior, Brabantdam 14
Galerie 't Moleken, Nederkouter 19
Kunstgalerij De Phoenix, Kouter 10 (Zaal Taets van weleer)
Kunstgalerij Star, Korte Mere 11
Galerie De Tavenier, Korte Dagsteeg 22

Men kan echter niet met zekerheid zeggen of deze galerijen reeds open waren tijdens de periode 1914-1918. Frédéric De Smet heeft vooral veel documentatie nagelaten van tijdens het interbellum. In de bijlage vinden we echter wel, bij wijze van voorbeeld, een catalogus van de tentoonstelling georganiseerd in Zaal Taets door de beeldhouwer Auguste Boute samen met Alphons Dessenis en Albert Van Mechelen die doorgaat van 31 mei tot 13 juni 1919

b. Wanneer?

De zomer en het najaar blijken de meest uitverkoren periode van het jaar om een tentoonstelling te organiseren. Aan de hand van de lijst van de tentoonstellingen die worden aangekondigd in de krant, zien we een piek in september, oktober, november. Een uitzondering kunnen we maken voor het jaar 1914. Daar wordt in het najaar geen expositie genoteerd, waarschijnlijk om de simpele reden dat het begin van de oorlog het dagelijkse leven van de ene dag op de andere heeft verstoord.

---

¹²⁶ Vooruit, 28.09.1918

¹²⁷ Fonds Frédéric De Smet, HS III 16 28 G , Galerie

De meeste tentoonstellingen lopen ook maar ongeveer een week tot 10 dagen. Eén enkele uitzondering zijn de tentoonstellingen in het Feestpaleis die op zo'n grote schaal zijn georganiseerd en voorbereid dat de expositie voor het publiek zelfs zo'n drie maanden lang blijft geopend.

c. Wie?

Aan de hand van de verschillende tentoonstellingen is een lijst gemaakt van alle deelnemers die worden vermeld in de periode 1914-1918. Na controle of deze kunstenaars ook degelijk Gentenaars waren bleef er nog een lijst over van een 110-tal namen waarvan er 67 een persoonlijke fiche hebben achteraan in de bijlage. Op de grotere tentoonstellingen die uitgaan van een bepaalde kring zoals Kunst en Kennis, of Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen, komen steeds dezelfde namen naar boven, personen die een iets grotere bekendheid hebben, maar daarnaast vinden we ook namen die we slechts eenmaal zullen noteren. Dit zijn waarschijnlijk amateur kunstenaars of studenten die van de gelegenheid gebruik maken om zich aan te sluiten bij een grote tentoonstelling omdat zij de middelen en de bekendheid niet hebben om een eigen tentoonstelling te organiseren. De personen die we regelmatig zien opdagen zullen ook eerder een individuele tentoonstelling op poten stellen of een beperkte groepstentoonstelling organiseren met een aantal bevriende kunstenaars, om de kosten van de huur van de zaal te drukken.

d. Voor wie?

Iedereen die zijn toegangspris betaalt is welkom, en hoe meer er dat zijn hoe beter dus. Toch probeert men de mensen die zich dergelijke uitstappen niet kunnen permitteren ook een kans te bieden de expositie te bezoeken. Zo wordt bijvoorbeeld na enige tijd de expositie gratis op bepaalde dagen. Een ander initiatief zijn zogenaamde gezinskaarten die toegang verlenen voor het hele gezin en zo de prijs moeten drukken. Op andere tentoonstellingen worden werklozen op bepaalde dagen kosteloze toegang verleent, kortom, er bestaan verschillende initiatieven om zo veel mogelijk mensen de kans te geven een bezoekje te komen brengen. Een opmerkelijk gegeven is dat op sommige dagen de inkomprijs opmerkelijk hoger of lager ligt. Misschien wil men op die manier een onderscheid maken tussen dagen voor de hogere en lagere klassen.

Wat kost nu zo'n uitstapje naar een expositie? De toegangsprijs schommelt tussen 0,10 fr en 0,50 fr, afhankelijk van de dag en of men al dan niet een catalogus of een tombolalotje in de plaats kreeg. Niet echt goedkoop als men rekening houdt met het feit dat een cinemavoorstelling in die periode ook tien centiemmen kostte. Maar zoals boven al vermeld probeert men deze kosten enigzins naar beneden te krijgen door verschillende initiatieven om op die manier zoveel mogelijk mensen te bereiken. Deze toegangsprijzen zijn enkel en alleen van toepassing op de exposities georganiseerd in een galerie. De tentoonstellingen ingericht in eigen atelier zijn in onze gevallen allemaal 'vrij en kosteloos'.

Tenslotte vermelden we nog even dat niet alleen kunstliefhebbers welkom zijn. Men richt zich ook naar de scholieren en door de toegang gratis te maken voor de leerlingen van de gentse scholen hoopt men bij te dragen tot een educatief element.

e. ...

Een aantal rareiteiten merkt men op bij de verschillende tentoonstellingen die zijn georganiseerd. Een eerste opmerking is dat op verschillende exposities concerten werden georganiseerd. Op die manier tracht men nog een ander publiek te lokken. Deze mensen komen voor het concert en ondertussen heeft men ze kunnen laten proeven van de kunst.

Een andere stunt zijn de tentoonstelling-tombola's die worden ingericht. We tellen op onze lijst van 43 exposities elf tentoonstellingen waar we zeker van zijn dat zij een tombola inrichtten. Het principe is eenvoudig. De bezoekers betalen als toegangsprijs een catalogus of een tombolalotje dat een nummer bevat; Elke week of op het einde van de tentoonstelling worden een aantal nummers getrokken en de gelukkigen mogen dan een kunstwerk komen afhalen dat in die bepaalde periode is tentoongesteld. De tombola's die op die manier zijn georganiseerd hebben soms een uitdrukkelijk doel voor ogen. In zeven gevallen wordt in de krant aangekondigd dat het geld dat zal worden verzameld in een bepaalde kas zal gestort worden. De volgende initiatieven worden o.a. vermeld; steun der welbehoevende kunstenaars, Hulp aan de Krijgsgevangenen, Stedelijk Werk der Voeding, Het Werk der Verwarming, Half Kluitjeswerk, enz.

Tenslotte wijzen we nog even op het volgende. In enkele gevallen geeft het recht van een toegangsticket (een tombolalotje) van een tentoonstelling ook prijsvermindering bij een ander initiatief, een cinemavoorstelling bij

voorbeeld. Dit wijst er nog maar eens op dat men de mensen echt wel een kans wou bieden zoveel mogelijk ontspanning mee te pikken.

3.5.3 Een greep uit het aanbod

(Opmerking; gemakshalve wordt hier telkens verwezen naar de datum van verschijning in de krant Vooruit. Zij is het meest consequent in het vermelden van tentoonstellingen en het meest uitvoerig in haar bespreking ervan. De evenementen niet vermeld in de Vooruit worden er weliswaar aan toegevoegd. In de voetnoten wordt steeds de data weergegeven wanneer de mededeling of het artikel werd meegegeven)

Juli 1914

Tentoonstelling Hôtel Royal

Tentoonstelling waar werken van Albert Saverys, Victor Lorein, Albert Claeys, Olivier Piette en Leon Sarteel worden geëxposeerd. Een onderschrift bij een foto verschenen in een artikel naar aanleiding van de honderdste verjaardag van de geboorte van Sarteel vermeldt echter ook nog de volgende namen: René Callewaert, Frans Pycke, Jules Verwest, Leonard De Buck-Mahy, Toussaint De Sutter en Karel van Lerberghe.¹²⁸

1914

Tentoonstelling Hélène De Reuse

Deze tentoonstelling vindt plaats in de zaal Melomanen. Men heeft geen idee van de precieze data noch weet men of het hier om een individuele of een groepstentoonstelling gaat.¹²⁹

---

¹²⁸ De Gentenaar, 15.10.1982.

De Foto vindt men achteraan in de bijlage

¹²⁹ S.n., Hélène De Reuse. Herdenking, Campo Santo, Gent – St. Amandsberg, 1989

14 maart tot 4 april 1915

Tentoonstelling – Tombola ingericht door het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen

Door onvoorziene omstandigheden is de tentoonstelling moeten verplaatst worden naar de datum van zondag 14 maart. Deze tentoonstelling vindt plaats in zaal 'Melomanen' in de Savaenstraat te Gent en is elke dag te bezichtigen van 11u tot 17u. De inkomprijs bedraagt 0,20 fr. (catalogus) of de aankoop van een tombolalotje van 0,50 fr.

De tombola is ingericht tot steun der welbehoevende kunstenaars en kan rekenen op de steun van vele medecollega's. Reeds 80 werken zijn toegezegd: schilderijen, beeldhouwwerken, toonkundige- en letterkundige werken van de dames Acart, Cauterman, De Reuse, Dumoulin, Dutry, De Weert, Ingels, Jonnaert, Leboucq, Plateau, Van de Putte, Logeman, Voortman, Willaert en barones della Faille d'Huyse. Onder de heren mag men op werken rekenen van Böss, Boulan, Boute, De Cock C., De Saegher, Dessenis, De Wette, D'Hondt, Dutry, Herberigs, Hoste, Huys, Ingels, Leroy, Lambrechts, Mathieu, Fris, Quyo, Roelant, Saverys, Servaes, Tytgadt (R. Wytzman), wijlen G. Vnaise, wijlen A. Toeffaert, H. Van Melle, Van der Meulen, Van der Haeghen, Verbanck, Willaert, enz.. Er wordt herinnerd aan de kunstenaars van Gent en de provincie, ook de niet-leden van het kunstverbond, dat ze nog kunnen deelnemen aan de tentoonstelling en dat zonder onkosten. Dit zal nog de volgende namen opleveren: Lybaert, Heins, Cogen, Geugnier, Morel de Boucle st. Denis, Thierry.¹³⁰

Gezien het grote succes onder de kunstenaars wordt er echter beslist door het inrichtend comité dat men over niet meer dan 1 meter 'rampe' kan beschikken, er mogen wel meerdere werken ingezonden worden, maar het comité zal dan beslissen wat mogelijk is volgens de beschikbare ruimte. De Kunstenaars zelf dienen hun werken te verzekeren tegen brand en diefstal of eender welk gevaar indien zij dat nodig achten aangezien het comité van elke verantwoordelijkheid is ontdaan. In geval van verkoop zal 10% in de kas van het Steunfonds worden gestort.

De loten zullen verkocht worden aan 0,50 fr. en geven recht op een prijsvermindering van 50% op alle plaatsen van cinema Pathé in de Veldstraat gedurende de hele oorlog.

---

¹³⁰ Vooruit, 12.03.1915

Op dinsdag 30 maart wordt er tevens een concert gegeven in de tentoonstelling om 17u. Zondag en maandag zijn er nog twee afsluitende concerten.¹³¹

De oorspronkelijke bedoeling was het inrichten van een eerst echt erkend Vlaamsch salon, maar dit werd echter door de oorlog verstoord en men zag zich verplicht tot het organiseren van een eenvoudige tentoonstelling-tombola, ingericht tot steun der leden. In het bijzonder worden twee vroegere kameraden gehuldigd zijnde Blomme en Martiny.¹³²

12 april tot 2 mei 1915

Tentoonstelling ingericht door het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen

Deze expositie verbonden met een tombola is ingericht ten behoeve der noodverkerende kunstenaars zonder onderscheid hoegenaamd. Ze gaat door in zaal Taets in de Zonnestraat 6 te Gent en is elke dag te bezichtigen van 11u tot 19u. De inkomprijs bedraagt 0,10 fr. En elke zondagavond wordt een kunstlitho van Karel Van Belle verloot onder de bezoekers van de tentoonstelling.¹³³

De werken die hier tentoon worden gesteld zijn bestemd voor de kunsttombola. Voor deze tombola werden nog enkele werken bij aangekocht zodat er nu voor meer dan 25000 fr. prijzen te winnen zijn. Alle die werken kunnen verkocht worden en worden dan telkens vervangen door stukken van minstens gelijke waarde.¹³⁴

Het getal prijzen voor de tombola vermeerderd steeds. Het komiteit ontving van M. Rob. Voortman twee prachtige etsen, van Karel van Belle enige puike miniatuur en M. Dopchie heeft ook een zijner werken toegezegd.¹³⁵

---

¹³¹ Vooruit, 09.03.1915/30.04.1915/04.04.1915

¹³² Vooruit, 17.03.1915

¹³³ Vooruit, 12.04.1915

¹³⁴ Het Volk, 11.04.1915

¹³⁵ Het Volk, 25.04.1915

November 1915

Tentoonstelling ingericht door het Nederlandsch Kunstverbond voor beide Vlaanderen

In de krant van 4 oktober 1915 kondigt de instelling aan een tentoonstelling te houden eind oktober/ begin november. De datum, lokaal en duur zullen later bekend gemaakt worden. Wat er zoal te zien zal zijn: tekeningen, etsen, schilder - en bouwwerken, toegepaste kunst en bouwplannen van artiesten die reeds hun aanvraag deden om lid te worden van het Verbond. Elke kunstenaar kan slechts één werk tentoonstellen dat niet groter mag zijn dan ½ meter vierkant. Beeldhouwwerken mogen niet hoger zijn dan 0,75 meter. Een jury zal worden aangesteld met het oog op het aannemen en plaatsen van de werken.

December 1915

Tentoonstelling onder bescherming van het Algemeen Kunstverbond

Op 4 december zal in zaal Taets, Zonnestraat te Gent, een kunsttentoonstelling geopend worden onder de bescherming van het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen, die de jongste werken zal bevatten van kunstenaars die in het land gebleven zijn (nu tijdens de oorlog). Gezien de omstandigheden is de omvang niet zo groot maar de degelijkheid zal er niet onder lijden.

De expositie is elke dag geopend van 11u tot 20u en de ingang is vrij mits aankoop van een catalogoog van 0,20 fr die tevens genummerd is met het oog op een tombola.

Aan de hand van de werken die zijn verloot in de tombola kunnen we aannemen dat de volgende kunstenaars hebben deelgenomen aan de expositie: Dutry, Boute, Sarteel, De Porre, Ingels en Pycke.¹³⁶ Er wordt ook vrije toegang verleend aan twintig leerlingen van de hoogste klas van de scholen van Gent.¹³⁷

Met opmaak: Uitvullen, Inspringing:
Eerste regel: 0 cm

---

¹³⁶ Vooruit, 02.12.1915

¹³⁷ Vooruit, 23.12.1915

29 januari tot 18 februari 1916

XI tentoonstelling van de kring Kunst en Kennis

Deze tentoonstelling zal doorgaan in zaal Taets en zal enkel tekeningen, etsen, aquarellen en kleine beeldhouwwerken bevatten. Deze tentoonstelling zal open blijven alle dagen van 11u tot 20u. De aankoop van een catalogus van de tentoongestelde werken (0,20 fr) is verplicht voor elke bezoeker. Deze catalogus zal een nummer bevatten dat deel neemt aan de wekelijkse en kosteloze tombola van werken in de tentoonstelling zelf daartoe aangeduid. De winnende nummers zullen in de dagbladen worden meegedeeld. Er wordt een prijskamp uitgeschreven voor de kunstplakbrieven die de tentoonstelling zullen aankondigen. Er worden tien premies van 20 fr. toegekend.¹³⁸ De prijskamp door Kunst en Kennis uitgeschreven voor kunstliefhebbers is bijzonder goed beantwoord geworden: 25 ontwerpen werden ingezonden en een elfde premie werd toegevoegd aan de tien uitgelofde premies. De plakbrieven van volgende kunstenaars werden aangeduid om uit gehangen te worden: Beekaert Alfons, Boelens Gaston, Callewaert René, De Buck Evarist, De Buck Leonard, De Keukelaere Gustaaf, Heckers Piet, Smets Philibert, Soudan Octaaf, Pycke Frans en Vereecken Achiel.¹³⁹

23 februari 1916

Kampstrijd

De krant kondigt een kampstrijd aan voor de plakbrieven der tentoonstelling voor Bouwkunde onder alle kunstenaars van Oost-Vlaanderen. Het artikel bevat een reeks aan regels en voorwaarden waaraan de plakbrieven moeten voldoen.

20 februari tot 3 maart 1916

Kunsttentoonstelling in zaal Taets

Aan de hand van een oproep in de krant om tombolaprijzen af te halen weet men dat er een tentoonstelling loopt in zaal Taets. Bij de groep kan men o.a. Codron, De Saegher, Tremerie en Van Belle rekenen.¹⁴⁰

---

¹³⁸ Vooruit, 12.01.1916

¹³⁹ Het volk, 28.01.1916

¹⁴⁰ Vooruit, 19.03.1916

"Eenige kunstenaars besloten een reeks salonnetjes in te richten. De tentoonstellingen zullen waarschijnlijk zoveel mogelijk van verschillende aard zijn: schilderijen eerst en dan kleine beeldhouwwerken, wit en zwart, waterverf en pastel, enz. De eerste tentoonstelling is van heden(zondag 20 februari) tot 3 maart."¹⁴¹

26 tot 28 maart 1916

Kunsttentoonstelling in zaal Taets

Tentoonstelling van bouwkunde en van bouwnijverheid. Plakkatenprijskamp. Het komiteit heeft besloten dat de ontwerpen ingezonden voor den plakkatenprijskamp zullen tentoongesteld worden in de zaal Taets, te beginnen van heden 26 tot vrijdag 28 maart.¹⁴²

April 1916

Kunsttentoonstelling

Een expositie met werken van Anna De Weert, M.M. Saverys en Vereecken. Weer aan de hand van de uitslag van een prijsuitreiking van de tombola weten we dat er een tentoonstelling loopt maar verder vinden we geen concrete informatie.¹⁴³ Het Volk rapporteert "De Kunsttentoonstelling in de zaal Taets bekomt een groot en zeer gewettigd succes; een waar kunstkarakter draagt meest wat tentoongesteld is, en hoewel gansch verschillend van opvatting, kleur en techniek, toch vormen de werken van Mevrouw Anna De Weert, de heer H. Saverijs en Vereecken en treffend geheel vol stemming. Het salonnetje is een bezoek overwaard. 't Blijft open tot 14 dezer maand."¹⁴⁴

---

¹⁴¹ [Het Volk](#), 20.02.1916

¹⁴² [Het Volk](#), 27.03.1916

¹⁴³ [Vooruit](#), 09.09.1916

¹⁴⁴ [Het Volk](#), 11.04.1916

Mei 1916

Tombola in zaal Taets

Tombola ten voordele van het werk "Hulp aan de Krijgsgevangenen". Schilderijen geschonken door Barones della Faille d'Huyse, de heren Quisquier, De Boever, Graaf du Bois d'Aische.¹⁴⁵

9 juni 1916

Opening van de Tentoonstelling van Nijverheid en Kunsten

"Een prachtige manifestatie voor den vrede! Een vreedzaam protest tegen den oorlog! Een apotheose van den arbeid, van kennis en van kunst."

Op 9 juni wordt de tentoonstelling plechtig geopend, maar reeds een aantal maanden voordien kan men het reilen en zeilen in de krant *Vooruit* nauwgezet volgen. We zetten hier alle data even onder elkaar.

Op zaterdag 26 februari meldt de *Vooruit* dat een Samenwerkende Maatschappij zich heeft gevormd met als doel het uitbaten van een tentoonstelling van Nijverheid en Kunsten in de grote beneden- en bovenzaal van het feestlokaal *Vooruit* in de St. Pietersnieuwstraat. De opbrengst ervan zal verdeeld worden tussen het *Werk der Krijgsgevangenen* en het *Stedelijk Werk der Voeding*. Enkele maanden later, op zaterdag 15 april, volgt het verslag van een belangrijke zitting waarin is beslist door de gemeenteraad dat zij een toelage schenkt van 2000 fr. gelijk te verdelen tussen de stedelijke beroepsscholen die meewerken aan de tentoonstelling. Ook de affiche die is gemaakt voor de expositie is goedgekeurd. Er is ook een technisch comité opgericht alsook een comité voor het organiseren van voordrachten tijdens de tentoonstelling, tevens is het belast met het opstellen van een programma van feestelijkheden rond de expositie.

Op zaterdag 22 april meldt diezelfde krant dat twee nieuwe kunsten zich hebben aangeboden; fotografie en kunstsieraden. De indeling van de tentoonstelling zal er bijgevolg als volgt uitzien: op het gelijkvloers kan men de bloemen en planten bezichtigen, op het eerste verdiep kunnen de kunsten bewonderd worden, op het tweede verdiep worden onderwijs en tedere voortbrengselen van de hand ondergebracht en op het derde verdiep krijgen arbeid en beweging een plaatsje.

De zaterdag erop, 29 april, wordt bekend gemaakt dat er een prijskamp wordt uitgeschreven voor het maken van de diploma's onder de kunsttekenaars van

---

¹⁴⁵ [Het Volk](#), 28/29.05.1916

Gent en de omliggende streken. Het diploma zal uitgereikt worden aan de deelnemers en de bekroonden in de verschillende categorieën. De algemene bepalingen van de wedstrijd luidt als volgt: het diploma moet vervaardigd zijn op coquille formaat (56cmx44cm), er moet een omliggende band zijn van 6 cm en de tekst die er op moet komen wordt ook vermeld. De eerste prijs bedraagt 100 fr., de tweede 70 fr. en de derde prijs is goed voor 30 fr.

De juryleden voor de tentoonstelling van Nijverheid en Kunsten worden bekend gemaakt op donderdag 17 mei. In de categorie Beeldhouwkunst zetelen Verbanck, Vermersch, Heckers, Ingels en Soudeneys. Voor de beoordeling van de categorie Schilderkunst worden de dame Voortman en de heren De Saeger R., Hoorenbant, Van Belle en De Buck Leonard aangesteld. Voor de toegepaste kunst kunnen we rekenen op De Martelaer Achiel, Van de Voorde, Van Huffel en Boeckert en in de categorie teken –en graveerkunst worden Keukelaere, Vereecken Achilles en Cantré Jozef als juryleden voorgedragen.¹⁴⁶

De krant meldt tevens ook dat de tentoonstelling een groot succes wordt. Het volgende zal men allemaal kunnen bewonderen: de floralies, een kunsttentoonstelling (met 60 meesters), de bouwvakken (25 inschrijvingen), de voedingsnijverheid, de textielnijverheid, de metaalnijverheid, elektriciteit, de handwerknijverheid, de kleernijverheid (samen 25 exposanten), houtbewerking (40 vakgenoten), de druknijverheid en de onderwijswerken.

De prijs van de tentoonstelling varieert: de dagen van de plechtige opening¹⁴⁷ rekt men op vrijdag 17 juni 50 centiemen aan de kassa, op zaterdag 18 juni betaalt men in de voormiddag 25 centiemen en in de namiddag 50 centiemen en op zondag 19 juni kan men de tentoonstelling bezoeken ook aan 50 centiemen. Alle andere weken zal men op zondag en maandag 0,25 fr. rekenen, op dinsdag en woensdag 0,10 fr. en op donderdag, vrijdag en zaterdagvoormiddag 0,25 fr. Op zaterdagnamiddag betaalt men dan weer 0,50 fr. Daarnaast zijn er ook abonnementen aan 5fr. per persoon en er zijn ook familiekaarten te bekomen aan 10fr.

Naast de tentoonstelling staan er ook tal van activiteiten op het programma: theateruitvoeringen, kunstconcerten en variétés.

Op 5 juni kondigt de krant zelfs een prijsvermindering aan. Door de tussenkomst van de Maatschappij Vooruit, de syndicaten en de Bond Mayson zullen persoonlijke abonnementskaarten worden afgeleverd aan 2,5 fr. Voor de

---

¹⁴⁶ De overige juryleden die zetelen voor een andere categorie zijn hier niet opgesomd aangezien deze categorieën buiten ons onderzoeksdomein vallen.

¹⁴⁷ De tentoonstelling met gans het gebeuren er rond opent op 9 juni, de echte openingsdag voor de tentoonstelling zelf staat vast op 17 juni.

exposanten en de werklozen zullen diezelfde inrichtingen tevens bijzondere ingangskaarten verstrekken aan 10 centiemen, geldig op maandag.

Aan de tentoonstelling nemen o. a. deel: Vereecken, De Wette, Jozef Cantré, Leonard De Buck, Evarist De Buck, Callewaert.

Wegens zo'n groot succes wordt de tentoonstelling verlengd tot 3 september.¹⁴⁸

Juli 1916

Kunsttentoonstelling van Albert Dutry en Auguste Boute

Aan de hand van weer een tombola-uitslag is men op de hoogte van een expositie die loopt in zaal Taets. Verder vindt men hier niets over terug.¹⁴⁹

Juli 1916

Kunsttentoonstelling De Cock- Servaes

In zaal Taets loopt een tentoonstelling van De Cock- Servaes. Geen verdere informatie, enkel de uitslag van de tombola.¹⁵⁰

Augustus 1916

Tentoonstelling van de werken van A. Cogen en H. Van Melle,

Vanaf zaterdag 12 augustus kan men in zaal Taets de werken bewonderen van A. Cogen en H. Van Melle, beiden kunstschilder.¹⁵¹

September 1916

Tentoonstelling

Geo Verbanck stelt voor het eerst tentoon in zijn gloednieuw atelier aan de Sterre. Drie weken lang zullen een negentigtal werken van Verbanck zelf en van de schilders Modest Huys en Karel Van Belle te bezichtigen zijn.¹⁵²

---

¹⁴⁸ In de bijlagen vindt men op p. 148 een aankondiging van deze tentoonstelling

¹⁴⁹ *Vooruit*, 30.07.1916

¹⁵⁰ *Het Volk*, 20.07.1916

¹⁵¹ *Vooruit*, 09.08.1916

¹⁵² A. Demey, *op. cit.*, p. 28

September 1916

Tentoonstelling

Eene tentoonstelling van ware kunst in de zin van 't woord is deze welke Albert Devos laat zien in de zaal Taets, Zonnestraat.¹⁵³

1 tot 30 november 1916

Tentoonstelling der verzameling Coppieters en de werken der Van Biesbroeck's

In de Feestzaal van de Vooruit loopt vanaf 1 november gedurende de ganse maand een tentoonstelling bestaande uit de verzameling van Coppieters en werken van vader en zoon van Biesbroek.

De expositie is opgezet met als doel het verminderen van het tekort van de grote tentoonstelling van Nijverheid en Kunsten, alsook hulp te brengen aan de wijkclubs voor *Het werk der verwarming* hunner lokalen.

De toegangsprijzen voor deze expositie bedragen op donderdag 25 centiemen, op zondag 20 centiemen en op alle andere dagen 15 centiemen (gemeentetaks inbegrepen).¹⁵⁴ Naarmate de tentoonstelling op zijn laatste benen loopt zal de toegang op zondag kosteloos worden.¹⁵⁵

Op zondag 3 december meldt de krant dat de tentoonstelling is verrijkt met de expositie van de beelden van Minne. Daardoor zal de tentoonstelling nog de ganse maand toegankelijk blijven. Uiteindelijk zal ze nog toegankelijk zijn tot eind januari.

Op 4 januari 1917 wordt in de krant weer aandacht gemaakt van deze expositie wanneer men meldt dat verleden week de verenigde werkloze schilders een bezoek hebben gebracht aan de tentoonstelling.

---

¹⁵³ [Het Volk](#), 01.09.1916

¹⁵⁴ [Vooruit](#), 09.10.1916/12.10.1916

¹⁵⁵ [Vooruit](#), 14.01.1917

December 1916

Kunsttentoonstelling Zaal Taets

“Eene der schoonste afzonderlijke kunsttentoonstellingen welke we in onze stad mochten bewonderen blijft in de zaal Taets, Zonnestraat, nog open tot 15 december medebegrepen, elken dag van 11u tot 20u. deze tentoonstelling is ingericht met werken van MM. Maurits Hardyns (pastels), Raph. Robert (aquarels) en Arthur Trealliw (schilderijen). Aan het publiek dat voor gezond kuntgenot 25 centiemmen over heeft, onze warmste aansporing om deze tentoonstelling te gaan zien.”¹⁵⁶

10 tot 23 februari 1917

Tentoonstelling

Vermoedelijk een eerste eigen tentoonstelling van Leon Sarteel samen met Albert Saverys in zaal Taets.¹⁵⁷

16 tot 29 juni 1917

Tentoonstelling

In zaal Taets worden werken geëxposeerd van Mevr. Dutry – Thibbaut, M. Jean en M. Dutry.¹⁵⁸

23 tot 27 juli 1917

Een waar kunstsalon ingericht door het Algemeen Kunstverbond

In zaal Belfort, Mageleinstraat, wordt een waar kunstsalon ingericht door het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen. Deelnemende kunstenaars zijn de dames Cauterman, Plateau en Van Meirhaege. Onder de heren vindt men Böss, Boulez, Callewaert, De Buck Evarist, De Buck Léonard, De Keukelaere, De Martelaere Achiel, De Praet, De Saegher, De Seyne, Dessenis, Goossens, Gueqier,

---

¹⁵⁶ Het Volk, 09.12.1916

¹⁵⁷ S. n., Retrospectieve Tentoonstelling Leon Sarteel, Stad Gent Dienst Culturele Animate, 1982, p. 21

¹⁵⁸ Vooruit, 12.06.1917

Heckers, Horenbant, Huys, Pycke, Saverys, Soudan, Thierry, Van Belle, Vanden Meersche, Vande Veegate, Verbanck en Vereecken.

De tentoonstelling is toegankelijk voor het publiek van 11u tot 19u en men vraagt een bijdrage aan de kassa van 0,25 fr.¹⁵⁹

Juli 1917

Tentoonstelling van Jozef Horenbant

In zaal Taets zal tot 27 juli een ganse reeks van Jozef Horenbant tentoon gesteld worden.

De inkom bedraagt 0,25 fr. waarvan een deel zal geschonken worden aan *Half Kluitjeswerk* en het *Steunfonds voor beeldende kunstenaars*.¹⁶⁰

29 Juli tot 12 augustus 1917

Kunsttentoonstelling Zaal Belfort

Kunstschilder Paul Devos richt een tentoonstelling in van zijn kunstwerken , olie- en waterverfschildering "tempera" van 29 juli tot 12 augustus in zaal Belfort, Mageleinestraat 19. Twee kunstwerken zullen onder de bezoekers verloot worden.¹⁶¹

28 juli tot 11 augustus 1917

Tentoonstelling

De heren Modest Huys, Karel Van Belle, Albert van Kuyck en Geo Verbanck zullen van 28 juli tot 11 augustus hun jongste werken tentoon stellen in het atelier van Verbanck, Kortrijksesteenweg 414. De ingang is vrij en kosteloos en er worden tevens 4 concerten ingericht.¹⁶²

---

¹⁵⁹ Vooruit, 23.07.1917

¹⁶⁰ Vooruit, 23.07.1917

¹⁶¹ Het Volk, 20.07.1917

¹⁶² Vooruit, 23.07.1917

Augustus 1917

Tentoonstelling

In zaal Taets worden heden de landschappen van Alfons Dessenis geëxposeerd. Ook Mevr. Jonnaert kan haar grote voorliefde voor bloemen tentoon spreiden.¹⁶³

September 1917

*Eerste tentoonstelling ingericht door Charle-René Callewaert samen met Achiel Vereecken in Zaal Taets op de Kouter.*¹⁶⁴

Callewaert oogst niet echt veel succes als kunstenaar. Waarschijnlijk leveren zijn tristesse en zijn zwartgallige kijk geen opgewekte taferelen op. De Gentenaar meldt in een kritiek op de eerste tentoonstelling van Callewaert het volgende: 'Doorgaans is de tekening zeer verzorgd, maar de kleur is niet steeds opwekkend; waarom toch altijd die sombere, vulgaire tonen; meer warmte, meer koloriet zou onvermijdelijk meer distinktie meebrengen.' De kunst van mede-exposant Achiel Vereecken krijgt dan ook grotere lof toegezwaaid want deze is 'frisser, gesappiger, levendiger en gedistingeerder...'¹⁶⁵

22 september tot 5 oktober 1917

Tentoonstelling

In zaal Taets stellen Barones della Faille d'Huyse, Mevr. Willaert-Fontan, Ferdinand Willaert en Geo Verbanck hun werken tentoon. Verdere informatie wordt niet meegegeven.¹⁶⁶

29 september tot 13 oktober 1917

Tentoonstelling

In zaal Belfort stellen de volgende kunstenaars tentoon: Jules de Coster (Kalken), Pieter Corus (Overmeire) en Leon van Nutten (Lokeren).¹⁶⁷

---

¹⁶³ Vooruit, 25.08.1917

¹⁶⁴ P. Huys, op. cit., p. 8

¹⁶⁵ De Gentenaar, 22.09.1917

¹⁶⁶ Vooruit, 22.09.1917

Oktober 1917

Kunsttentoonstelling zaal Taets

"Zaterdag toekomende (6 oktober) wordt in zaal Taets eene tentoonstelling geopend der werken van mevrouwen Behaghel, Baron. Max de Crombrugghe de Looringhe, Baron. H. della Faille d'Huyse, L. Hebbelynck, A. Leboucq, Juff. G. Elisabeth de Bousies, Marie-Amelie en Isabelle de Hemptinne, Baron. Simone de Giey, Simone de Kerkhove d'Ousselghem, M-A Roersch, Baron. Geneviève Rotsart de Hertaing, de heren Emiele Claeys, Jacques Eeman, Jean Dutry, Emile Halleux, de Limon Triest, P. Verhaeghen en Frédéric Vergauwen.

Deze tentoonstelling is gansch bijzonder warm aan te bevelen, want de geheele opbrengst van tombola en verkoop van werken wordt aan het genootschap van St. Vincentius a Paulo gegeven, om er voor de kinderen der huisgezinnen welke het ondersteunt, winterkloefen mee te kopen. De arme kleinen zullen dank aan de kunst warme voeten hebben, en deze kunstwarmte verdient aller medewerking."¹⁶⁸

15 tot 31 oktober 1917

Tentoonstelling door K. Grun

De heer K. Grun exposeert in zijn atelier in de Kannunickstraat te Gent. De tentoonstelling bevat zijn laatste schetsen en zichten genomen tijdens zijn buitenlandse reis.¹⁶⁹

21 oktober tot 2 november 1917

Groepstentoonstelling van het Kunstverbond

De enige naam die is bekend is die van Leon Sarteel.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Vooruit, 28.09.1917

¹⁶⁸ Het Volk, 03.10.1917

¹⁶⁹ Vooruit, 12.10.1917

¹⁷⁰ S. n., Retrospectieve Tentoonstelling Leon Sarteel, Stad Gent Dienst Culturele Animatie, 1982, p. 21

1917

Eigen tentoonstelling Hélène De Reuse

Ingericht in zaal Taets. Geen precieze datum vermeld.¹⁷¹

2 en 3 februari 1918

Tentoonstelling door Emiel van de Winckel

Emiel van de Winckel exposeert veertig van zijn jongste werken in zijn huis in de Dierentuinlaan 12. De toegang is vrij en kosteloos.¹⁷²

23 maart tot 5 april 1918

Tentoonstelling door Karel Grun en S. Julien

Zij zullen hun laatste werken tentoonstellen in zaal Taets.¹⁷³

5 tot 18 mei 1918

Tentoonstelling door Leon Sarteel en L. Spillaert

Zij exposeren hun werk in zaal Taets. Verdere informatie staat er niet bij vermeld.¹⁷⁴

Juni 1918

Tentoonstelling

Vanaf 15 juni worden in zaal Taets de werken van de kunstenaars Bartlette, Caeser De Cock, Leon De Smet, Gilsoul, Isidoor Meyers, Schlobach, G-V De Bos en Verboeckhoeven tentoon gesteld. Geen verdere instructies.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ S.n., Hélène De Reuse. Herdenking, Campo Santo, Gent – St. Amandsberg, 1989

¹⁷² Vooruit, 02.02.1918

¹⁷³ Vooruit, 18.03.1918

¹⁷⁴ Vooruit, 05.05.1918

¹⁷⁵ Vooruit, 14.06.1918

25 tot 30 juni 1918

Tentoonstelling door K. Grun en E. Lequim

De voornoemde kunstenaars zullen exposeren in het huis van K. Grun in de Kannunickstraat 5.¹⁷⁶

10 tot 23 augustus 1918

Tentoonstelling

In zaal Taets kan men de komende dagen de werken gaan bewonderen van de kunstenaars M. Celine Hoste, Suzanne van Damme, Janot Vanderheyden, Antione Blomme, M. Dutry, Fritz Frederickx, Hubert Malfait en Gaston Pauwels.¹⁷⁷

2 tot 15 november 1918

Tentoonstelling

Kunstenaars A. Cogen, H. Van Melle, J-F de Boever en E. De Heem richten een tentoonstelling op van hun werken in zaal Taets.¹⁷⁸

December 1918

*Tentoonstelling der werken van J. Alexander in het Feestlokaal Vooruit.*¹⁷⁹

December 1918

*Tentoonstelling der werken van Karel Van Belle in zaal Taets.*¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Vooruit, 25.06.1918

¹⁷⁷ Vooruit, 10.08.1918

¹⁷⁸ Vooruit, 02.11.1918

¹⁷⁹ Vooruit, 20.12.1918

¹⁸⁰ Vooruit, 21.12.1918

1818

*Eigen tentoonstelling Hélène De Reuse in zaal Taets.*¹⁸¹

3.5.4 Conclusie

Men mag gerust zeggen dat het kunst- en ontspanningleven bruist in Gent. Talrijke initiatieven worden op touw gezet om de mensen even op andere ideeën te brengen. Kunstfeesten, kunstconcerten, kunstvoorstellingen, noem maar op, de Gentenaars kunnen, als we willen en als ze er het geld voor hebben, elke avond een uitstapje maken. Tentoonstellingen worden er ook voldoende georganiseerd en kunnen rekenen op een zeker enthousiasme. Langs de andere kant moet men ook stellen dat de tentoonstellingen niet alleen werden georganiseerd voor het plezier van de bezoekers. Organisatoren vinden in deze exposities een manier om geld in te zamelen voor de talrijke fondsen die zijn opgericht ten behoeve van de vele slachtoffers van de oorlog. Tombola-Tentoonstellingen slaan op die manier twee vliegen in één klap; de kunstenaar vergaart enige bekendheid en ondertussen heeft men zijn steentje bijgedragen.

Of het nu gaat om een groepstentoonstelling of een individuele tentoonstelling, men keert steeds terug naar dezelfde zaal. Zaal Taets kan gedurende het hele jaar voor iedereen zijn deuren open zetten voor een expositie. In het voorgaande blijkt ook dat iedereen welkom is op zo'n tentoonstelling. Initiatieven worden genomen om iedereen, gelijk welke prijsklasse, de mogelijkheid te bieden de expositie te bezichtigen. Aan entertainment geen gebrek tijdens de oorlog.

---

¹⁸¹ S.n., Hélène De Reuse. Herdenking, Campo Santo, Gent – St. Amandsberg, 1989

4. Eindbeschouwingen

Pas wanneer men verhalen heeft gelezen over de vervalsing van levensmiddelen, en vertelsels over hoe steenkoolslakken werden verpulverd en vermalen om zo cacao, suikerij en chocolade te verzwaren, worden onze ogen geopend en beseffen we hoe ondraaglijk zware tijden het moeten zijn geweest. Men zegt wel 'Gent was nog onder de goede', maar welke taferelen moeten we ons dan wel niet voorstellen in de rest van het land.

Europa davert en dat hebben ze in Gent zeker en vast ook gevoeld. Maar ondanks alles probeert men het gewone leven weer verder te zetten. Ook onze kunstenaars moeten creatief zijn en op zoek gaan naar een bijkomende bron van inkomsten om te voorzien in hun levensonderhoud en dat van hun gezin. Kunstenaar zijn brengt immers niet veel op in deze bittere tijden, want het aankopen van een kunstwerk kan er voor het overgrote deel van de bevolking voorlopig niet af.

Geen opdrachten die binnenkomen en de oorlog brengt ook al niet veel inspiratie, dus men pakt het op een andere manier aan. Men wordt huisschilder en kan tegen kost en inwoon verhuizen naar een welstellende familie die op die manier hun huis ziet opgeknapt. Of men gaat zich toeleggen op het vervaardigen van medaillons, of het ontwerpen van noodmunten-en biljetten.

Nee, onze kunstenaars ervaren deze oorlogstijden niet echt positief. Letterlijk en figuurlijk afgesloten van de wereld ontvangen ze geen nieuwe impulsen. Ze voelen zich als krijgsgevangenen in hun eigen stad en dat heeft dan weer neerslag op hun gemoed en hun palet. Hoewel er bitter weinig wordt geproduceerd, zowel ten gevolge van het gebrek aan materiaal als de vrees voor de bezetter, getuigen veel kunstenaars van een ommekeer in hun thema's en hun kleurenpalet. Sociaal-realistische onderwerpen in grijs-zwarte kleuren resulteren in kunstwerken die een nog meer sombere titel dragen. Bewust zijn er geen prenten opgenomen in de bundel. Zoals eerder al vermeld is er niet veel geproduceerd, en bovendien is er veel weggegaan. Zo beschilderde of borduurde men bij voorbeeld de meelzakken die door de Amerikanen werden toegestuurd vol voedsel. Deze werden dan meegegeven als blijk van dank. Veelal staat er ook geen datum bij de werken vermeld waardoor men niet met zekerheid kan zeggen dat deze tijdens de oorlog zijn geproduceerd.

Het is moeilijk om al onze kunstenaars onder dezelfde noemer te brengen. Wij zijn er van overtuigd dat niet iedereen zo hard heeft geleden onder de omstandigheden. Het cliché van kunstenaar als clochaar gaat immers niet altijd op. Velen onder hen hadden al een bijkomende baan als leerkracht aan een

kunstschool, of legden zich toe op een ander beroep. Dat maakt hun vooruitzichten een beetje beter want het is zo al moeilijk genoeg om als kunstenaar rond te komen van de verkoop van je werken alleen. Ook het onderzoek naar de tentoonstelling bewijst dat er toch enige activiteit was. Niet alleen zijn er zo'n vijftigtal exposities georganiseerd tijdens deze vier jaar van oorlog, maar in de kranten worden tal van andere evenementen aangekondigd. Dat toont aan dat er toch nog leven zat in Gent en dat de mensen buiten kwamen en babbelden over verschillende culturele aangelegenheden. Interessante gegevens zijn naar boven gekomen bij het uitpluizen van de kranten en werpen een nieuw licht op tentoonstellingen zoals wij ze niet hebben gekend.

Daarnaast kan men wel niet ontkennen dat de oorlog niet weg is uit deze exposities. Tombola's worden georganiseerd om steun te bieden aan diverse mensen die allemaal het slachtoffer zijn van de oorlog. Ook aan de kunstenaars wordt er gedacht en de vele tombolalotjes die zijn verkocht tijdens de tentoonstellingen zullen vele behoevende kunstenaars geholpen hebben.

Tenslotte wil ik er nog op wijzen dat de miserie met het einde van de oorlog niet is afgelopen. Tijdens het interbellum stuikt de kunstmarkt in elkaar. Galeriers gaan overkop en kunstenaars krijgen hun werk niet verkocht. Er komt een periode van algemene crisis in de kunstwereld.

Uitgaande van de gedachte dat de kunst voor zichzelf spreekt en dat er niet teveel woorden moeten aan worden vuilgemaakt sluiten we hier af.

Zoals Karel Van Belle het uitdrukte *"Als ik iets schoons zie rondom mij, dan voel ik mezelf niet meer, dan wordt het rondom mij als in een droom..."*

5. Bronnen

5.1 Openbare archieven

Stadsarchief Gent, Dulle- Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge

a. Oorlogskranten

VOORUIT

1914/2	maandag 14 juli – donderdag 31 december
1915/1	vrijdag 1 januari – woensdag 30 juni
1915/2	donderdag 1 juli – vrijdag 31 december
1916/1	zaterdag 1 januari – vrijdag 30 juni
1916/2	zaterdag 1 juli – zondag 31 december
1917/1	maandag 1 januari – zaterdag 30 juni
1917/2	zondag 1 juli – maandag 31 december
1918	dinsdag 1 januari – dinsdag 31 december

DE GENTENAAR

1914/1	vrijdag 1 januari – dinsdag 30 juni
1914/2	woensdag 1 juli – donderdag 31 december

DE GENTENAAR / DE LANDWACHT / DE KLEINE PATRIOT

1916/1	zaterdag 1 januari – vrijdag 30 juni
1916/2	zaterdag 1 juli – zondag 31 december
1917/1	maandag 1 januari – zaterdag 30 juni
1917/2	zondag 1 juli – vrijdag 16 november
1917/3	zaterdag 17 nov – maandag 31 december
1918	dinsdag 1 januari – dinsdag 31 december

HET VOLK

1914/2	zaterdag 1 augustus – donderdag 31 december
1915/1	vrijdag 1 januari – woensdag 30 juni
1915/2	donderdag 1 juli – vrijdag 31 december
1916/1	zaterdag 1 januari – vrijdag 30 juni
1916/2	zaterdag 1 juli - zondag 31 december

1917/1	maandag 1 januari – zaterdag 30 juni
1917/2	zondag 1 juli – maandag 31 december
1918	dinsdag 1 januari – dinsdag 31 december

b. Studentenlijsten Koninklijke Academie Schoone Kunsten

ASK 150	schooljaar 1875-1876
ASK 151	schooljaar 1876-1877
ASK 152	schooljaar 1877-1878
ASK 153	schooljaar 1878-1879
ASK 154	schooljaar 1879-1880
ASK 155	schooljaar 1881-1881
ASK 156	schooljaar 1881-1882
ASK 157	schooljaar 1882-1883
ASK 158	schooljaar 1883-1884
ASK 159	schooljaar 1884-1885
ASK 160	schooljaar 1885-1886
ASK 161	schooljaar 1886-1887
ASK 162	schooljaar 1887-1888
ASK 163	schooljaar 1888-1889
ASK 164	schooljaar 1889-1890
ASK 165	schooljaar 1890-1891
ASK 166	schooljaar 1891-1892
ASK 167	schooljaar 1892-1893
ASK 168	schooljaar 1893-1894
ASK 169	schooljaar 1894-1895
ASK 170	schooljaar 1895-1896
ASK 171	schooljaar 1896-1897
ASK 172	schooljaar 1897-1898
ASK 173	schooljaar 1898-1899
ASK 174	schooljaar 1899-1900
ASK 175	schooljaar 1900-1901
ASK 176	schooljaar 1901-1902
ASK 177	schooljaar 1902-1903
ASK 178	schooljaar 1903-1904
ASK 179	schooljaar 1904-1905
ASK 180	schooljaar 1905-1906

ASK 181	schooljaar 1906-1907
ASK 182	schooljaar 1907-1908
ASK 183	schooljaar 1908-1909
ASK 184	schooljaar 1909-1910
ASK 185	schooljaar 1910-1911

**Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskunde, Huis van Alijn, Kraanlei
65, 9000 Gent**

a. Vlaamsch leven, Brussel¹⁸²

GMV 270	1(1915) 2, 8, 11-13, 15, 18
	2(1916/17) 10, 38
	3(1918) 32, 34

Universiteitsbibliotheek Gent, Rozier 9, 9000 Gent

a. Fonds Frédéric De Smet¹⁸³

Documenten betreffende Belgische en vreemde kunstenaars en het kunstleven, voornamelijk in de 20ste eeuw

HS III 16 9C	Cercle Artistique et litteraire de Gand
HS III 16 28G	Galerie
HS III 16 72-73	Koninklijke Academie Schone Kunsten
HS III 16 83	Kunst en Kennis

¹⁸² Dit is een weekblad dat gestart is in 1915. Zoals men kan zien zijn er slechts enkele nummers bewaard gebleven die helaas niet nuttig waren voor het onderzoek. De enige relevante informatie was de bekendmaking van een tweetal tentoonstellingen die echter reeds in de kranten waren versijnen.

¹⁸³ Men is tevens begonnen met de dozen te raadplegen die documenten bevatten van kunstenaars. Deze documenten blijken echter allemaal te dateren uit het interbellum, en daardoor zijn deze niet aangewend in de bespreking.

6. Literatuur

Amara (Michaël), Jaumin (Serge), Majerus (Benoi), Vrits (Antoon), Une guerre totale? La Belgique dans la Première Guerre mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique, Algemeen Rijksarchief, Brussel, 2005

Baertsoen (Marc), Notes d'un Gantois sur la guerre de 1914-1918, Vandeweghe, Gent, 1929

Boyens (P.), In de voetsproren van de Latemse Kunstenaars, Ludion Gent-Amsterdam, 2003

Blet (Jean-François), De Block (Emiel), De Smet (Yves), Poulain (Norbert), Emile Poetou: Gent 1885- Drongen 1975, Interbellum, Gent, 1986

Blondeel (Karel), Vrouwelijke schilders in Gent (1880-1914), onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2003

Capiteyn (André), Gent en de eerste wereldoorlog: het stadsleven in de jaren 1914-1918, Stad Gent, 1991

Cobert (August), Albert Saverys, De Sikkel, Antwerpen, 1950

Crick (Jef), Leven en werken onzer Beeldende Kunstenaars, Gent, uitgeverij Vyncke, s.d.

de Bendère (Robert), Artistes aujourd'hui, Bruxelles, Editions Gauloises, 1924

Declave (Johan), Lekens (Luc), Het Campo Santo in 131 levensverhalen, Gent Cultuurstad vzw, 2001

De Keyser (Paul), De Vlaamsche beeldhouwer Emile Poetou, Elsevier's geïllustreerd maandschrift, s. d., s. l., p 16-18

De Keyser (Paul), De kunsthistoriografie van Gent sedert 1914, s. l., s. d.

De Knibber (Gaston), Beeldhouder Alois De Beule, Drukkerij Juul Van Lantschoot, Dendermonde, 1936

De Knibber (Gaston), Bouwers: Opstellen over plastische kunst, Van Melle, Gent, 1931

Demey (Anthony), Geo Verbanck. Beeldhouwer, Gent, 1995

De Ridder (André), Monografieën over Belgische kunst. Jozef Cantré, Antwerpen, De Sikkel, 1953

De Schaepdrijver (Sophie), De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog, Uitgeverij Atlas, Amsterdam-Antwerpen, 1997

De Smet (Frédéric), Théophile Lybaert, Gent, s. n., 1927

de Vos (Luc), De Eerste Wereldoorlog, Davidsfonds, Leuven, 2003

Hobsbawm (Eric), Een eeuw van uitersten. De twintigste eeuw 1914-1991, Het Spectrum, 1995

Huys (Paul), Charles-René Callewaert, Uitgeverij Vincke, Gent, 1964

Huys (Paul), Kunstschilder Oscar Colbrandt (1879-1959), Uitgeverij Vincke, Gent, 1968

Huys (Paul), Kunstschilder Victor Lorein (1894-1954), Uitgeverij Vincke, Gent, 1965

Jamart (Rika), Een vergelijkende studie in historisch perspectief van de Gentse Koninklijke Academie & het Sint-Lucasinstituut 1860-1914, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1996

Lekens (Luc), Herdenkingstentoonstelling Cécile Cauterman 1882-1957, georganiseerd door het beschermcomité Campo Santo i.s.m. Kredietbank, Sint Amandsberg, 1992

Morelli (Anne), De grote mythen uit de geschiedenis van België. Vlaanderen en Wallonië, Berchem, EPO, 1999

Peeters (Denijs), Kunstenaars van heden, Artistenfonds, Rockoxhuis, A,werpen, 1959, p. 23-36

Poulain (Norbert), Herdenkingstentoonstelling Karel Van Belle 1884-1959, Gentbrugge, 1986-05, 16

Poulain (Norbert), Tentoonstelling Domien Ingels (1881-1946), Gent, Vrijdagmarkt, 1999-04, 09

Roshwald (Aviel), Stites (Richard), European culture in the Great War. The arts, entertainment and propaganda, 1914-1918, Cambridge University Press, 1999

Segal (Joes), 'Kunst voor de natie: moderne kunst en nationale identiteit in Frankrijk en Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog', Feit en Fictie, IV, 1999, 2, p. 36-49

S. n., Armand Heins, Gandavum. Driemaandelijks tijdschrift mbt de Gentse (kunst)geschiedenis, V, 2000, 2

S. n., Artistes belges en 1914-1918. 80ème anniversaire de l'Armistic du 11 novembre, Musée Ianchelevici, La Louvière, 30 octobre-29 novembre 1998

S. n., Geo Verbanck: het leven tederheid, sereniteit en soberheid, Tentoonstelling, Gent. Het Toreken. 1991-05, 31

S. n., Gent. Duizend jaar kunst en cultuur. Tentoonstelling ingericht door de stad Gent, 1975

S.n., Herdenkingstentoonstelling Karel De Bondt, Gent, Het Toreken, 1988

S. n., Herdenkingstentoonstelling Leon Sarteel, Tentoonstelling, Gent, Het Toreken. 1993-02.06

S. n., Herdenkingstentoonstelling Oscar Colbrandt, Stad Gent dienst Culturele Animatie, 1979

S. n., Koninklijke Academie voor Schoone kunsten Gent: De bestuurders 1751-1935, Koninklijke Academie voor Schoone Kunsten, Gent, 1944

S. n., Kunst en kennis Gent: jubeluitgave bij het dertig jarig bestaan van den kring, Kunst en kennis, Gent, 1927

S. n., Kunst in ballingschap. Vlaanderen, Wales en de Eerste Wereldoorlog, Museum voor Schone Kunsten, Gent, 2002

S. n., Modest Huys (1874-1932). Een landschapsschilder wel beschouwd, MSK, Gent

S. n., Retrospectieve Tentoonstelling Albert Servaes (1886-1964), Museum van Denze en Leiestreek, 1982

S. n., Retrospectieve Tentoonstelling Ferdinand Willaert (1861-1938), Museum van Deinze en Leiestreek, 1986

S. n., Retrospectieve Tentoonstelling Prosper Böss (1870-1951), Gent 1996

S. n., Tentoonstelling Colbrandt-Servaes 1900-1930, Gemeentekrediet, 1989

S. n., Tentoonstelling Evarist De Buck herontdekt, Gent, VDK Spaarbank, 2001

Steel (Emmy en Raf), Anna De Weert 1867-1950. Dame de ter Neuve, Galerie St. John, 2001

Thys (Walter), Ein Landstrurmmann im Himmel. Flandern und der Erste Weltkrieg in den Briefen von Herman Nohl an seine Frau, Leipziger Universitätsverlag, 2005

Vanacker (Daniël), Het activistisch avontuur, Stichting Mens en Cultuur, Gent, 1991

Van Bellingen (Stef), reTouche. 250 jaar schilders van de Koninklijke Academie van de Hogeschool Gent, Dexia Bank, Brussel, 2001

Van Beugem (Isidoor), Albert Saverys, Lannoo, Tielt, 1925

Van Beugem (Isidoor), Domien Ingels, Lannoo, Thielt, s.d.

Van den Bogaert (Dirk), Repertorium van de Gentse pers, 1914-1940,
onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1975

Van Herrewege (Germain), Cécile Cauterman, La Gerbe, Gent, s. d.

Van Peteghem (Sylvia), Alida Wynanda Sanders van Loo (1860-1939), de
biografie van een vergeten schrijfster, journaliste en vertaalster, onuitgegeven
licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1994

Van Peteghem (Sylvia), Stynen (L.), Virginie Loveling, Oorlogsdagboeken 1914-
1918, Antwerpen, Meulenhof-Manteau, 2005

Veraverbeke (Els), Frédéric de Smet (1876-1948) en de Gentse kunstscène:
bijdrage tot het onderzoek van de Gentse kunstmiddelen in de late 19de – eerste
helft 20ste eeuw, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1999

Verbank (Karel), Geo Verbanck, Oostende, s.n, 1999

Wils (Lode), Flamenpolitiek en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de
Eerste Wereldoorlog, Davidsfonds, Leuven, 1974

Internetadressen

www.arto.be

www.vandale.nl